

**GÜMRÜK BİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDE
TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ İLE
OLAN TİCARETİNİN EKONOMİK BÜYÜMEYE
ETKİSİ**

Çiğdem GÜNEŞ

**Yüksek Lisans Tezi
İktisat Anabilim Dalı
Prof. Dr. Selim BAŞAR
2016
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

Çiğdem GÜNEŞ

**GÜMRÜK BİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’NİN AVRUPA
İLE OLAN TİCARETİNİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Selim BAŞAR**

ERZURUM - 2016

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

27.05.2016

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum **“GÜMRÜK BİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’NİN AVRUPA İLE OLAN TİCARETİNİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ”** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Çiğdem GÜNEŞ

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof.Dr.Selim BAŞAR danışmanlığında, Çiğdem GÜNEŞ tarafından hazırlanan bu çalışma 27 / 05 / 2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından İktisat Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yard.Doç.Dr.Serkan KÜNÜ

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Selim BAŞAR

Jüri Üyesi : Yard.Doç.Dr.Hayati AKSU

İmza:

İmza:

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / / 2016

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR LİSTESİ	VI
TABLolar DİZİNİ	VII
ŞEKİLLER DİZİNİ	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ BÜYÜME VE DIŞ TİCARET

1.1. İKTİSADİ BÜYÜME	2
1.1.1. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri ve Göstergeleri	2
1.1.1.1. Sermaye Birikimi	3
1.1.1.2. Nüfus ve İşgücü Artışı	4
1.1.1.3. Doğal Kaynaklar	4
1.1.1.4. Teknolojik Gelişme	5
1.2. BÜYÜME MODELLERİ	6
1.2.1. Klasik Büyüme Modeli	6
1.2.1.1 Adam Smith	6
1.2.1.2. David Ricardo	9
1.2.2. Post-Keynesyen Büyüme Modelleri.....	9
1.2.3. Neo-Klasik Büyüme Teorisi (Dışsal Büyüme Kuramı)	11
1.2.4. İçsel Büyüme Kuramı.....	13
1.3. DIŞ TİCARET VE ÖNEMİ	16
1.4. DIŞ TİCARET POLİTİKALARININ ARAÇLARI	20
1.4.1. Gümrük Tarifeleri.....	20
1.4.2. Tarife Dışı Araçlar.....	21
1.4.3. Tarife Benzeri Önlemler.....	22
1.4.4. Görünmeyen Engeller.....	22
1.5. DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ	23

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ VE GÜMRÜK BİRLİĞİ

2.1. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ.....	25
2.1.1. Avrupa Birliği'nin Tarihçesi.....	25
2.2. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME SÜRECİ.....	27
2.2.1. Ortaklık Organları	30
2.2.2. Ankara Antlaşması'nda Tam Üyelik İçin Öngörülen Aşamalar	30
2.2.3. Türkiye'nin Gümrük Birliği Süreci	33
2.3. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN EKONOMİK ETKİLERİ	36
2.3.1. Gümrük Birliğinin Statik Etkileri.....	36
2.3.1.1. Üretim Etkisi.....	37
2.3.1.2. Tüketim Etkisi	39
2.3.1.3. Ticaret Hadleri Etkisi.....	40
2.3.2. Gümrük Birliği'nin Dinamik Etkileri.....	41
2.3.2.1. Rekabet Artışı	41
2.3.2.2. Ölçek Ekonomileri.....	42
2.3.2.3. Döviz Rezervlerinin Artması.....	42
2.3.2.4. Yatırımları Teşvik.....	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME VE DIŞ TİCARETİN UYGULAMALI ARAŞTIRMASI

3.1. LİTERATÜR TARAMASI	44
--------------------------------------	-----------

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DIŞ TİCARET VE EKONOMİK BÜYÜMEYE DAİR EKONOMETRİK BİR UYGULAMA

4.1. VERİ VE METODOLOJİ.....	57
4.1.1. Çalışmaya Dahil Edilen Değişkenler	57
4.2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE MODELİ	58
4.2.1. Zaman Serilerinin Özellikleri.....	58
4.2.1.1. Durağanlık Analizi.....	59

4.2.1.2. Birim Kök Testi	60
4.2.1.2.1. KPSS (Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin) Testi	60
4.2.1.2.2. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi.....	61
4.2.2. Eş-bütünleşme Testi	61
4.2.2.1. Sınır Testi Yaklaşımı	62
4.2.3. Birim Kök Analizi Sonuçları.....	64
4.2.4. Sınır Testi (Eş-bütünleşme Testi) ve Hata Düzeltme Modeli Sonuçları.....	65
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	73
KAYNAKÇA	75
EKLER.....	85
EK 1. Türkiye'nin Toplam Dış Ticareti (Bin \$)	85
EK 2. Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Olan Dış Ticareti.....	86
ÖZGEÇMİŞ.....	87

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜMRÜK BİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’NİN AVRUPA İLE OLAN
TİCARETİNİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ

Çiğdem GÜNEŞ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Selim BAŞAR

2016, 87 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Selim BAŞAR

Yrd. Doç. Dr. Serkan KÜNÜ

Yrd. Doç. Dr. Hayati AKSU

....1980’lerde dışa açık bir ekonomi olmaya başlayan Türkiye ekonomisi 1996’da Gümrük Birliği üyeliği ile AB bölgesel pazarı ile entegrasyon kurarak büyüme ve kalkınma programını desteklemeyi amaçlamıştır. Ancak literatürde Gümrük Birliği ve AB ile olan ticaretin ekonomik büyüme üzerine etkisi halen süregelen bir tartışma olarak dikkat çekmektedir. Bilhassa dış ticaretin ekonomiye etkisinin belirlenmesi Türkiye gibi gelişmekte ve kalkınmakta olan bir ekonominin ekonomi politikalarını belirlemesi açısından büyük bir önem arz etmektedir. Bu nedenle de bu çalışmada ilgili literatüre katkıda bulunmak amacı ile ekonometrik analiz üzerinden Gümrük Birliği ve AB ile olan ticaretin ekonomi üzerine etkisine dair önemli bulgular elde edilmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmada 1980-2014 dönemi yıllık verileri kullanarak ekonomik büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bağımlı değişken için ekonomik büyüme, bağımsız değişken için ise; sabit sermaye stoku, AB ile olan ithalat ihracat toplamının Türkiye’nin ithalat ihracat toplamına oranı, AB ile olan ihracat toplamının Türkiye’nin ihracat toplamına oranı ve AB ile olan ithalat toplamının Türkiye’nin ithalat toplamına oranı kullanılmıştır. Tahminin ilk aşamasında, birim kök testi ve ARDL modeli analizleri gerçekleştirilmiş olup Gümrük Birliği üyeliğinin ve AB ile toplamda olan ticaretin tüm ticari faaliyetler içerisindeki oranının Türkiye’nin GSYİH büyüme oranına olan etkisi incelenmiştir. Sonrasında da Hata Düzeltme Modeli yöntemi ile uzun dönemde ekonomik büyüme üzerindeki şokların geçici olup olmadığı analizi yapılmıştır. ARDL yaklaşımına göre incelenen ilişki neticesinde uzun ve kısa dönemde ekonomik büyüme üzerinde Gümrük Birliği’nin bir etkisi bulunmazken diğer taraftan AB ile olan ticaretin uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Gümrük Birliği, ARDL Model, AB Ticareti.

ABSTRACT**MASTER THESIS****ECONOMICAL DEVELOPMENT EFFECTS OF TURKEY'S TRADE WITH EUROPE AS PART OF CUSTOMS UNION****Çiğdem GÜNEŞ****Advisor: Prof. Dr. Selim BAŞAR****2016, 87 pages****Jury: Prof. Dr. Selim BAŞAR****Assist. Prof. Dr. Serkan KÜNÜ****Assist. Prof. Dr. Hayati AKSU**

The Turkish economy which started to liberalization with neo-liberal policies in the 1980's, has been a part of the regional market of EU with (1996) Customs Union. With this integration, Turkey has been supporting the growth and development programs. However, nowadays, the effects of trade with EU and Customs Union on economic growth has still being discussed. Especially, determining the impact of foreign trade effects to economy is very important to adjust economy policies in rising economies such as Turkey. For this reason, the aim of this study is to get critical indications and make a contribution by using econometric analysis, about the effect of the trade with the Customs Union and the EU.

In this study, the relationship between economic growth and foreign trade is analyzed by using annual datas of the 1980-2014 period. Economic growth is used as a dependent variable. The independent variables are used as stock of fixed capital, ratio of total importation-exportation with the EU and total importation- exportation of Turkey, ratio of exportation with the EU and total exportation of Turkey, and ratio of total importation with the EU and total importation of Turkey. In the first stage of the prediction, unit root test and ARDL model analysis were made and the effect of the ratio of the total trade with the Customs Union membership and the EU in total commercial activities on the GSYIH growth rate of Turkey was investigated. Then the shocks on the economic growth in the long-term, whether temporary or not, were analyzed with Error Correcting Model method. According to ARDL approach, there is no effect of Customs Union on economical growth in the long and short term. And on the other hand, the trade with the EU has a negative effect on the economical growth in long-term.

Key Word: Economical Growth, Customs Union, ARDL Model, ECM (), EU Trade.

KISALTMALAR LİSTESİ

AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
ADF	: Augmented Dickey Fuller testi
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AIC	: Akaike-İnformation Critarion
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AP	: Avrupa Parlamentosu
AT	: Avrupa Topluluğu
DOLS	: Dynamic OLS
EKK	: En Küçük Kareler
GATT	: Gümrük Birliği ve Ticaret Anlaşması
GB	: Gümrük Birliği
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IPS	: Im-Pesaran-Shin Panel Birim kök testi
KPSS	: Kwiatkowski-Phillips-Scmidt-Shin
LLC	: Levin-Liu-Chu Panel Birim kök testi
MWALD	: M Wald testi
OECD	: Organisation for Economic Cooperation and Development
OLS	: Sıradan En Küçük Kareler
SC	: Schwarz Criterion
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
VECM	: Vektör Hata Düzeltme Modeli

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. 2014 Yılında En Fazla İthalat, İhracat Yapan Ülkeler (Milyon \$)	19
Tablo 1.2. Yıllara Göre Dış Ticaret Hacmi (Bin \$-Thousand \$).....	20
Tablo 2.1. Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Olan Dış Ticareti (Milyon \$)	38
Tablo 3.1. Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisini İnceleyen Çalışmalar.....	54
Tablo 4.1. Birim Kök Testleri Sonuçları	64
Tablo 4.2. Değişkenlerin ADF Durağanlık Düzeyleri.....	65
Tablo 4.3. ARDL Sınır Testi Sonuçları.....	66
Tablo 4.4. Uzun Dönem Katsayıları.....	67
Tablo 4.5. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları.....	68
Tablo 4.6. ARDL Model Sonuçları (İthalat Modeli).....	69
Tablo 4.7. ARDL Model Sonuçları (İhracat Modeli).....	71

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Adam Smith'in Büyüme Modeli: İşbölümü ve Büyüme 8
Şekil 1.2. Büyüme Kuramının Gelişimi..... 16

GİRİŞ

Bir ülkede üretilmiş olan nihai mal ve hizmetlerin toplam değeri olarak ifade edilen GSYİH'nin, bir yıldan diğer bir yıla artış göstermesi ekonomik büyüme olarak adlandırılır. Ekonomik büyümeyi etkileyen birçok faktör arasında dış ticaret büyük bir önem arz etmektedir. Küreselleşmeyle birlikte gelen serbestleşme dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini giderek daha fazla arttırmıştır. Nitekim 1980 yılı öncesi Türkiye de ithal ikameci sanayileşme modeli uygulanırken 1980 sonrasında alınan 24 Ocak kararlarıyla başlayan küreselleşme ve devamında serbestleşme hareketleri ile birlikte ihracata dayalı sanayileşme modeli benimsenmiştir. Ayrıca dış ticaretin önemi de giderek daha da fazla artmıştır. Dış ticaret yaşanan ekonomik krizler dışında dünya ekonomisinin büyümesinde belirleyici rol oynamıştır.

“Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Olan Ticaretinin Ekonomik Büyümeye Etkisi” başlıklı bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan dış ticaretinin Türkiye'nin Gümrük birliğine katıldığı dönemle birlikte ele alarak Türkiye ekonomisine etkisini araştırmaktır.

Tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde, Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret başlığı altında ekonomik büyüme modelleri hakkında bilgiler verilmiş, dış ticarete değinilmiş ve dış ticaret araçları hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca daha sonrasında dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisine değinilmiştir.

İkinci bölümünde, Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği başlığı altında Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkileri gümrük birliği çerçevesinde değerlendirilmiş ve gümrük birliğinin ekonomik etkilerinden bahsedilmiştir.

Üçüncü bölümde, Literatür çalışmasına yer verilmiştir.

Dördüncü ve son kısımda, 1980-2014 yılları arasında Avrupa birliğine üye ülkeler ile yaptığımız dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ekonometrik model ile test edilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ BÜYÜME ve DIŞ TİCARET

Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerine olan etkisi iktisatçılar tarafından uzun yıllardır tartışılan bir konudur. Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için iki ayrı politika uygulanmaktadır. Bunlardan ilki ithal ikameci sanayileşme politikası olup bir diğeri ise ihracata dayalı sanayileşme modelidir.

1.1. İKTİSADİ BÜYÜME

İktisadi büyüme bir ülkede üretim kapasitesinde meydana gelen artıştan dolayı üretim ve dolayısıyla milli gelirin artması olarak tanımlanır.¹ Ekonomik büyüme aynı zamanda bir ülkede toplam yurtiçi üretim hacminin (GSYİH'nın) genişlemesi şeklinde de tanımlanır. Ekonomik büyümenin kaynaklarından biri üretim faktörleri stokunda meydana gelen artışlar iken diğeri bir faktör de teknolojik gelişmedir² İktisadi büyüme, bir ülkede yaşayan insanların hayat standartlarını devamlı bir şekilde yükseltmenin tek yoludur. Bu sebeple bütün ülkelerin esas makroekonomik hedeflerinden biri, hızlı bir iktisadi büyümeyi sağlamaktır.

İktisadi büyüme ortalama büyüme hızı (average growth rate g) ile ölçülür. Ortalama büyüme hızı, reel GSYİH'da uzun dönemde meydana gelen yıllık ortalama artışı yansıtır.

1.1.1. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri ve Göstergeleri

GSYİH, bir ülkede, ülke sınırları içinde belirli olan bir zaman diliminde (genellikle bir yılda) yerli ve yabancılar tarafından üretilen mal ve hizmet biçimindeki çıktılarının parasal değerlerinin toplamıdır. GSYİH bileşenleri sermaye, iş gücü ve doğal kaynaklar gibi girdiler olmakla birlikte bu bileşenler girişimciler tarafından farklı teknolojik yöntemlerle birlikte ve farklı bileşimlerle bir araya getirilmektedir. Bu bileşenler ekonomide üretim faktörleri olarak ifade edilirler ve bunlar üretim fonksiyonunda birleşerek milli hasılayı oluşturmaktadır.

¹ Arif Özsağır, "Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği", *KMU İİBF Dergisi*, Sayı:14,2008,2.

² Burak Çamurdan, "Türkiye'de 1999-2013 Dönemi için ihracat, ithalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi", *E-Journey of New World Science Academy – Social Science*, 8 (4),2013,184.

Aşağıda üretim fonksiyonu, dört girdi (sermaye, işgücü, doğal kaynaklar ve teknoloji) olmak üzere;

$Y=F(K,L,N,T)$ şeklinde yazılabilir.

Üretim fonksiyonundan yola çıkarak, herhangi bir toplumdaki ekonomik büyümenin temel belirleyicilerini sermaye birikimi, nüfus artışı ve bununla ilişkili olarak işgücündeki artış, teknolojik gelişme ve doğal kaynaklar olmak üzere dört grupta toplamak mümkündür³.

1.1.1.1. Sermaye Birikimi

Sermaye, üretim sürecinde emeğin verimli kullanılmasını sağlayan, fabrika, yol, baraj, tesis, gereç, aygıt, donatım vb. gibi, daha önce insanlar tarafından üretilmiş olan üretim araçlarıdır⁴. Sermaye stoku bir üretim biriminin belirli bir dönemdeki mal ve hizmet üretim hacmi olarak da ifade edilebilir. Emeğin yoğun olarak üretime katıldığı tarım gibi sektörde üretim kapasitesinin sermaye birikimine olan bağımlılığı görece daha az olsa da, sermaye stoku olmaksızın üretim faaliyetinden söz etmek mümkün değildir. Sermaye stoku genel olarak üretim sırasında kullanılan fiziki varlıklar olarak düşünülse de eğitim, sağlık, araştırma-geliştirme harcamaları gibi fiziki olmayan varlıklar da sermaye stokunun önemli etmenleridir⁵.

Sermaye birikiminin ekonomik gelişmeyi etkilediği görüşü Adam Smith'den günümüze kadar devam etmektedir. A. Smith'e göre ekonomik gelişme ve verimlilik artışında büyük öneme sahip olan işbölümü ve uzmanlaşma için sermaye birikimi gerekmektedir. Sermaye birikimi Klasik iktisatçılarla birlikte Keynesyen ve Post-Keynesyen iktisatçılar tarafından da büyümenin temel belirleyicisi olarak ele alınmıştır⁶.

³ Zekiye İnci Çapan, *Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi - 1980 Sonrası Türkiye Örneği*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2009, 3-4.

⁴ Zeynel Dinler, *İktisada Giriş*, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa 2003, 14.

⁵ Şeref Saygılı, Cihan Cengiz ve Hasan Yurtoğlu, "Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Büyüme Ve Verimlilik: 1972-2000", *Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü*, Sayı: DPT.1665, 2002, 10.

⁶ Şeref Saygılı, Cihan Cengiz ve Hasan Yurtoğlu "Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme:1972-2003", *TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi*, Sayı: 6, 2005, 22.

1.1.1.2. Nüfus ve İşgücü Artışı

Nüfus değişimiyle birlikte işgücünde meydana gelen artışlar ve azalışlar ekonomik büyümenin önemli göstergelerinden biri olmuştur. Nüfus artışının yanı sıra nüfusun yapısı da önemlidir. Örneğin; nüfusun genç veya yaşlı olması, eğitim seviyesi, sağlık şartları, cinsiyet yapısı ve etnik yapısı da büyüme için önemlidir. Üretimin verimliliğini artıran özelliklerden bir diğeri ise; nüfusun, iş kolu için gerekli olan bilgi ve beceriye sahip olmasıdır. Dolayısıyla ekonomik büyümenin belirleyicisi olan nüfus artışının yanında bahsedilen nüfusun sağlıklı, eğitilmiş olması da ekonomik büyüme için gerekli olan faktörlerdendir.

1.1.1.3. Doğal Kaynaklar

Doğal kaynaklar, insanın üretim sürecinde doğada hazır bulunduğu veya doğanın üretim için kendisine kazandırdığı tüm faydalı etmenlerdir⁷. Bu etmenler; doğada var olan, yenilenebilir ya da yenilenemez şekilde bulunan insanların doğrudan veya dolaylı olarak kullanabilmesi için bulunan yer altında veya yer üstündeki canlı cansız bütün doğal varlıklardır. Doğal kaynakların yeryüzünde dağılımı dengesiz olup bazı ülkeler doğal kaynak yönünden zenginken bazı ülkeler orta ve bazıları ise fakir olarak nitelendirilebilir⁸.

İmalat sanayinde ki ticaretin oluşumu da, doğal kaynakların var olup olmamasından önemli derecede etkilenir. Örneğin, demir çelik, kimyasallar, taş-toprağa dayalı ürünler ve tekstil bu sektörler arasında gösterilebilir. Normal koşullarda, doğal kaynak yoğunluğu, dış ticarete özellikle de maliyetler göz önünde bulundurulduğu zaman önemli rekabet avantajlarını da beraberinde getirmektedir⁹.

Ekonomik büyümenin önemli belirleyicilerinden olan doğal kaynak zenginliği, ülke coğrafyasının ve iklim şartlarının farklı üretim faaliyetlerine uygunluğu anlamına gelmektedir. Zengin doğal kaynaklara, uygun coğrafya ve iklim şartlarına sahip olan ülkelerin daha yüksek bir büyüme oranına sahip olması beklenmektedir. Ama yalnızca doğal kaynaklara sahip olmak ekonomik büyüme için yeterli değildir. Nitekim

⁷ Dinler, 15.

⁸ World Trade Organization, *World Trade Report 2010: Trade in Natural Resources*, 2010.

⁹ Fatih Yücel, "Dış Ticaretin Belirleyicileri Üzerine Teorik Bir Yaklaşım", *Sosyo-ekonomi*, 2, 2006, 54.

ekonomide bunun tam tersi örnekleri de vardır. Örneğin, zengin petrol, mineral ve diğer kaynaklara sahip olan ülkeler bu kaynaklara sahip olmayan ülkelere göre istenmeyen bazı yan etkilerden dolayı daha kötü ekonomik performans gösterebilirler. Bu olgu "Kaynakların Laneti" olarak ifade edilir¹⁰. Kaynakların lanetine örnek olarak da Hollanda hastalığı verilebilir.

Hollanda hastalığı ilk olarak 1960'larda Hollanda'nın Kuzey Denizinde büyük doğalgaz kaynaklarının bulunmasından sonra rekabetin olumsuz olarak etkilenmesini ifade etmek için kullanılmıştır. Büyük doğalgaz kaynaklarını keşfetmesinden sonra Hollanda'nın ulusal parası değer kazanmış ve petrol dışındaki diğer sektörler rekabet edemediklerinden dolayı zarar görmüşlerdir. Bütün bunlar sonuç olarak sanayileşmede gerilemeye yol açmıştır¹¹.

1.1.1.4. Teknolojik Gelişme

Ekonomik büyümenin diğer bir kaynağı da teknolojik gelişmedir. Yapılan birçok çalışma sanayileşmiş ülkelerde kişi başına reel gelir artışlarının büyük bir bölümünün teknolojik gelişmeden kaynaklandığını ifade etmektedir¹². Teknolojik gelişme, ürünün üretim sürecinden pazarlanmasına kadar gerçekleşen bütün aşamalarda kullanılan bilgi ve deneyimlerin hepsi olarak tanımlanabilir. Teknolojik ilerlemenin ekonomik yönden anlamlı olabilmesi için, kar veya zarar durumunu kabullenebilecek şekilde bir firmada yenilik olarak uygulanması gerekir. Teknolojik gelişmelerin kaynağı firmalar açısından içsel ve dışsal olarak adlandırılabilir. İçsel kaynaklar olarak adlandırdığımız kaynaklar firmanın kendi araştırma ve geliştirme uygulamaları ve bir firmada çalışan bütün çalışanların iş süresince deneyimlerinin artışı olabilir ve bu kaynak iktisat yazınında, yaparak öğrenme (Learning by doing) veya zaman-deneyim ekonomileri (economics of time or experience) olarak adlandırılıyor. Teknolojik ilerlemenin dışsal kaynaklarından en öne çıkanları da yasal ve yasal olmayan teknoloji transferleridir¹³.

¹⁰Jeffrey Frankel, "The Natural Resource Curse : A survey of Diagnoses and Some Prescriptions", *Faculty Research Working Paper Series*, Sayı: 2001, 2002, 2

¹¹Isabell Adenauer ve Laurence Vagassky "Aid and the Real Exchange Rate: Dutch Disease Effects in African Countries", *Intereconomics: Review of European Economic Policy*, 33(4), 1998, 177.

¹² Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2007, 124.

¹³ Aykut Kibritçioğlu, "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri", *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53(1-4), 1998, 207-230.

1.2. BÜYÜME MODELLERİ

Büyüme teorisinin geçmişi iktisat biliminin geçmişi kadar eskidir. Büyüme ile ilk kez ilgilenen ve iktisat biliminin temelini oluşturan kişi Adam Smith'dir. Adam Smith iktisadi büyümeyi işbölümünü baz alarak açıklamaya çalışmıştır. Adam Smith'in çalışmalarını Robert Maltus, David Ricardo takip etmiştir. Maltus çalışmalarında nüfusun büyüme üzerindeki etkisini analiz ederken, Ricardo büyüme modelini azalan verimler ve bölüşüm üzerine inşa etmiştir¹⁴.

1950'li yıllara kadar teknolojik yenilikler 1960'a kadar da emeğin niteliği iktisatçılar tarafından dikkate alınmamıştır. Fakat günümüzde İktisatçılar teknolojik yeniliklerin ve emeğin niteliğinin büyümeye katkılarını fark etmişlerdir. ve yeni büyüme modellerinin hemen hemen tamamında bu iki etmenden en az biri vardır¹⁵.

Büyüme konusuna iktisatçılar farklı perspektiflerle yaklaşmışlardır ve bunlar içerisinde klasik, neo-klasik ve modern büyüme teorileri olarak ayrılmışlardır. Bu teorilerde nüfus, ücretler, faiz oranı, teknoloji, tasarruf düzeyi, doğal kaynaklar, sermaye birikimi, verimlilik, eğitim gibi etmenler esas belirleyiciler içinde analize dahil edilmektedir¹⁶. Büyüme modellerini kronolojik olarak şu şekilde inceleyebiliriz:

1.2.1. Klasik Büyüme Modeli

Büyüme modellerinin ilki klasik büyüme modelidir. Klasik büyüme modellerinin kurulmasında Adam Smith ve David Ricardo önemli katkı verdikleri için klasik büyüme modelleri içinde Smith'in ve Ricardo'nun isimleriyle büyüme modelleri yer almaktadır¹⁷.

1.2.1.1 Adam Smith

Klasik iktisadi düşüncede büyüme, yoğun olarak sermaye birikimi, işbölümü ve makineleşme olarak ele alınmıştır. Büyümenin kaynağı tasarruflar, yatırımlar ve

¹⁴ Erdal Ünsal, *İktisadi Büyüme*, İmaj Yayıncılık, Ankara 2007, 26.

¹⁵ Hasan Gürak, *Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi*, Ekin Kitapevi, Ankara, 2006, 70-71.

¹⁶ Canan Şentürk, *Dış Ticaret- Büyüme İlişkisi Üzerinde Bir İnceleme: Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2007, 57.

¹⁷ Şentürk, 26-27.

sermaye birikimidir. Gelirlerin artmasıyla birlikte tasarruflar da artmaktadır. Yatırımlara insanları teşvik eden temel faktör kar güdüsüdür. Tam rekabet piyasası varsayımında, sermayenin maksimum seviyede değerlendirilerek, maliyetlerin düşürülmesi, karların arttırılması mümkündür. Karların artması, sermaye birikimini artırır. Doğal olarak gelir dağılımı içinde karların payı artarsa, sermaye birikimi, yatırımlar ve büyüme de artar. Emeğin karşılığı olan ücretlerin göreceli olarak düşmesi de talebi daraltabileceğinden, büyüme hızında yavaşlama ortaya çıkabilir. O sebeple, dış ticaretin de serbest olması ve iç piyasaya ek olarak dış piyasalara ulaşmasının da mümkün olması gerekmektedir¹⁸.

Diğer taraftan işbölümü ve uzmanlaşmanın artması, emeğin verimini artıran bir etkidir. Buna göre emekte artan verim kanunu geçerlidir. Sermaye ise kıt bir faktördür ve üretim sürecinde sermaye için azalan verim söz konusu değildir¹⁹.

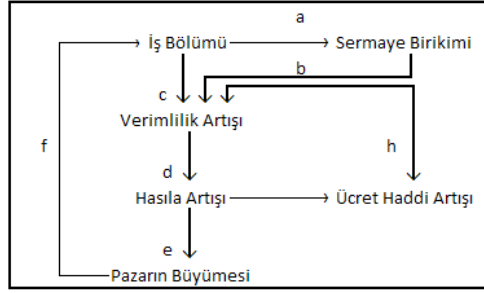
İktisadi büyüme olgusunu inceleyen Adam Smith yirmi beş yılda tamamladığı *Milletlerin Zenginliği* kitabında geliştirdiği büyüme modeli, işbölümü kavramı üzerine inşa edilmiştir. Adam Smith'e göre, işbölümünün aynı sayıda işçinin çok daha fazla mal üretmesine yol açmasının-işbölümünün emeğin verimliliğini arttırmasının üç nedeni vardır:

- İşbölümü, işçinin tek bir işe yoğunlaşmasına neden olacağından işçinin o işte becerilerini, yeteneklerini geliştirmesine ve böylece daha verimli çalışmasına neden olacaktır.
- İşbölümünün, bir işçinin daha fazla üretim yapmasına yani daha verimli olmasına neden olan başka bir sebep, işçinin bir işten diğerine geçerken kaybedeceği zamanı tasarruf ederek üretime yönlendirmesidir.
- İşbölümünün emeğin verimliliğini arttırılmasına neden olmasının bir başka nedeni de, işbölümünün işi kolaylaştırıp kısaltması ve tek kişiye birçok kişinin yerini tutma olanağını sağlayan makinelerin geliştirilmesine yol açmasıdır²⁰.

¹⁸ Ahmet İncekara ve Ferda Y. Tatoğlu, *Türkiye Ekonomisinde Son Yıllarda Yaşanan Yüksek Oranlı Büyüme Rakamlarının İç Piyasa Üzerindeki Etkileri*, İstanbul Ticaret Odası Türkiye Ekonomi Yayınları, Sayı: 2008-56, 2008, 22.

¹⁹ İncekara ve Tatoğlu, 22.

²⁰ Ünsal, *İktisadi Büyüme*, 39-41, 45.

Kaynak: Ünsal, 2007, s. 45.

Şekil 1.1. Adam Smith'in Büyüme Modeli: İşbölümü ve Büyüme

Şekil 1.1'de görüldüğü gibi işbölümü teknolojik ilerlemeye yol açar. İşbölümü ve işbölümünün neden olduğu teknolojik ilerleme emeğin verimliliğinin (işçi başına hasılanın) artmasına neden olur. Emeğin verimliliğindeki artış ise hasılanın artmasına-ülkenin zenginleşmesine yol açar²¹. Adam Smith'in büyüme kuramı aşağıdaki gibi özetlenir²²:

- Modelde teknolojik yenilik vardır. Ancak büyümenin asıl nedeni üretimde işbölümüdür.
- İşbölümü neticesinde verimlilikte artış meydana geleceğinden çalışan kişi başına artan verimler yasası geçerli olacaktır.
- Uzun dönem açısından denge durumunda kar oranı düşecek, büyüme duracaktır.
- Eğitim ve emeğin niteliği önemli olduğundan fakir ailelerin çocuklarına ücretsiz eğitim verilmelidir.
- Kurumsal ve kültürel çerçeve ile büyüme arasında bir ilişki yoktur.
- Nitelikli emek ile büyüme arasından doğrudan bir ilişki olmamasına rağmen dolaylı olarak işbölümü sonucu "yaparak öğrenme" ile büyüme arasında bir ilişki kurulabilir.
- Nitelikli emek-teknolojik yenilik-büyüme arasında ilişki yok denecek kadar azdır.

²¹ Ünsal, *İktisadi Büyüme*, 45.

²² Gürak, 75.

1.2.1.2. David Ricardo

Klasik modelin öncülerinden biriside David Ricardo'dur. Bundan dolayı bazen bu modele Ricardo modeli de denilmektedir. Ricardo büyüme modeli konusundan daha etkin olarak üretim faktörlerinin alacağı paylar üzerinde yoğunlaşmıştır. Yani gelirin dağılımını esas kabul etmiştir. Ricardo üretimin üç gelir grubu üzerinde paylaşılması üzerinde yoğunlaşmıştır. Buradan yola çıkarak üretimde üç faktörün etkili olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu faktörleri şöyle sıralayabiliriz²³:

- Müteşebbis
- Toprak Sahibi
- Emek Sahibi

Ricardo döneminde İngiltere'de yatırımlar sayesinde sanayi üretimi ve istihdam hızlı bir artış göstermekteydi. Teknolojik gelişmeler kapitalistler için yeni kar alanları oluştururken aynı zamanda tarım ürünlerine olan talep de artmakta ve verimli tarım alanları azalmaktaydı. Bu durumda sanayi üretimindeki artışın sürekli devam etmesi Ricardo'ya göre mümkün değildi. Çünkü zamanla tarım sektöründeki artan maliyetler neticesinde ücret düzeyi artacak ve kar oranları düşecek ve sonunda ekonomik büyüme mecburen sona erecekti. Yeni yatırımların nedeni kar olduğu için kar oranı düşerse, büyümede sona erer²⁴.

1.2.2. Post-Keynesyen Büyüme Modelleri

Uzun dönemde Keynesyen temel makroekonomik modeli genişletmeye yönelik ilk girişim Roy Harrod ve Evsey Domar tarafından yapılmıştır. Harrod ve Domar çalışmalarını ayrı ayrı yapmış olsalar da çalışmaları arasındaki benzerlik modeli Harrod-Domar modeli olarak ele alınmasına neden olmuştur. Harrod-Domar büyüme modelinin üzerinde durduğu temel durum net yatırımın ikili olan etkisidir. Net yatırım hem üretime yönelik bir talebe neden olurken, diğer taraftan çıktı üretmek için ekonominin mevcut olan kapasitesini de arttırmaktadır²⁵.

²³ Özsağır, s.4.

²⁴ Gürak, 76.

²⁵ İlker Parasız, *Büyüme Teorileri*, Ezgi Kitapevi, Bursa 2008, 89.

Bir ekonomide gerçekleşmiş olan net yatırımın hem talep hem de kapasite yaratma etkisi olacaktır. Eğer herhangi bir dönemde gerçekleşen net yatırım miktarı bahsedilen dönemin net tasarrufuna eşitse ve çıktı ile gelir düzeyinde denge söz konusu ise planlanan tasarrufla planlanan yatırım birbirine eşit olmalıdır. Net yatırım bu dönem ekonominin üretken kapasitesini artırırken gelecek dönemde potansiyel çıktısını artıracaktır. Eğer artan bu kapasite tam olarak kullanılacaksa, gelecek dönemde oluşacak olan toplam talebin bu dönem oluşacak olan toplam talebi aşması gerekir. Bu şekilde bir dönemden diğerine yatırım gerçekleştirilirse, net yatırım sonucunda gerçekleşen üretken kapasite tam olarak kullanılarak toplam talebin dönemden döneme artması sağlanacaktır²⁶. Harrod-Domar modelinde şu değişkenler kullanılmaktadır. Bunlar²⁷:

S/Y : Ortalama Tasarruf Eğilimi

$\Delta S/\Delta Y$: Marjinal Tasarruf Eğilimi

K/Y : Ortalama Sermaye

$\Delta K/\Delta Y$: Marjinal Sermaye

Y/K : Sermayenin Ortalama Verimliliği

$\Delta Y/\Delta K$: Sermayenin Marjinal Verimliliği

$$\alpha = S/Y = \Delta S/\Delta Y$$

$$c = K/Y = \Delta K/\Delta Y$$

$$\sigma = Y/K = \Delta Y/\Delta K$$

Harrod-Domar modelinde teknolojik yenilik yoktur. Teknolojik yenilik olmadığı için marjinal sermaye çıktı oranı sabit kalır ve ortalama sermayeye eşit olmaktadır. “c” katsayısı ile gösterilmektedir. Y/K sermayenin ortalama verimliliğini gösteren orandır. Ortalama sermaye çıktısının tersidir. Teknolojik yenilik olmaması nedeniyle ortalama sermaye verimliliği de marjinal sermaye verimliliğine eşit olmaktadır. “ σ ” ile

²⁶ Parasız, 89.

²⁷ Fulya Şen, *Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 2007, 21.

gösterilmektedir. Aynı zamanda σ 'ya sermayenin potansiyel sosyal ortalama verimliliği de denilmektedir²⁸.

Sonuç olarak Harrod ve Domar'a göre büyüme oranı sermaye hasıla katsayısı (k) ve tasarruf oranı (s) tarafından belirlenmektedir. Ekonomik büyüme, tasarruf oranıyla pozitif olmaktadır. Yani ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için mutlaka tasarruf yapılmalı ve GSMH'nın belli bir kısmı yatırımlarda kullanılmalıdır.²⁹

1.2.3. Neo-Klasik Büyüme Teorisi (Dışsal Büyüme Kuramı)

Dışsal büyüme modeli olarak da bilinen Neo-Klasik Büyüme Teorisi'ne en önemli katkıyı, Robert M. Solow ve Trevor Swan yapmıştır. 1950'lerden 1980'lerin sonuna kadar ekonomik büyüme literatürüne etki eden bu teori de, Solow'un ismiyle anılmaktadır³⁰. Modelin oluşumundaki temel amaç, eksik istihdamın olmadığı dengeli büyüme seyrinin sağlanıp sağlanamayacağıdır. Bu bakımdan Neo-Klasik büyüme modelinin temel amacı, ilk olarak Harrod-Domar büyüme modelinde ekonominin gelişimini istikrarsız kılan sebepleri araştırıp, istikrarın nasıl sağlanacağını bulmak iken, daha sonrasında Neo-klasik teori ekonomik büyümenin kaynaklarını araştırmaya çalışmıştır³¹. Solow büyüme modeli neo-klasik büyüme modeli diye de adlandırılır³². Teoride ele alınan varsayımlar:

- Üretim faktörleri için ölçeğe göre azalan, üretim fonksiyonu için sabit getirili bir üretim teknolojisi öngörülmüştür.
- Nüfus artış hızı sabit ve modele dışsal olarak dahil edilmektedir.
- Tasarruf oranında meydana gelen artış, durağan büyüme hızına etki etmemektedir.
- Teknolojik gelişme dışsal olarak ele alınmaktadır.
- Devletin ekonomik düzene müdahalesi minimum düzeydedir.
- Kapalı ekonomi varsayımı bulunmaktadır
- Beşeri sermayedeki değişimler dikkate alınmamaktadır³³.

²⁸ İlker Parasız, *Makro Ekonomi, Teori ve Politika*, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa 2003, 376.

²⁹ Eko Diyalog, (t.y.), <http://www.ekodialog.com/Konular/ekonomik-buyume-modelleri-teorileri.html>

³⁰ Çapan, 19.

³¹ Çapan, 71.

³² Ünsal, *İktisadi Büyüme*, 111.

³³ Burak Atamtürk, "Büyüme Teorileri ve IMF Politikaları", *İ.İ.B.F. Dergisi*, 12(1), 2007, 91.

- Üretim faktörleri arasında ikame mümkündür. Sermaye-emek oranı sabit değildir.
- Ölçeğe göre sabit getiri vardır. Yani emek ve sermaye kaç kat artarsa, üretimde o kadar kat artacaktır.
- Emeğin artış hızı nüfus artış hızına bağlıdır³⁴.

Solow büyüme modeli dört değişken ile açıklanmaktadır : Bağımlı değişken Çıktı miktarı (Y); bağımsız değişkenler, fiziksel sermaye (K), işgücü (L) ve teknolojik gelişme (A)'dır. t dönemindeki üretim fonksiyonu

$Y_t = f(K_t, L_t, A_t)$ şeklinde tanımlanmaktadır. Bu fonksiyona göre üretim bu girdilerin artan bir fonksiyonudur ve sermaye-işgücü oranının veri olduğu durumda üretim teknolojik gelişme yoluyla artırılmaktadır. Bu modelin en önemli eksikliklerinden biri üretim artışını sağlayan teknolojik gelişmenin kaynağının açıklanamaması yani içsel değil de dışsal bir faktör olarak alınmasıdır. Solow büyüme modelinde, durağan durum dengesine ulaşabilmek için üretim fonksiyonunu işgücü etkinliği cinsinden tanımlanmaktadır³⁵.

Solow modelinde teknolojinin sabit olduğu kabul edilerek sermaye birikiminin büyümedeki rolü incelenir. Bu bağlamda Solow büyüme modelinde, ekonomi uzun dönemde fert başına çıktının sabit olduğu durağan duruma yönelir. Dolayısıyla da Solow modeline göre sermaye birikimi büyümeye yol açmaz, Solow modelinde büyüme olgusu açıklanmaz. Solow modelinde durağan durum fert başına çıktı düzeyini belirleyen unsurlar tasarruf haddi ve nüfus artış haddidir. Bu bağlamda ceteris paribus tasarruf haddi ne kadar yüksek veya ceteris paribus nüfus artış haddi ne kadar düşük olursa, durağan durum fert başına hasıla düzeyi de o kadar yüksek olur. Dolayısıyla Solow modeline göre, ülkeler arasındaki fert başına hasıla farklılıklarının temel bir nedeni, tasarruf haddindeki farklılıklardır³⁶.

Neo-Klasik model; kamu yatırımlarının, kişi başına gelir ve kişi başına sermaye düzeylerini etkileyebildiğini, ama reel hasılanın uzun dönemli büyüme oranını etkileyemediğini gösterir. Meydana gelecek dışsal bir teknolojik gelişme, sermayenin

³⁴ Şen, 30-32.

³⁵ Ahmet Gülmez *Endojen Büyüme Teorileri Kapsamında Türkiye ve Güney Kore'de Ekonomik Büyümenin Karşılaştırmalı Analizi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adapazarı 2006, 14.

³⁶ Ünsal, *İktisadi Büyüme*, 148.

marjinal verimliliğindeki azalmaların iktisadi büyüme üzerindeki olumsuz etkisini kısmen telafi edebilir ve bu mecburi azalmaları geciktirebilir. Bu bakımdan neo-klasik büyüme modelinde teknolojik gelişme meydana geldiği sürece pozitif hasıla büyüme oranları elde edilebilir. Aynı zamanda nüfus, dışsal olarak belirlenen sabit bir hızla büyümekte ve kişi başına reel hasılanın asıl belirleyicisi olmaktadır³⁷.

Neo-klasik büyüme modelinde, azalan verimler kanunu işlediğinden, model durağan hale geldiğinde ekonomik büyümeyi belirleyen temel etken teknolojik gelişmelerdeki değişim ve nüfus artış hızıdır. Neo-klasik modelde, sermaye-işgücü ve kişi başına gelir doğru orantılı olarak değişim gösterir. Fakat tasarruf oranındaki artış durağan haldeki büyüme hızına etki etmemektedir. Uzun vadede büyüme hızının dışsal teknolojik gelişmeler tarafından belirlenmesi, ülkelerin uzun dönemde kişi başına sermaye ve gelir seviyelerinin birbirlerine yakınsayacağı anlamına gelmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının uzun dönemde ortadan kalkacağı görüşe "yakınsama hipotezi" denilmektedir³⁸.

Neo-klasik büyüme modeli, sonuç olarak teknoloji düzeylerinin bütün ülkelerde aynı olduğu ve değişmediği varsayımı altında, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin uzun dönem reel büyüme oranlarının aynı uzun dönem değerine yakınlaşacağı ve bu oranında "sıfır" olduğu sonucunu vermektedir³⁹.

1.2.4. İçsel Büyüme Kuramı

Solow modelinin teknolojik ilerlemeyi dışsal bir olgu (nasıl ortaya çıktığı modelde açıklanmayan) olarak kabul etmesi, büyümenin nasıl meydana geldiğini ve dolayısıyla da büyümeyi etkileyen politikaların neler olduğunu açıklamayı amaçlayan yeni bir yaklaşımın ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1980'lerin sonlarında ortaya çıkan ve öncülüğünü Amerikalı İktisatçı Paul Romer ve Yeni Klasik okulun kurucusu Robert Lucas'ın yaptığı bu alternatif yaklaşıma içsel büyüme teorisi denir⁴⁰.

³⁷ Aykut Kibritçioğlu, "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri", *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53(1-4), 1998, 207-230.

³⁸ Güngör Kar ve Sami Taban, "Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkileri", *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, 58(3), 148.

³⁹ Kibritçioğlu, 8.

⁴⁰ Erdal Ünsal, *Makro İktisat*, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2011, 648.

İçsel büyüme modeli, teknoloji faktörünün önemini ön plana çıkarmıştır. Öncelikle bilgi ve teknolojik gelişme, geleneksel büyüme modellerinde esas alınan girdi ve çıktılardan farklı olarak ele alınmıştır. Çünkü geleneksel olan bir mal ekonomide rakip durumdadır. Yani o malın kullanımı bir başka malın kullanımını engellemektedir. Fakat bilgi ve teknoloji rekabetçi piyasa koşullarında artırılabilen ve aynı anda birçok birey tarafından kullanılabilir. Bu durum, teknolojik gelişmenin Neo-klasik modelde olduğu gibi kendiliğinden oluşan bir dışsal olgu gibi değil, bilinçli şekilde gerçekleştirilecek yatırımların sonucu olarak görülmesi sonucunu getirmiştir⁴¹. İçsel Büyüme modellerini şu şekilde özetleyebiliriz⁴²:

1. Tür Modeller:

Romer (1986, 1989, 1990)

Lucas (1988)

Becker ve diğerleri (1990)

Bu tür modellerde geçerli olan varsayımlar; Teknolojik gelişmenin içsel olması, Ölçeğe göre artan getiriler, Biriktirilen faktörlerin Artan Marjinal Verimliliği olarak sıralanabilir. Bu modellerde Neo-klasik büyüme modelindeki temel varsayımlardan üçünün de terk edildiği görülmektedir.

2. Tür Modeller:

Jones ve Manuel (1990)

Rebelo (1991)

Bu tür modellerde geçerli olan varsayımlar; Teknolojik gelişmenin dışsal olması, Ölçeğe göre sabit getiriler, Biriktirilen Faktörlerin Azalmayan Marjinal Verimliliği. Bu modellerde ise büyüme sürecinin içselleştirilmesi için teknolojik ilerlemenin içselleştirilmesine gerek olmadığı, neo-klasiklerin teknolojik gelişmenin sabit olması ve ölçeğe göre getirinin sabit olduğu yolunda varsayımlarına bağlı kalınarak toplumsal sermayenin marjinal verimliliğinde bir azalma yaşanmadığının varsayımından yola

⁴¹ Pınar Yardımcı, "İçsel Büyüme Modelleri Ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri", *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F Dergisi*, Sayı:10, 2006, 100.

⁴² Aykut Kibritçioğlu, "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri", *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1998, 12.

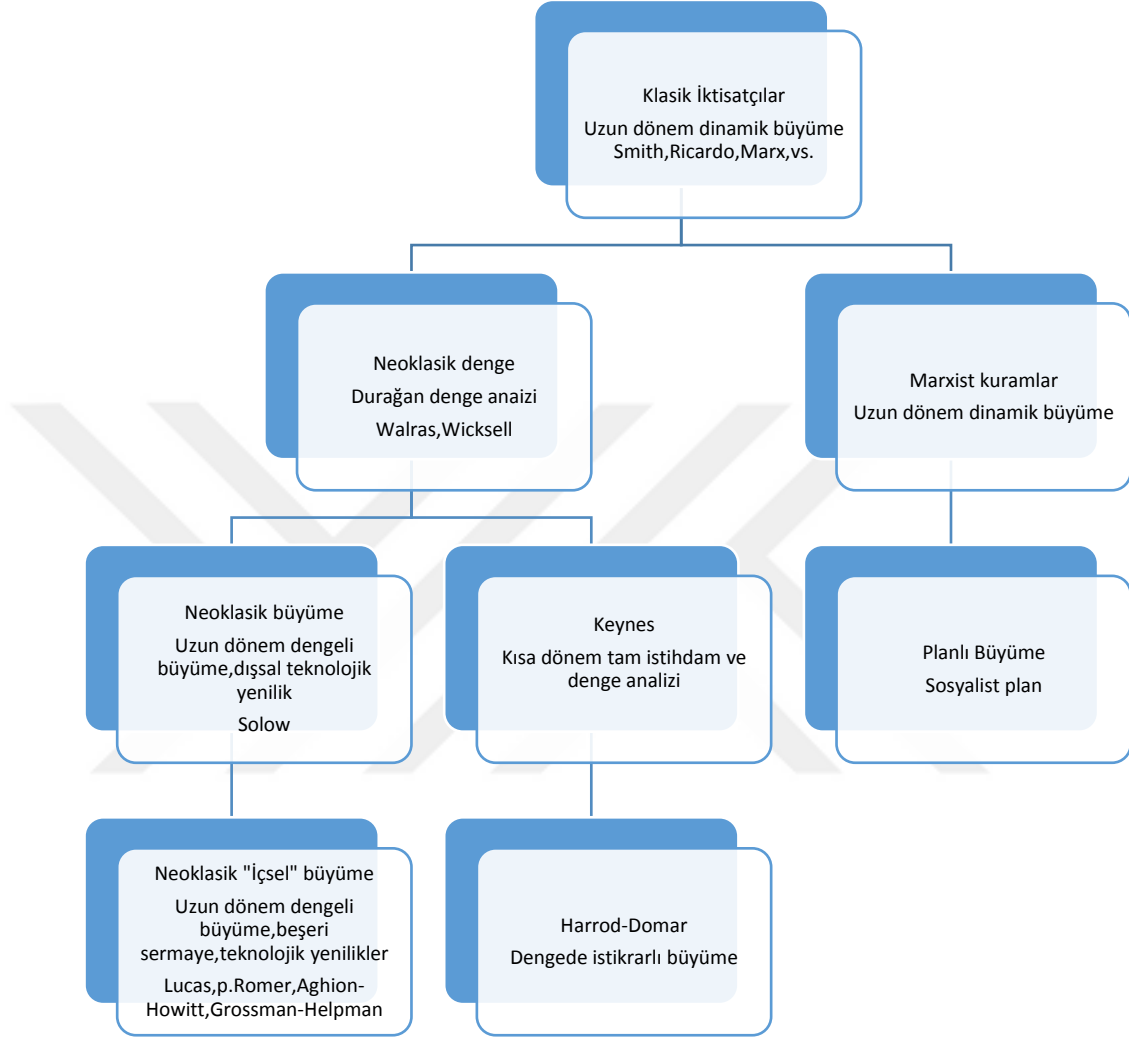
çıkılarak bir içsel büyüme sürecinin ortaya çıkabileceği kanıtlanmıştır. İçsel Büyüme Teorileri ve Neo-klasik Büyüme Teorisi arasındaki farklar şunlardır⁴³:

- Neo-klasiklerin aksine, iktisadi büyümenin iktisat içi unsurların ürünü olduğunu, sistemi dışarıdan etkileyen güçlerin sonucu olmadığı savunulmaktadır.
- Azalan verimlere dayalı Neo-klasik üretim fonksiyonu yerine, artan verimlere dayalı üretim fonksiyonu kullanılmaktadır.
- Neo-klasik büyüme modelleri sermayenin azalan getirisini kabul ederken, içsel büyüme modelleri beşeri sermayeyi de kapsayan sermayenin artan getirisinin olabileceğini ve bu artan getirinin de uzun dönemde büyümeyi azaltmayacağını kabul etmektedir İçsel Büyüme modelinde üzerinde sıklıkla durulan konular şu şekilde sıralanmıştır⁴⁴.
- Bilgi, kısmen veya tamamen gizli bir kamusal mal niteliğindedir. Yani, bilginin kullanımında tüketicilere göre, birbirine rakip olmak veya birilerinin dışlanması durumu söz konusu değildir.
- Teknolojik gelişme neticesinde, ortaya çıkan bilgiden diğer ekonomik birimlerin ne ölçüde yararlanabildikleri (teknolojik dışsallıklar) büyük bir öneme sahiptir.
- Eğer bir dışsallık söz konusu ise, bilginin üretimine özel kesimin yanaşmak istemeyeceği ve bundan dolayı piyasanın aksayacağı bir realitedir.
- Teknolojik gelişme ve bilgi üretimi ile fiziki ve beşeri sermaye yatırımları arasında bir bağlantı, etkileşim bulunmaktadır.

⁴³ Şentürk, 77.

⁴⁴ Kibritçioğlu, 10.

Genel anlamda büyüme kuramının aşamalarını aşağıdaki şekilde özet halinde açıklayabiliriz:

Kaynak: Gürak, 2006, s. 69.

Şekil 1.2. Büyüme Kuramının Gelişimi

1.3. DIŞ TİCARET ve ÖNEMİ

Dış ticaretin uluslararası ekonomik ilişkilerde önemli bir yeri vardır. Çünkü ülkeler sahip oldukları kaynaklarla kendi ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamazlar. Bu durumun sebebi kaynakların kıt, insan ihtiyaçlarının sonsuz olmasıdır. Dış ticaret para ekonomisine geçmeden önceki dönemlerde dahi uygulanmaktaydı. Niceliksel olarak

düzenli bir grafik göstermemesine rağmen, her zaman ekonomilerin en önemli konularından biri olmuştur⁴⁵.

Dış ticaret, ülkelerin karşılıklı olarak yaptığı mal ve hizmet alışverişlerinden oluşmaktadır. Günümüzde mal ve hizmet alışverişi yanında sermaye hareketleri de dış ticaret içerisinde ciddi bir öneme sahiptir. Dış ticaretin gelişimine; ulaştırma koşullarında meydana gelen iyileşmeler ve ulaşımın göreceli ucuzlaması, uluslararası ödeme yöntemlerinin basitleşmesi, gümrük vergilerinde indirimlere sebep olan gümrük anlaşmalarının yapılması, nüfusta meydana gelen artışlar neden olmaktadır. Nitekim son yıllardaki dış ticaret verileri dış ticaretin giderek arttığını göstermektedir. Ülkelerin dış ticaret yapmak için çok çeşitli sebepleri vardır bunlar:

- Yerli üretimin yeterli olmaması veya bazı alanlarda üretimin hiç olmaması
- Uluslararası fiyatlardaki farklılıklar
- Mal farklılaştırması,
- Dünya ticaretinde gerçekleşen gelişmeler,
- Ulusal ekonominin içinde bulunduğu durum ve dış ticarete olan bağımlılık⁴⁶.

Dış ticaret politikalarının amaçlarından bazıları şunlardır⁴⁷:

Dış ödeme dengesizliklerinin giderilmesi: Ödemeler bilançosu açıkları, ulusal ekonomiler üzerinde ciddi şekilde olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Çünkü ülkelerin döviz rezervleri bu şekilde eriyebilir. Bundan dolayı, dış açık veren ülkelerde dış politikanın amacı, döviz giderine sebep olan işlemlerin azaltılması ve döviz kazandırıcı işlemlerin teşvik edilmesi şeklinde dış ticaret bilançosu açıklarının giderilmesidir.

Dış rekabetten korunma: Dış rekabetten korunma daha çok az gelişmiş ülkelerde rastlanan bir durumdur. Çünkü sanayileri yeni kurulan bu ülkeler kendilerini belli bir süre dış rekabete karşı korumayı amaç edinirler. Fakat zamanla dış rekabetten korunmadan dış rekabete açılmaya doğru bir hedef çizilebilir⁴⁸.

⁴⁵ Abdullah K. Kabal, *1980-2005 Yılları Arasında Uygulanan Ekonomik Politikalar ve Bunların Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2007, 11.

⁴⁶ Koray Başol, *Türkiye Ekonomisi*, Türkmen Kitapevi, İstanbul 2012, 377.

⁴⁷ Seyidoğlu, 139.

⁴⁸ Nüvit Oktay, *Dış Ticarete Giriş*, T.C. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını, Sayı: 848, Eskişehir 2005, 120.

Ekonomik Kalkınma: Ekonomik kalkınma, gelişmekte olan ülkeler bazında, üretim yöntemlerinde, sosyal ve kurumsal yapıda gerçekleşen farklılıkları içermektedir. Küreselleşmenin yaşandığı çağımızda, dış ticaret olmadan kalkınmanın yaşanması mümkün gözükmemektedir⁴⁹.

Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi: Tekelci kuruluşların sayısının iç ekonomide artış göstermesi üretimde kaynakların etkin kullanımını olumsuz yönde etkiler ve tüketicilerin yerli mallara fazla fiyat ödemesine neden olur. Böyle bir durumda devlet, gümrük tarifelerini veya diğer yöntemleri indirerek iç piyasada rekabeti artırma yoluna gidebilir. Böylece tekolci kuruluşlar azalır, piyasada oluşan aksaklıklar giderilir ve kaynak dağılımında etkinlik sağlanır.

Ekonominin Liberalleştirilmesi: Çağımızda, birçok ülke ekonomisinde ekonomi politikalarının asıl amacı serbest piyasa ekonomisini bütün birimleriyle uygulamaktır. Bundan dolayıdır ki, bu ülkeler serbest bir dış ticaret politikası uygulayarak ulusal ekonomiyle dünya ekonomisini entegre etmeye çalışmaktadır.

İç Ekonomik İstikrarın Sağlanması: İç istikrarın sağlanmasında özellikle işsizlik sorunuyla başa çıkabilmek için ithalat çeşitli yollarla kısıtlanır. ve dolayısıyla talep iç piyasada üretilen mallara kaydırılır⁵⁰.

Hazineye Gelir Sağlamak: İthalat üzerinden alınan vergiler hazineye gelir sağlamak açısından önemlidir⁵¹.

Ekonomide yaşanan çeşitli değişiklikler Türk dış ticaret politikalarını şekillendirmiştir. Dış ticaret politikalarını etkileyen değişiklikleri şu şekilde özetleyebiliriz:

- Bretton Woods Konferansı
- Dünya Ticaret Örgütüne üyelik
- Gümrük Birliği ve Ticaret Anlaşması (GATT)
- 24 Ocak kararları

⁴⁹ Eko-Dialog, (t.y.). Kalkınma Ekonomisi, Erişim (13 Mart 2015), http://www.ekodialog.com/kalkinma_ekonomisi/kalkinma_dis_ticaret.html.

⁵⁰ Ersan Bocutoğlu, *Genel İktisada Giriş*, Ekin Yayınevi, 2014, s.371.

⁵¹ Bocutoğlu, 371.

Dış ticaret politikasının belirleyicilerini bu dört madde olarak sıralayabiliriz. Bretton Woods konferansının neticesinde alınan kararlarla döviz kurları dalgalanmaya bırakılmıştır ve bu Türkiye'nin dış ticaret yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. 24 Ocak kararları ihracata dayalı büyüme modeline geçmek için atılmış bir adım niteliğindedir⁵². 1 Ocak 1996 yılında kabul edilen gümrük birliği ile birlikte mal piyasalarında bütünleşmeye gidilmiş ve bütünleşmeye katılan ülkeler arasında karşılıklı olarak mal akımlarını azaltan gümrük vergileri ve dış ticaret kontrolleri kaldırılmıştır ve aynı zamanda üçüncü ülkelere uygulanmakta olan gümrük vergileri eşit hale getirilmiştir. Nitekim gümrük birliğinin öne çıkan en önemli niteliği üye ülkeler arasında bütün kota ve tarifeleri kaldırması ve üye olmayan ülkelere karşı ortak bir tarife oranı uygulamaya koyarak ortak bir ticaret politikası oluşturmaktır⁵³.

Tablo 1.1. 2014 Yılında En Fazla İthalat, İhracat Yapan Ülkeler (Milyon \$)

Ülke	İTHALAT	Ülke	İHRACAT
AVRUPA BİRLİĞİ (28)	6,132,500.0	AVRUPA BİRLİĞİ (28)	6,162,240.0
ABD	2,412,547.0	ÇİN	2,342,306.0
ÇİN	1,959,356.0	ABD	1,620,531.9
ALMANYA	1,215,654.0	ALMANYA	1,507,593.7
JAPONYA	822,251.1	JAPONYA	683,845.6
İNGİLTERE	683,979.2	HOLLANDA	672,126.6
FRANCE	677,702.6	FRANSA	582,589.5
HONG KONG,ÇİN	600,613.1	KORE	572,664.0
HOLLANDA	587,587.8	İTALYA	528,738.2
KORE	525,514.0	HONG-KONG, ÇİN	524,064.9
22.TÜRKİYE	242,177.0	32.TÜRKİYE	157,616.9

Kaynak: <https://www.wto.org/>

Tabloda 2014 itibariyle Dünyada en fazla ihracat ve ithalat yapan ülkeler verilmiştir. Bu sıralamada Türkiye ithalatta 22.sırada iken ihracatta 32.sırada yer almaktadır.

⁵² Özlem Kader, *Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 2013, 39.

⁵³ Ela Çorpan Nart, "Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi", *Journey of University*, 17(5), 2010, 2874.

Tablo 1.2. Yıllara Göre Dış Ticaret Hacmi (Bin \$-Thousand \$)

YIL	DIŞ TİCARET HACMİ	YIL	DIŞ TİCARET HACMİ
1923	137.662	1993	44.773.436
1933	103.156	1996	66.851.107
1943	352.074	2001	72.733.299
1953	928.594	2006	225.110.850
1963	1.055.703	2011	375.748.545
1973	3.402.299	2012	389.006.877
1983	14.962.836	2014	399.824.908

Kaynak: TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046. (Erişim Tarihi:13.03.2015).

Tablo 1.2'ye göre, 1923'ten 1993'e kadar 10'ar yıllık verilere bakılarak, ticaret hacminde bir artış meydana geldiği görülmekle birlikte, konjonktüre bağlı olarak dalgalanmalarında yaşandığı görülmektedir. Gümrük Birliği'ne girdiğimiz 1996 yılına baktığımızda dış ticaret hacmi 66.851.107\$ olmuştur. ve günümüze kadar bazı yıllardaki azalışlara rağmen ciddi bir artış göstermiş ve 2014 yılında 399.824.908\$ olmuştur.

1.4. DIŞ TİCARET POLİTİKALARININ ARAÇLARI

Hükümetler dış ticarete farklı araçlarla müdahalede bulunurlar. Bunlardan en eskisi ve en yaygın olarak kullanılanı ise gümrük tarifeleridir. Günümüzde sadece gümrük tarifeleri dış ticarete müdahalede bulunmaya yetmemektedir. Bir takım tarife dışı araçlarla da ticaret yönlendirilmektedir⁵⁴.

1.4.1. Gümrük Tarifeleri

Gümrük vergileri dış ticarete yaygın olarak kullanılan araçlarından birisidir. Gümrük vergileri ithal malları ülke sınırlarından geçerken alınan vergilerdir. Gümrük tarifeleri ise çeşitli mallara uygulanacak vergi oranlarının gösterildiği listeleri ifade eder. Gümrük vergileri yasayla konur ve kaldırılır. Tarifelerin düzenlenme yetkisi yasanın belirlediği sınırlar içerisinde Hükümet tarafından kullanılır. Gümrük vergileri çeşitli ülkelerin bütçe gelirleri içinde farklı oransal öneme sahiptir. Bu vergiler özellikle gelişmekte olan ülkelerin bütçe gelirleri içinde önemli yer tutmaktadır. Gelir sağlamaya

⁵⁴ Çapan, 34.

yönelik gümrük vergileri genellikle halkın yaygın olarak tükettiği ithal malları üzerine konulmaktadır⁵⁵.

Gümrük tarifelerinin, tarifeyi uygulayan ekonomi üzerinde birçok olumlu etkisi görülür. Bu etkilerden en önemlileri, yerli endüstriyi dış rekabete karşı koruması, hazineye gelir sağlaması, ithalatın kısıtlanmasıyla ülkeden çıkan döviz miktarının azalmasını sağlaması ve son aşama olarak ta gelirin tüketiciden üreticiye yönelmesini sağlamasıdır⁵⁶.

Tarifelerle alakalı olarak vergiler spesifik ve ad-valorem olabilir. Spesifik vergilerde esas alınan malın miktarıdır. Yani malın miktarına göre vergilendirme yapılır. Fakat Ad-valorem vergilerde esas alınan durum malın değeridir. Yani vergilendirme malın değerinin belirli bir yüzdesi olarak yapılır⁵⁷.

1.4.2. Tarife Dışı Araçlar

Devletin dış ticaret akımlarına müdahalede kullandığı geleneksel araç tarifelerdir. Fakat zamanla müdahale araçlarında büyük bir yaygınlık ve çeşitlenme ortaya çıkmıştır. Gümrük tarifeleri dışında, serbest ticaret akımlarına müdahale etmek için kullanılan bu araçların hepsi tarife dışı araçlar diye isimlendirilir⁵⁸.

Geleneksel olarak tarife dışı araçların ağırlıklı bir bölümünü miktar kısıtlamaları oluşturmaktadır. Bunların gümrük tarifelerinden farkı ithalat hacmini dolaysız bir şekilde sınırlandırmaya çalışmalarıdır⁵⁹. Tarife dışı araçların çeşitleri olmakla birlikte biz ağırlıklı bölümünü oluşturan miktar kısıtlamalarına yani kotalara değineceğiz.

Kota, tarife dışı engelleme olarak ifade edebileceğimiz, ithalatı, belirli bir dönem baz alınarak miktar, hacim veya değer olarak sınırlandırmak için kullanılan yöntemdir. Kotalar, tarife dışı araçların ağırlıklı bölümünü oluşturmasının yanı sıra 1930'lu yıllardan beri tarifelerle birlikte dış ticareti azaltmak amacıyla kullanılan etkin araçlar arasında yerini almıştır⁶⁰. Kotalar:

⁵⁵ Hüseyin Şahin, *İktisada Giriş*, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa 2010, 550.

⁵⁶ Dinler, 505.

⁵⁷ Erol İyibozkurt, *Uluslararası İktisat*, Ezgi Kitapevi, Bursa 2001, 171.

⁵⁸ Seyidoğlu, 184.

⁵⁹ Seyidoğlu, 185.

⁶⁰ Aykut D. Seymen, *Dış Ticarete Yeni Korumacı Eğilimler ve Türk Dış Ticareti Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 2000, 102.

- İthal malının iç fiyatını arttırmakta
- İthalatı kısıtlamakta
- İthal malına talebi düşürmekte
- İthal malının iç üretimin arttırmakta
- Reel gelirin yeniden dağıtımına sebep olmaktadır⁶¹.

Kota sisteminin uygulanmasındaki temel amaç; ülkenin ithalatının ihracatından daha fazla olmasından dolayı gerçekleşen dengesizliği gidermek amacıyla ithalata ayırt edici bir kontrol sistemi uygulayarak var olan dengesizliği gidermektir. Kotalar, ödemeler bilançosunda gerçekleşen sorunları gidermekte, tarım fiyatlarını destekleme programlarında kullanılmaktadır⁶².

Ülke içinde ithal malına olan talebin yüksek ve esnekliğinin az olduğu durumlarda kotalar bir koruma aracı olarak tarifelere tercih edilmektedir. Çünkü mala olan talep arttıkça tarifelere rağmen ithalat artacaktır. Oysa kotada böyle bir durum söz konusu olamaz⁶³.

1.4.3. Tarife Benzeri Önlemler

Tarife benzeri önlemler, ithalatı pahalılaştıran ve yerli üretimin karlılığını arttıran önlemlerdir. Yani fiyat mekanizması yardımıyla serbest ticarete müdahale eden önlemlerdir. Bunlardan bazıları; Yerli katkı oranları ve ithal-ikamesi endüstrilerine verilen sübvansiyonlardır⁶⁴.

1.4.4. Görünmeyen Engeller

İthal hacmini doğrudan etkileyen bütün düzenlemeler görünmeyen engeller olarak adlandırılır. Günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkelerin hızlı sanayileşme istekleri dış ticaretlerinde daha fazla denetimlerinin artmasına neden olmuştur. Aynı zamanda gelişmiş ülkelerinde dış ticareti düzenleme ve yönlendirme çabaları görünmeyen dış engellerin sayıca artmalarına neden olmuştur⁶⁵.

⁶¹ S. Rıdvan Karluk, *Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika*, Beta Yayınevi, İstanbul 2013, 426.

⁶² İyibozkurt, 193.

⁶³ Seymen, 113.

⁶⁴ Seyidoğlu, 14.

⁶⁵ Karluk, s. 441.

Bu engeller devletin, halkın sağlığını korumak, kamu güvenliğini sağlamak ve çevrenin korunması gibi amaçlarla çıkartmış olduğu idari, teknik düzenleme ya da standartları içerir. Bu engeller konuluş amaçları farklılık gösterse de dış ticareti sınırladıkları sürece bir dış ticaret engeli özelliği taşırlar⁶⁶.

1.5. DIŞ TİCARET ve EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ

Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerine olan etkisi iktisatçılar tarafından uzun yıllardır tartışılan bir konudur. Bu bağlamda farklı fikirler öne sürölmektedir.

Dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmalar daha çok ihracatın büyümei etkilediği yönünde gelişmektedir. Bununla birlikte ithalatında büyümei etkilediğini savunan iktisat düşünürleri vardır.

Gelişmekte olan ölkelerin karşılaştıkları sorunlardan biri döviz rezervlerinin yetersiz olmasıdır ve bu ölkeler uluslararası piyasalarda mali kaynak elde etmekte sıkıntısı yaşamaktadırlar. Bu ölkeler ihracat yoluyla gerekli olan döviz kaynaklarını elde ederek, enerji, yatırım malları ve ara mallar gibi önemli olan ithalat malları edinerek ölkenin büyüme sürecinde önemli bir rol oynar⁶⁷.

1960'larda büyümenin ana kaynağının dış ticaret olarak gören modeller ihracata dayalı büyüme modelleri olarak bilinmektedir. Fakat modern büyüme teorileri dış ticareti büyümenin kaynaklarından sadece bir tanesi olarak görmektedir⁶⁸. Dış ticaret ve ekonomik büyüme iki yönlü gelişme gösterir. Yani dış ticaret büyümei etkilerken aynı zamanda büyümede dış ticareti etkiler. İhracatın büyümei olan olumlu etkilerini şu şekilde sıralayabiliriz⁶⁹:

- İhracat artışı milli geliri artıran bir unsurdur;
- İhracat artışı işbirliğini ve işbölümünü artırır;
- İhracat artışı verimliliği ve dolayısıyla üretimi artırır. Ayrıca ihracat, maliyetleri de düşüren bir etken olduğundan ürün kalitesinde artış görülür;

⁶⁶ Seyidoğlu, 141.

⁶⁷ Muammer Şimşek ve Cem Kadılar, "Türkiye'nin İhracat Talebi Fonksiyonunun Sınır Testi Yönetimi ile Eş bütünleşme Analizi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(1), 2005, 144-152.

⁶⁸ Ekrem Gül ve Ahmet Kamacı, "Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkileri: Bir Panel Veri Analizi", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(3), 2010, 82.

⁶⁹ Ekrem Gül, Ahmet Kamacı ve Serkan Konya, "Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkileri: Türk Cumhuriyetleri Ve Türkiye Örneği", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:35, 2013, 3.

- İhracat rekabeti artırır ve artan rekabet teknolojiye dayalı üretim yapılmasını zorunlu kılar;
- İhracat artışı yurtiçi tasarrufu ve yurtiçi yatırımı artırmakta, ödemeler bilançosunda fazlalığa neden olmaktadır;
- İhracatın getirisi, döviz girdilerini artırarak dış ödemelerdeki döviz baskısını azaltır. Böylece mal ve hizmet ithalatının da artmasına imkan sağlar. İhracat artışı, çeşitli girdiler ve sermaye malları gibi ülkede bulunmayan, yerli üretimi artırmada önemli bir rol oynayan ithalat kapasitesini genişleterek ekonomik büyümede önemli bir rol oynamaktadır⁷⁰.

⁷⁰ Muammer Şimşek, "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri ile Analizi: 1960-2002", *D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 18(2), 2003, 44.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ ve GÜMRÜK BİRLİĞİ

2.1. TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki ilişki Türkiye'nin 1959'da Avrupa Ekonomik Topluluğuna yaptığı başvuru ile başlayan ve günümüze kadar devam eden bir süreçtir.

2.1.1. Avrupa Birliği'nin Tarihçesi

İkinci Dünya Savaşı'nın (1939-1945) galip ve mağlup devletleri olan Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda Avrupa kıtasında barışı sürekli kılmak, refahı, kalkınmayı gerçekleştirmek için bir araya gelmiştir. 1951 yılında savaşın hammaddesi olan kömür ve çeliğin üretim ve ticaretinin ortaklaşa kontrol altına alınması için Paris Antlaşması'nı imzalayarak Avrupa Kömür Çelik Topluluğunu kurmuşlardır⁷¹. Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın girişimleri ile kurulan AKÇT'ye üye olan ülkeler arasında ekonominin gelişmesine katkı sağlamak ve aynı zamanda istihdam ve refah düzeyinin artması hedef olarak belirlenmiştir⁷².

Avrupa Kömür ve Çelik Birliğini 1952'lerde gerçekleştirmiş bulunan üçü büyük, üçü küçük olan bu altı ülke kömür, demir ve çelik üzerine kurdukları ortaklıktan sonra 25 Mart 1957'te Romada toplanarak iki anlaşma daha imzalamışlardır⁷³.

Bu anlaşmalar ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), (European Economic Community, EEC) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET), (EURATOM), kurulmuştur. AET yerine ortak pazar terimi de kullanılmaktadır. Bunun en önemli sebebi, topluluğun bünyesinde ortak bir pazar oluşturulmasıdır. Diğer bir nedeni ise, AET'nin yürütme işlevinde topluluğa üye ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşan Konsey ve üye ülkeler tarafından atanan komiserlerden oluşan ve örgütün günlük çalışmalarından sorumlu olan Komisyon, yasama alanında Avrupa Parlamentosu ve

⁷¹ Müge Bulut, *Avrupa Birliği Rehberi*, İstanbul Ticaret Odası, Sayı: 2006-1, İstanbul 2006, 9.

⁷² Ramazan Kılıç, *Türkiye-AB ve Gümrük Birliği*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2005, 39.

⁷³ Koray Başol, *Türkiye Ekonomisi*, Türkmen Kitapevi, İstanbul 2012, 408.

yargı alanında Avrupa Divanı gibi kurumların birlikte çalışmasıyla birlikte ciddi bir entegrasyon örneği sergilemektedir⁷⁴.

1963 Yılında Belçika'da imzalanan ve 1 Temmuz 1967'de yürürlüğe giren yeni bir anlaşma ile Avrupa Kömür Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunun yasama ve yürütme organları birleşerek Avrupa Topluluğu (AT) adı altında faaliyet göstermeye başlamıştır⁷⁵. Altı üye ile kurulan Avrupa Topluluğu, zamanla üye sayısını arttırmıştır ve Gümrük Birliği, Tek Pazar ve Ekonomik ve Parasal Birliğin gerçekleştirilmesiyle ekonomik entegrasyonu da büyük bir ölçüde sağlamıştır. 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması, ekonomik bütünleşmenin yanında siyasi bütünleşme için önemli bir gelişme olmuştur. Dışişleri, Güvenlik Politikaları, Adalet ve İçişleri konuları da bu antlaşmayla ortak çalışma kapsamına alınmıştır. Böylece Avrupa Toplulukları Avrupa Birliği'ne dönüşmüştür. Birliğin gelişen süreç içerisinde üye sayısının da artması birliğin daha demokratik ve esnek kurumsal yapılanmaya gittiğinin göstergesi olmuştur⁷⁶.

Ekonomik ve politik nedenlerle kurulan ortak pazarın konusu ve esasları içinde gümrük resimlerinin, kontenjanlarının ve dış ilişkilerde diğer engellerin kaldırılması ile beraber; ortak bir ekonomi politikası, tek bir ticaret, tarım, sanayi, sosyal politika, ulaştırma politikası sağlanması ve üye devletler arasında üye devletler vatandaşlarına serbestçe yerleşme hakkı tanınması yer almaktadır⁷⁷.

Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Birliği'nin amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz⁷⁸:

- Birliğe üye olan devletler arasında malların giriş çıkışları için önlem olarak kullanılan gümrük tarifelerinin, miktar kısıtlamalarının ve buna benzer engellerin kaldırılması,
- Üye ülkelerin hepsinin birliğe üye olmayan ülkelere karşı ortak ticaret ve gümrük politikalarının saptanması,

⁷⁴ Kılıç, 35-36.

⁷⁵ Kılıç, 36.

⁷⁶ Meral Tecer, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, İstanbul, 2007,9.

⁷⁷ Başol, 409.

⁷⁸ Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Beta, İstanbul 2012, 41-42.

- Birliğe üye devletler içerisinde kişilerin, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımını engelleyen her türlü kısıtlamanın kaldırılması,
- Tarım sektörüyle alakalı olarak ortak bir politika uygulanması,
- Ulaşım sektöründe ortak bir politika uygulanması,
- Topluluk içerisinde rekabete engel olabilecek herhangi bir uygulamaya başvurulmaması,
- Birliğe üye olan ülkelerin ekonomi politikalarının uyumlaştırılması,
- Üye ülkelerin ödemeler dengesinde yaşanan sorunlarını gidermek için yöntemlerin gerçekleştirilmesi,
- Üye ülkelerin mevzuatlarının birbiriyle uyumlu hale getirilmesi,
- İşçilerin istihdam koşullarını daha iyi hale getirmek ve yaşam standartlarını iyileştirmek için Avrupa Sosyal Fonu'nun oluşturulması,
- Topluluğun ekonomik ilerlemesine yardımcı olmak için Avrupa Yatırım Bankası'nın kurulması,
- Ticareti geliştirme, ekonomik ve sosyal alanda gelişmeyi birlikte sağlamak amacıyla deniz aşırı ülke ve bölgelerin birleştirilmesidir.

2.2. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME SÜRECİ

Avrupa Topluluğu'nun üyelerine sağlamış olduğu zenginlik ve refah artışı komşu ülkelerin de bu topluluğa üye olmak istemelerine neden olmuştur. Bu sebepten dolayı birçok ülke üyelik için başvuruda bulunmuştur. Bu durum AB genişleme sürecini de başlatmıştır. AB genişleme süreci içerisinde şu ana kadar yedi genişleme dönemi yaşanmıştır. En son genişleme süreci 2013 yılında Hırvatistanın Birliğe katılmasıyla gerçekleşmiştir. Bununla birlikte birliğe aday ülkeler ve aday olması olası ülkeler vardır. Türkiye bu durumda aday ülkeler arasında yer almaktadır. Avrupa Birliği'nin genişleme süreci kronolojik olarak aşağıdaki gibi verilmiştir⁷⁹:

1957-Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kuruluşu; 6 kurucu üye: Belçika, Fransa, Hollanda, Lüksemburg, Batı Almanya, İtalya.

⁷⁹ Müge Bulut, *Avrupa Birliği Rehberi*, İstanbul Ticaret Odası, 2006.

1973 - Birinci Büyüme, yeni üyeler: Bu ülkelerin topluluğa katılmasıyla ilk genişleme yaşanmıştır. Böylece 6 olan üye sayısı 9'a çıkmıştır: Danimarka, Birleşik Krallık, İrlanda.

1981- İkinci Büyüme, yeni üyeler: Yunanistan Birliğe 12 Haziran 1975'te başvuru yapmıştır. Başvurusunun ardından yayınlanan raporda Birliğe katılmasının uygun olmadığı ifade edilse de Yunanistan'ın katılımının Birliğe demokrasinin gelişimi açısından katkı yapacağı düşüncesine dayanarak 1 Ocak 1981'de birliğe üye olmuştur⁸⁰.

1985-İlk Ayrılma, ayrılan bölge: Grönland.

1986- Üçüncü Büyüme, yeni üyeler: Portekiz ve İspanya.

1990- Almanya Yeniden Birleşmesi, birliğe resmen katılan beş eyaletler: Brandenburg, Mecklenburg- Vorpommern, Saksonya, Sachsen-Anhalt, Thüring.

1995 - Dördüncü Büyüme, yeni üyeler: Bu genişleme Soğuk Savaş dönemiyle yakından alakalıdır. Soğuk Savaş sonrasında AB'ye katılmaya karar veren bu ülkeler Birliğin ortak para birimi 'Avro'ya geçmeye çalıştığı genişlemenin bu döneminde 1 Ocak 1995 yılında birliğe üye oldular⁸¹: Avusturya, Finlandiya, İsveç.

2004- Beşinci Büyüme, yeni üyeler: Bu dönemde diğer dönemlerden farklı olarak birliğe üye olabilmek için farklı kriterler arandı. Ciddi bir genişleme yaşanan bu dönemde aday ülkelerin AB'ye katılması için uygulamaları gereken kriterler belirlendi. Kopenhag Kriterleri denilen bu kriterler üç başlık altında toplandı: Siyasi Kriterler, Ekonomik Kriterler, Topluluk Müktesebatının Kabulü⁸². Bu dönemde üye olan ülkeler: Çek Cumhuriyeti, Estonya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya.

2007 -Altıncı Büyüme, yeni ülkeler: Bulgaristan, Romanya.

2013- Yedinci Büyüme, yeni ülkeler: Hırvatistan. Hırvatistan'ın 2013 de aday olması sonucunda Avrupa Birliği üye sayısı son halini alarak 28 üyeye yükselmiştir.

Aday Ülkeler ve Olası Adaylar

⁸⁰ İktisadi Kalkınma Vakfı, (t.y.). *AB Genişleme*, Erişim (24 Nisan 2015), <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=281>.

⁸¹ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, A.g.m.

⁸² İktisadi Kalkınma Vakfı, (t.y.). *AB Genişleme*, Erişim (24 Nisan 2015), <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=281>.

Aday Ülkeler: İzlanda, Karadağ, Makedonya, Sırbistan, Türkiye.

Olası Aday Ülkeler: Arnavutluk, Bosna-Hersek, Kosova.

Avrupa Birliği genişleme süreci günümüzde hala devam etmektedir. Bununla birlikte 2010 yılında yaşanan Avro krizi, Avrupa Birliği açısından ciddi bir sorun oluşturmuş. Bundan sonrasında da genişleme konusu güncelliğini kaybetmeye başlamıştır. Buna ek olarak birliğe katılımların artışıyla birlikte bir genişleme yorgunluğu yaşanmış ve bu olumsuz gelişmelerle Avrupa Birliği kamuoyunda kendine yer bulmuştur. Yaşanan bu gibi birtakım sorunlar Avrupa Birliği'ne üye olma sürecini de zorlu bir sürece dönüştürmektedir. Bu süreçte AB Komisyonu genişleme sürecinde daha fazla etkin olmaya başlamıştır. Komisyon ise genişleme yanlı tavrıyla birlikte genişleme politikasını her ülke için ayrı olarak değerlendirme yöntemi yoluna gitmiştir. Türkiye ile müzakerelerde ilerleme sağlanması için bir takım politikalar da uygulanmaya çalışılmaktadır⁸³.

Türkiye-AB ilişkilerinin Tarihsel Süreci Gümrük Birliği Antlaşmasına kadar şu şekildedir⁸⁴:

11 Eylül 1959 - AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) Bakanlar Konseyi, Ankara ve Atina'nın ortaklık başvurularını kabul etmiştir.

12 Eylül 1963 - Türkiye, Ankara Antlaşması'nı ve 1964-1969 yılları arasında Türkiye'ye 175 milyon Euro tutarında kredi sağlayan 1.Mali Protokol'ü imzalamıştır.

1 Aralık 1964 - Türkiye ve AET arasındaki Ankara Antlaşması yürürlüğe girmiştir.

22 Ocak 1982 - Avrupa Topluluğu, Türkiye ile olan ilişkilerini dondurma kararı almıştır.

16 Eylül 1986 - Türkiye-AET Ortaklık Konseyi toplanmış ve 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren dondurulmuş olan Türkiye-AET ilişkilerine yeniden başlanmıştır.

14 Nisan 1987 - Türkiye, tam üyelik için Avrupa Topluluğu'na başvuruda bulunmuştur.

⁸³ İktisadi Kalkınma Vakfı, (t.y.). *AB Genişleme*, Erişim (24 Nisan 2015), <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=281>.

⁸⁴ Bulut, 41-42.

18 Aralık 1989 - AT Komisyonu, kendi iç pazarını tamamlama aşamasında yeni bir üyeyi kabul edemeyeceğini ve Türkiye'nin üyelik öncesi siyasi, sosyal ve ekonomik kriterlere uyması gerektiğini belirtmiştir.

6 Mart 1995 - Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'nin gerçekleştirilmesi ile ilgili ve Gümrük Birliği sürecinde uygulanacak usul, esas ve süreleri belirleyen 1/95 ve 2/95 sayılı kararlar Ortaklık Konseyi'nin 36. Dönem toplantısında kabul edilmiştir.

25 Temmuz 1995 - Türkiye-AB AKÇT Antlaşması Brüksel'de imzalanmıştır.

13 Aralık 1996 - 1/95 Sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanmıştır.

1 Ocak 1996 - Türkiye, AB ile entegrasyonunda 22 yıl süre boyunca devam eden "Geçiş Dönemi"ni 31 Aralık 1995 tarihinde tamamlayarak, 01.01.1996 tarihi itibarıyla, tam üyelik sürecinde "Son Dönem"e sanayi ürünlerinde ve işlenmiş tarım ürünlerinde sağlanan Gümrük Birliği ile girmiştir.

2.2.1. Ortaklık Organları

Ortak üyelik tam üyelikten farklı bir statü olduğundan, ortak üyenin topluluğun asıl organlarına katılması söz konusu değildir. O nedenle, Türkiye ile AET arasındaki ortaklık rejimini yürütmek üzere bazı özel organlar oluşturulmuştur. Bunlar Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi ve Karma Parlamento Komisyonudur. Bu kuruluşlar Topluluk organlarının birer benzeri niteliğindedir⁸⁵.

2.2.2. Ankara Antlaşması'nda Tam Üyelik İçin Öngörülen Aşamalar

Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na, kuruluşunun sonrasında, Temmuz 1959'da tam üyelik için başvuruda bulunmuştur. Fakat bu süreçte Türkiye'nin kalkınma düzeyinin yetersizliği ve bu yetersizlikten dolayı tam üyeliğin gerektirdiği gereklilikleri yerine getiremeyeceği sebep gösterilerek başvuru talebi reddedilmiştir. Fakat başvuru talebinin reddedilmiş olmasıyla birlikte tam üyelik için gerekli koşullar sağlanıncaya kadar yürürlükte kalacak bir ortaklık antlaşması imzalanması önerilmiştir. Bu koşullar altında, Türkiye'nin topluluğa katılması yolunda önemli bir aşama olan "Ankara

⁸⁵ Seyidoğlu, 266.

Antlaşması" 12 Eylül 1963'te Ankara'da imzalanmıştır. ve 1 Aralık 1964'te yürürlüğe girmiştir⁸⁶.

Ankara Antlaşması'nın başlıca iki amacı vardır. Birincisi, tarafların ekonomi politikalarının birbirine yaklaştırılmasıdır. Anlaşma, malların serbest dolaşımından başka hizmetlerin ve üretim faktörlerinin de hareket serbestliğini amaçlamıştır. İkincisi Gümrük Birliği'nin aşamalı olarak oluşturulmasıdır. Bunun nedeni, Türkiye ekonomisinin, ekonomik gelişme ve sanayileşme bakımından Batı Avrupa ülkelerine kıyasla geri kalmış olmasıdır. Türkiye belirlenen bu süre zarfında ekonomisini AET ekonomileri düzeyine yakınlaştırmak için çaba göstermek durumundadır⁸⁷.

Ankara Antlaşması'nda Gümrük Birliği için öngörülen aşamalar:

1. Hazırlık Dönemi: Bu dönemin amacı, Gümrük Birliği doğrultusunda Türk ekonomisini güçlendirmektir. Bu sebepten dolayı AET'nin, tek yanlı olarak Türkiye'ye bazı malların ithalatında gümrük tarifeleri tavizleri vermesi ve ayrıca mali yardımlarda bulunması öngörülmüştür. Nitekim 1964 Aralık ayından itibaren AET, Türkiye'nin geleneksel dört ihracat ürününe (tütün, kuru üzüm, kuru incir ve fındık) gümrük tarife kontenjanları tanımıştır. Yani belirli kontenjanlar dahilinde yapılan ithalata indirimli tarifeler uygulanıyor, bunun üzerindeki ithalat ise topluluk dışı ülkelere karşı konulan ortak gümrük tarifesine tabi tutuluyordu⁸⁸.

2. Geçiş Dönemi: Ankara Antlaşmasında öngörülen hazırlık döneminin bitmesiyle beraber, 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokoller ile geçiş döneminin çerçevesi çizilmeye çalışılmış ve tarafların bu süre zarfındaki sorumlulukları belirlenmiştir⁸⁹. Katma Protokolle birlikte sanayi ürünlerinde gümrük birliğinin aşamalı gerçekleştirilmesi, ihracatın desteklenmesi, mali yardımlar, tarım ürünlerinde süreç içinde büyüyecek tercihli ticaret rejimi dolayısıyla artacak olan tavizler, işçilerin serbest dolaşımı ve yerleşme serbestisi, hizmetlerin imkanlar ölçüsünde serbest dolaşımı, ülkemiz ile AET arasında mevzuat ve politikaların

⁸⁶ T.C. Ekonomi Bakanlığı (t.y.). Erişim (16 Mart 2015), [http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ab/turkiye-ab-ortaklik?_afLoop=276876716652414&_afWindowMode=0&_afWindowId=innaunmpe_594#!%](http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ab/turkiye-ab-ortaklik?_afLoop=276876716652414&_afWindowMode=0&_afWindowId=innaunmpe_594#!%20).

⁸⁷ Dura ve Atik, 487.

⁸⁸ Seyidoğlu, 264.

⁸⁹ T.C. Ekonomi Bakanlığı (t.y.). Erişim (16 Mart 2015), [http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ab/turkiye-ab-ortaklik?_afLoop=276876716652414&_afWindowMode=0&_afWindowId=innaunmpe_594#!%](http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ab/turkiye-ab-ortaklik?_afLoop=276876716652414&_afWindowMode=0&_afWindowId=innaunmpe_594#!%20).

koordinasyonun ve uyumunun sağlanması gibi konulara değinilmiştir. Böylece Türkiye-AET arasında Gümrük Birliği'nin aşamalı biçimde sağlanmasına çalışılarak mal ticaretine uygulanan tüm gümrük vergileri ile benzer etki taşıyan vergilerin, para-mali önlemlerin kaldırılarak Birlik dışındaki ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi uygulanması amaçlanmıştır⁹⁰.

Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesi amacıyla Avrupa Topluluğu, 1 Eylül 1971 tarihinde Türkiye'ye Gümrük Birliği çerçevesinde uyguladığı sanayi mallarındaki gümrük vergilerini kaldırmıştır. Türkiye ise Birliğe karşı uygulanan aynı sanayi ürünlerinden alınan vergileri 1973'den başlayarak kademeli olarak 22 yıllık bir süre içerisinde gerçekleştireceğini taahhüt etmiştir. Türkiye bu indirimleri 1978 yılına kadar gerçekleştirmiş fakat daha sonrasında indirimlerin dondurulmasını talep etmiştir.

Topluluk da bu süre zarfında yükümlülüklerini aksatmaya başlamıştır. Ankara Antlaşması ve Katma Protokolleri çerçevesinde belirlenen AB'nin mali işbirliği ve Türk işgücünün AB içerisinde serbest dolaşımı tam anlamıyla gerçekleşmemiştir. Nitekim 1986'da tamamlanmış olması gereken işgücünün serbest dolaşımı halen gerçekleşmemiştir. ve Mali Protokoller de 1980 yılına kadar uygulanmış fakat bu yıldan sonra işletilememiştir. Bu süreç zarfında sadece ekonomik olan bu ilişkiler Yunanistan'ın 1981'de topluluğa tam üye olmasıyla siyasi bir boyut da kazanmıştır⁹¹.

1980'li yıllarda ülkemiz ithal ikameci politikaları terk etmeye ve 24 Ocak 1980 kararlarıyla liberal politikalar uygulamaya başlamıştır. Bu durum Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile ilişkilerini yeniden başlatmasına sebep olmuştur. ve Türkiye 14 Nisan 1987'de AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuş ve ertelenen gümrük vergileri ile indirimleri 1988 yılından itibaren tekrar yürürlüğe konmuştur. AT'nin üyelik başvurusuna verdiği cevap üyelik için gerekli ehliyetimizin olduğu fakat Avrupa'nın derinleşme sürecinin tamamlanması gerektiği ve Türkiye'nin gelecek genişleme

⁹⁰ Selçuk Demirbulak, *Avrupa Birliği Hukuku Ve Ekonomi Politikası Çerçevesinde Müzakereler*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2011, 12.

⁹¹ T.C. Ekonomi Bakanlığı (t.y.). Erişim (16 Mart 2015), [http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disliiskiler/ab/turkiye-ab-ortaklik?_afLoop=276876716652414&_afWindowMode=0&_afWindowId=innaunmpe_594#!%](http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disliiskiler/ab/turkiye-ab-ortaklik?_afLoop=276876716652414&_afWindowMode=0&_afWindowId=innaunmpe_594#!%20)

sürecine kadar beklemesi gerektiği yönünde olmuştur. Bununla birlikte Gümrük Birliği sürecinin tamamlanması önerilmiştir. ve katılım için gerekli hazırlıklara başlanmıştır⁹².

3. *Son Dönem:* 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi tarafından alınan kararla birlikte 22 yıl boyunca devam eden geçiş dönemi son bulmuş ve taraf olanlar Gümrük Birliği'ne geçiş için gerekli ortamın sağlandığına karar vermiştir. Ve sonuç olarak Türkiye ve Avrupa Birliği arasında 1 Ocak 1996'da Gümrük Birliği tamamlanmıştır. Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesi 1980 sonrasında yaşanan liberalizasyondan sonra, Türkiye ekonomisini etkileyen en önemli gelişme olmuştur⁹³. Türkiye ile AET arasındaki ortaklık ilişkisindeki son dönem Ankara Antlaşması'nın 5. maddesinde şu şekilde vurgulanır: "Son dönem gümrük birliğine dayanır ve Akit Tarafların ekonomi politikaları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesini gerektirir." Ankara Antlaşmasında öngörülen ortaklık rejimini yürütme görevi, Ortaklık Konseyine verilmiştir⁹⁴.

2.2.3. Türkiye'nin Gümrük Birliği Süreci

Ankara Antlaşması'nın öngördüğü biçimde Türkiye ile AB arasında gümrük birliğinin kurulması, 6 Mart 1995 tarihinde Brüksel'de yapılan Türkiye-AB Ortaklık Konseyi toplantısında görüşüldü. Toplantıda Gümrük Birliği'nin gerçekleştirme, yöntem ve koşullarını belirleyen kararlar alındı. Avrupa Parlamentosu'nun da onayı alındıktan sonra, Türkiye-AB Gümrük Birliği 1 Ocak 1996'da resmen uygulamaya girdi⁹⁵.

Gümrük Birliği, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne entegre olma çabalarının en önemli aşamalarından biridir. Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesiyle birlikte ilk kez Avrupa Birliğine üye olmayan bir ülke Gümrük Birliği'ne üye olmuştur⁹⁶.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı temel olarak aşağıdaki hükümleri kapsamaktadır⁹⁷:

⁹² T.C. Ekonomi Bakanlığı (t.y.). Erişim (16 Mart 2015), http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disliiskiler/ab/turkiye-ab-ortaklik?_afzLoop=276876716652414&_afzWindowMode=0&_afzWindowId=innaunmpe_594#!%.

⁹³ Dilek Temiz, "Gümrük Birliği İle Birlikte Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişmeler Oldu Mu?", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 2009, 117

⁹⁴ Ceren Uysal, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı:1, 2001, 143

⁹⁵ Seyidoğlu, 268.

⁹⁶ Dilek Seymen, "Gümrük Birliği, Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Ticaretinde Ülke Yoğunlaşmasını Değiştirdi Mi?". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14, 1, 2009.

- Malların Serbest Dolaşımı (Taraflar karşılıklı olarak gümrük vergisi ve miktar kısıtlamalarını kaldıracak ve Ortak Gümrük Tarifesi Uyumu gerçekleştirilecektir.),
- Teknik mevzuat uyumu,
- Ortak Ticaret Politikasına olan entegrasyon,
- AB'nin tercihli gümrük rejimlerinin üstlenilmesi,
- Türkiye'nin Topluluğun Ortak Tarım Politikasına uyumu ve tarım ürünlerindeki ticarete uygulanacak tercihli rejim,
- Gümrük Koduna uyum ve karşılıklı olarak gerçekleştirilen işbirliği,
- Yasaların Uyumlaştırılması (Fikri, sınai ve ticari mülkiyetin korunması; Gümrük Birliğinde var olan rekabet kuralları; kamu alımları; vergilendirme),
- Kurumsal Hükümler (Gümrük Birliği Komitesi; danışma ve karar usulleri; uyuşmazlıkların çözümü; korunma önlemleri),

Gümrük Birliği, taraflar arasındaki ticarete mevcut gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarıyla, her türlü eş etkili tedbirin kaldırıldığı ve ayrıca, birlik dışında kalan üçüncü ülkelere yönelik olarak da, ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bir ekonomik entegrasyon çeşidi olarak tanımlanmaktadır. Gümrük Birliği'nin sınırları içinde malların hiç bir engellemeyle karşılaşmadan serbest dolaşımı esastır. Bu sebeple, Gümrük Birliği kapsamında olan taraflar arasında herhangi bir ayrımcılığın ortaya çıkmaması için, ortak rekabet kuralları ile ortak ticaret politikalarının da geliştirilmesi gereklidir⁹⁸.

Türkiye-AB Gümrük Birliği, sadece sanayi ürünlerini ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamakta, geleneksel tarım ürünleri ise kapsam dışı bulunmaktadır. İşlenmiş tarım ürünlerinde gümrük vergileri tespit edilirken, tarım payı ve sanayi payı ayrılmakta ve sadece sanayi payı vergi muafiyetine tabi tutulmaktadır. Gümrük Birliği'nin tamamlanmasıyla Türkiye, AB'nin 1971'den bu yana tek taraflı olarak uyguladığı

⁹⁷ T.C. Ekonomi Bakanlığı (t.y.). Erişim (16 Mart 2015), http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disliiskiler/ab/turkiye-ab-ortaklik?_afLoop=276876716652414&_afWindowMode=0&_afWindowId=innaunmpe_594#!%.

⁹⁸ Mustafa Hatipler, "Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması ve Antlaşmanın Türkiye Ekonomisine Etkileri", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 29, 2012, 3.

biçimde, AB'den gelen sanayi ürünlerine yönelik tüm gümrük vergilerini ortadan kaldırmıştır. Ayrıca, uygulanan miktar kısıtlamalarına da son verilmiştir⁹⁹.

Tüm bu gelişmelere dayanarak Türkiye'nin gümrük birliğinden beklentilerini şu şekilde sıralayabiliriz¹⁰⁰:

- Türkiye'nin Avrupa Birliğine adaylık sürecinde aday ülke olarak tanınmasına yardımcı olmak ve nihayet tam üyelik yolunda ilişkileri geliştirmek,
- Avrupa Birliği'ne entegrasyon yolunda Türk ekonomisinde ekonomi politikalarını modern hale getirmek ve yasal düzenlemeler ile kurumsal yapılanmayı gerçekleştirmek,
- Sanayi işletmelerini yeni teknolojiler kullanarak verimliliği, kaliteyi arttırmak suretiyle modern ekonomiye uyumlu hale getirmek ve uluslararası serbest piyasa düzeni içerisinde rekabet gücünü artırıcı uygulamalar benimsemek,
- Tüketicilere daha düşük fiyatlarla daha kaliteli yerli ve yabancı malları tercih edebilme fırsatını sunmak,
- Başta tekstil olmak üzere birçok sektörde ihracatı büyük ölçüde artırmak,
- Türkiye'nin bu süreç içerisinde mevzuat uyumu ve ilgili kurumlarda gerekli olan yapısal değişiklikleri yapmak için yaptığı ve yüklediği ekonomik yük karşılığında, AB'den daha fazla ekonomik yardım alınmasını sağlamak,
- Gümrük Birliğiyle birlikte yabancı sermaye yatırımlarının artacağı düşüncesi ve sanayide Türk-yabancı işbirliğinin artacağı fikrini desteklemektir.

Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girdiği 1996'dan bu yana ülkemiz ticarete ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Gümrük Birliği, Türkiye'nin dış ticaret rejimini yeniden yapılandırmakla kalmamış; AB ile geleneksel olarak sürdürülen ticari ilişkilerin geliştirilmesinde de rol oynamış ve üçüncü ülkelerle ticaret bakımından önemli sonuçlar doğurmuştur. Türkiye ile AB arasındaki ticaret hacmi Gümrük Birliği sonrasında büyük ölçüde artmıştır. 1996 yılında 36,2 milyar dolar olan Türkiye-AB ticaret hacmi 2014 Yılında 157.3 milyar dolara yükselmiştir¹⁰¹.

⁹⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, (t.y.). *Türkiye AB Gümrük Birliği*, Erişim (1 Şubat 2015), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-gumruk-birligi.tr.mfa>.

¹⁰⁰ Tecer, 181.

¹⁰¹ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, A.g.m.

2.3. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN EKONOMİK ETKİLERİ

Gümrük Birliği'nde, birliğe üye ülkeler arasında gümrük tarife duvarlarının kaldırılması ve serbest ticaret alanlarının genişlemesi sonucunda, refah artırıcı ve ekonomik yönden olumlu gelişmeler olduğu gibi, üçüncü ülkelere karşı uygulanan gümrük duvarları sebebiyle refah azaltıcı ve ekonomik yönden olumsuz etkenler de ortaya çıkmıştır. Gümrük Birliği, tarafların ekonomilerini bir bütün halinde etkilediği için hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar meydana gelebilmiştir¹⁰². Gümrük Birliği'nin ekonomik etkileri temelde kaynak dağılımı şeklinde görülmüştür. Ülke ekonomisi üzerindeki bu etkiler statik ve dinamik olarak ikiye ayrılır: Statik etkiler Gümrük Birliği'nin milli gelir üzerindeki bir defalık etkisi iken, Dinamik etkiler ise milli gelirin büyüme hızı üzerinde etkilidir¹⁰³.

2.3.1. Gümrük Birliğinin Statik Etkileri

Gümrük birliklerinin statik etkileri ilk kez 1950'lerde Kanadalı ünlü iktisatçı Jasop Viner tarafından incelenmiştir. Viner'in analizlerinden çıkarılan ve gümrük birlikleri serbest ticaret doğrultusunda her zaman dünya refahını artırmayabilir biçimindeki sonuç, ikinci en iyi teorisi düşüncesinin gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur¹⁰⁴.

Gümrük birliklerinin statik etkileri, teknolojinin ve ekonomik yapının değişmemesi varsayımı altında, üretim faktörlerinin yeniden dağıtılması sonucunda ortaya çıkacak etkileri ifade etmektedir. Statik etkiler bir defalık etkilerdir. Bunun sebebi, ekonomik yapının ve teknolojinin sürekli sabit kalamayacağıdır¹⁰⁵. Gümrük Birliği'nin statik etkileri belirli varsayımlar altında gerçekleşmektedir:

- İthalat ve ihracatın dengede olduğu,
- Ticaret hadlerinin sabit olduğu,
- Ölçeğe göre sabit getirilerin söz konusu olduğu,
- Uzmanlaşmanın tamamlandığı,
- Mal ve faktör piyasalarında tam rekabet şartlarının geçerli olduğu,
- Ulaştırma maliyetlerinin bulunmadığı

¹⁰² Hatipler, 4.

¹⁰³ Temiz, 117.

¹⁰⁴ Seyidoğlu, 233.

¹⁰⁵ Dura ve Atıl, 12.

üzerine varsayımların olduğu bir ekonomide gümrük birliğinin statik etkileri diyebileceğimiz üretim ve tüketim etkisinin gerçekleştiği varsayılmaktadır¹⁰⁶.

Ticaretten elde edilen statik kazançlar, bir malın yurtiçinde üretilmesi yerine daha ucuza ithal edilmesi için vazgeçilen kaynaklar ile bu ithalatı karşılayabilmek için yapılması gereken ihracattan elde edilecek kazançların karşılaştırılmasıdır. Yani statik kazançlar, ithal edilen malların üretilmemesi neticesinde tasarruf edilen miktar ve ithal ikamesinin aşırı maliyetinin karşılaştırılması ile ölçülür. Ülkelerin sahip olduğu kaynaklar sonucu üretilen malların fırsat maliyeti ve dolayısıyla gümrük birliğinin statik etkileri ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir. Statik etkilerin ortaya çıkması konusunda, gümrük birliğini oluşturan ülkelerde yaygın görüş, ticaret yaratıcı etkilerin ticaret saptırıcı etkilerinden fazla olacağı yönündedir. Ticaret saptırıcı etki daha çok tarım sektöründe hissedilmektedir. Gümrük birliğinin net etkisine yönelik olarak, birlik ne kadar geniş ve ortak dış tarife ne kadar düşük olursa ticaret yaratıcı etkinin, ticaret saptırıcı etkiden büyük olma ihtimalinin o kadar yüksek olması beklenmektedir. Bundan dolayı, birlik içindeki herhangi bir ülke için liberalizasyon etkisinin boyutu, dünyanın geri kalanı ile yaptığı ticaret hacmine ve ilk tarife düzeylerine bağlıdır¹⁰⁷.

2.3.1.1. Üretim Etkisi

Gümrük Birliği'nin Üretim Etkisi, birlik içinde hammadde teminindeki durumlara göre değişen bir etkendir. Gümrük Birliği dolayısıyla birlik içindeki ülkelerde var olan bazı sanayiler, gümrük tarifelerinin kaldırılması dolayısıyla, bazı girdilerini daha ucuza temin etme şansını yakalayabilmektedir. Böylece üretim daha ekonomik ve daha yüksek oranda gerçekleşir. Gümrük Birliği nedeniyle, gümrük tarifelerinin, birlik üyeleri arasında kalkması sırasında, daha önce üçüncü ülkelere düşük maliyetle alınan bazı mallar, daha yüksek maliyetle birlik üyelerinden alınacağından maliyetler yükselir ki bu da üretim azalışına neden olmaktadır¹⁰⁸.

Akademik literatüre göre Gümrük Birliği bölgesel ticaretin serbestleştirilmesi ve artırılması yolunda bir gelişme olmakla birlikte, birlik dışında kalan ülkelerle olan

¹⁰⁶ Murat Çak ve Demet Çak, "Gümrük Birliği'nin Getirdikleri Ve Götürdükleri: Dış Ticaret Vergileri Ve İhracat Gelirleri Analizi", *İstanbul Ticaret Odası*, Sayı: 2007-68, 2007, s.13-14.

¹⁰⁷ Kağan Bahçekapılı, *Gümrük Birliği Teorisi Ve Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisine Etkileri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul 2006, 28-29.

¹⁰⁸ Hatipler, 4.

ticareti azaltmaktadır. Bu nedenle gümrük birliklerinin her zaman dünya refahını arttırdığını söylemek doğru değildir. Çünkü Gümrük Birliği sonucunda serbest ticaret ve korumacılığın beraber ortaya çıkması, "ticaret yaratılması" ve "ticaret sapsması"na yol açmaktadır¹⁰⁹.

Ticaret yaratıcı etki; GB dolayısıyla yüksek maliyetli üretimin yerini, birlik içinde daha verimli üretimin almasıdır. Birliğe üye ülkeler arasındaki ticarete uygulanan tarife ve kotaların kaldırılması sonucu, ticarete konu olan malların fiyatı düşer. Birlik içinde ticaret yaratılmasına bağlı olarak birlik üyeleri, daha ucuz kaynaktan daha fazla tüketim yapma imkanına kavuşur. Böylece üyeler arasındaki ticaret hacmi yükselmiş olur¹¹⁰. Gerçekleştirilen Ekonomik bütünleşme sonucunda ülkeler arasında yeni bir ticaret akımı doğmuş olacak ve maliyeti düşük olan ülke diğerine ihracat yaparken ithalatçı ülke o mala daha ucuza sahip olmuş olacaktır. Bunun sonucunda kaynakların daha verimli alanlara aktarılması ve üretimde meydana gelen olumlu gelişmeler birlik içindeki ticaret hacmini de arttıracaktır¹¹¹.

Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki ticaret aşağıdaki şekilde gösterilmiştir:

Tablo 2.1. Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Olan Dış Ticareti (Milyon \$)

Yıl	İhracat	İthalat	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1995	11,078	16,760	%66
1996	12,590	24,349	%49
2000	15,688	28,552	%54
2004	36,698	48,130	%75
2008	63,719	74,513	%85
2012	59,398	87,657	%68
2013	63,039	92,457	%68
2014	68,226	88,646	%77

Kaynak: TÜİK ve Antalya Avrupa Birliği Bilgi Merkezi.

Dış ticaret rakamları incelendiğinde Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin ticaret hacmini artırdığı Fakat her iki taraf açısından bu ticaretin orantısız olduğu gözükmektedir. Nitekim ithalatta sürekli bir artış olmasına rağmen ihracatta bu artış

¹⁰⁹ Dura ve Atik, 12.

¹¹⁰ Süleyman Uyar, *Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisi ve Antalya Üzerine Etkileri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul 2000, 61.

¹¹¹ Özlem Ergüt, *Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısındaki Değişmeler*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul 2009, 9.

nispeten sınırlı kalmıştır. Bunun temel sebebi ise Türkiye'nin 1996 yılında Gümrük Birliği ile Avrupa Birliği'ne sağladığı bazı muafiyetleri Avrupa Birliği'nin 1971'den beri sağlamış olmasıdır. Ayrıca, ithalat için gerekli olan dövizin ne kadarının ihracattan elde edilen dövizle karşılandığını gösteren ithalatın ihracatı karşılama oranı 1995'te %66 iken bu rakam 2008'de %85 ve 2014'de %76 olmuştur.

Ticaret saptırıcı etki, Gümrük Birliği'nin kurulması ile en verimli üreticinin birlik dışında kalması ve birlik üyelerinin bu ülkeden yapmakta oldukları ithalatın sona ermesi dolayısıyla ortaya çıkar. Böylece ithalat en verimli ülkeden birliğe üye daha az verimli ülkelere kaymış olur. Bu durumda kaynakların verimliliği göreceli olarak azalmış olacağından refah değişimleri olumsuz yöndedir. Eğer birlik kurulduktan sonra, ya bu ülke birlik içinde yer alır, ya da fiyat avantajı kapanmamış olarak bu ülkeden ithalat sürdürülürse, ticaret saptırıcı etki ortaya çıkmaz ve bir refah düşüşü görülmez¹¹².

Bu bilgilerden sonuçla, gümrük birliklerinin dünya refahına net etkisi, doğurduğu ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerin büyüklüğüne bağlıdır. Eğer ticaret yaratıcı etki, ticaret saptırma etkisinden büyükse birlikler, ortalama kaynak verimliliğine yükseltilecek ve dünya refahını artıracaktır. Tersine, ticaret saptırıcı etkinin ticaret yaratıcı etkiden büyük olduğu durumlarda dünya kaynaklarının ortalama verimliliği azalacak ve dünya refahı düşecektir¹¹³.

2.3.1.2. Tüketim Etkisi

Viner (1950) gümrük birliğinden sonra malların gümrük birliği öncesi ile aynı miktarda tüketildiğini kabul etmiş ve gümrük birliklerinin tüketim üzerinde etkisine hiç önem vermemiştir. Gümrük birliklerinin tüketim üzerindeki etkisi, Meade (1955), Gehres ve Lipsey (1960) tarafından ele alınmıştır. Bu iktisatçılar dünya üzerindeki üretim faktörlerinin optimum şekilde kullanımını engelleyen tarifelerin ortadan kalkmasıyla, ülkeler arasındaki görelî fiyatların değişeceğini ve fiyat değişimleri sonunda tüketici tercihlerinin kayabileceğini ileri sürmüşlerdir. Gümrük Birliği'nin kurulmasından sonra söz konusu malların gümrük vergilerinin kaldırılması, o malların

¹¹² Seyidoğlu, 231.

¹¹³ Seyidoğlu, 230.

fiyatının düşmesine neden olacaktır. Fiyatı düşen malın talep esnekliği sıfırdan büyük ise ($\epsilon > 0$) ucuzlayan mala yönelik talep artacak ve tüketim etkisi ortaya çıkacaktır¹¹⁴.

2.3.1.3. Ticaret Hadleri Etkisi

Gümrük Birliği'nin ticaret hadleri üzerindeki etkilerinden biri, verimlilik artışıdır. Gümrük birliğine üye ülkelerdeki ekonomilerde etkinliğin artması ve teknolojik yeniklerin meydana gelmesi verimlilik artışına yol açar. Birlik içindeki ülkelerin ürettikleri mallarda ortaya çıkan verimlilik artışları, birlik içinde daha ucuz tüketimi mümkün kılar. Ayrıca verimlilik artışı sonucunda üretimde ve gelirmede meydana gelen artış, birlik üyesi devlet vatandaşlarının daha fazla tüketmesine yol açar.

Gümrük birliğinde meydana gelen verimlilik artışı gümrük birliği dışındaki ülkeler bazında da etki doğurmaktadır. Öncelikle gümrük birliğinden ithal edilen malların fiyatı düşecektir. Eğer Gümrük Birliği dışındaki ülkelerde benzer bir fiyat düşüşü meydana gelmezse, ticaret hadleri birlik aleyhine değişime uğrayacaktır. Ayrıca verimlilik sonucunda gümrük birliği ülkelerinin gelirinin artması gümrük birliği dışındaki ülkelere daha fazla mal talep etmelerine yol açacaktır. Talep artışı malların fiyatlarını yükseltecek ve ticaret hadleri üçüncü ülkeler lehine, gümrük birliği aleyhine değişecektir¹¹⁵.

Gümrük birliğinin ticaret hadleri üzerindeki etkilerinden biri de pazarlık gücünde meydana gelen değişimdir. Gümrük birliği içinde olan ekonomilerin eskiye göre kendine yeterlilik dereceleri daha fazla olup birlik dışında kalan ekonomilere bağılılıkları daha az hale gelmiştir. Pazarlık gücünün artması nedeniyle dış ticaret hadleri ise birlik lehine, birlik dışında kalanlar içinse aleyhine gerçekleşir. Birliğin ekonomik büyüklüğü de ticaret hadlerini etkileyen faktörlerden biridir. Birliğin ekonomik büyüklüğünden kasıt toplam üretim hacmidir. Ekonomik büyüklüğe sahip birlik, arz ve talep şartlarını etkileyerek dünya fiyatlarını değiştirebilir ve bu değişikliklerle dış ticaret hadlerini lehine çevirebilir¹¹⁶.

¹¹⁴ Dura ve Atik, 19-20.

¹¹⁵ Dura ve Atik, 21.

¹¹⁶ Bahçekapılı, 35.

2.3.2. Gümrük Birliği'nin Dinamik Etkileri

Gümrük birliği ile birlikte küçük ülke piyasalarının yerine daha geniş bir piyasanın geçmesi, bazı dinamik etkiler de doğurmaktadır. Gümrük birliğine katılan ekonomilerde üretim kapasitesi ve kaynakların dağılımı değişime uğrar. Zaman içinde kişi başına gelir, istihdam ve dış ticaret yapısı değişir. Gümrük Birliğinin dinamik etkileri, dış rekabetin artması, ölçek ekonomileri, döviz rezervlerinin artması, yatırımlar için teşviklerin ve sanayileşme hızının artmasıdır¹¹⁷.

2.3.2.1. Rekabet Artışı

Gümrük Birliğinin rekabet etkisi iki yolla gerçekleşir. Birincisi, GB'nin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını artırması sonucu rekabetin artmasıdır. Piyasalarda serbest giriş koşulları arttıkça rekabetten beklenen yararlar artmaktadır. Yani, endüstrideki firma sayısı arttıkça ortaya çıkacak rekabet nedeniyle daha etkin üretim yöntemleri kullanıldığından maliyetlerde düşüşlerle birlikte ürün kalitesinde iyileşme beklenilmektedir. İkincisi ise, GB'nin üye ülke ile birlik arasındaki dış ticareti artırmasıyla rekabetin artmasıdır. Literatürde dış ticaret bileşenlerinde özellikle ithalat artışının yurt içi piyasalardaki rekabeti artıracığı düşünülür ve bu görüşe "piyasa disiplini olarak ithalat" hipotezi de denir¹¹⁸.

Gümrük Birliği içerisindeki ülkelerin ticari serbestlikten dolayı karşılıklı olarak, ülke içerisindeki firmalar için kendi ülkelerine yönelik piyasa payları ve partner ülkelere yönelik ihracat paylarında bir değişim olacaktır. Firmaların kendi iç piyasalarındaki pazar payları ve iç piyasada uyguladıkları fiyat marjı daha yüksektir. Bu nedenle ticari serbestleşmeye gidilmesiyle birlikte firmaların kendi iç piyasalarında yaşanan satışlar düşüş gösterirken İhracat Pazar payları da artış göstermektedir. Bu sonuçlar, iç pazar payının düşürülmesi ve dış pazarda üretimin arttırılması neticesinde maliyetlerde bir düşüşe yol açacak ve bu tür bir rekabet arttırıcı etki ekonomik bir entegrasyon sonucu üye ülkeler bakımından çok önemli avantajlar sağlayacaktır.¹¹⁹

¹¹⁷ Dura ve Atik, 22.

¹¹⁸ Ertuğrul Yıldırım ve Cihan Dura, "Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 28, 2007, 146.

¹¹⁹ Etem Karakaya, *Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye*, Beta, İstanbul 2003, 43.

2.3.2.2. Ölçek Ekonomileri

İhracat dolayısıyla üretim hacminin geniş dış piyasaların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde artırılması, ölçek ekonomilerinden yararlanılmasına yol açar¹²⁰. Ölçek ekonomileri, Bir firma veya sanayi dalında tesisler sağlayarak, üretim hacmini veya üretim fonksiyonunu değiştirerek, teknolojik yenilikler getirerek veya dış çevrede meydana gelen maliyet düşürücü faktörlerden yararlanılarak verimliliğin artırılması ve maliyet masraflarının düşürülmesi yoluyla elde edilen kazançlardır. Bir diğer deyişle, geniş çaplı üretimin sağlamış olduğu tasarruflardır¹²¹.

Ölçek ekonomilerinin iki önemli faydalarından bahsetmek gerekirse, bunlardan ilki, firma ve endüstri ölçeğinin büyüyerek maliyetlerde ortaya çıkardığı düşüşler, diğeri ise, ürün çeşitliliğidir. GB öncesi yurtiçi piyasa dar olduğundan ürün çeşitliliği azdır ancak, GB piyasa hacmini genişlettikçe, firmalar ölçeklerini ve ürün çeşitlerini artırır ve dolayısıyla üretimde verimlilik artışları da ortaya çıkar¹²².

2.3.2.3. Döviz Rezervlerinin Artması

Gümrük Birliği, döviz rezervlerine olan ihtiyacı azaltmaktadır. Gümrük rezervlerinin döviz rezervlerine olan ihtiyacı iki şekilde azalmaktadır. Bunlardan ilki, gümrük birliğine giren ülkelerin pazarlık güçlerinin artmasıdır. Bu durum ticaret hadlerini gümrük birliğini oluşturan ülkeler lehine değiştirir. Ticaret haddinin Gümrük Birliği ülkelerinin lehine değişmesi, ithalat fiyatlarının düşmesi ve ihracat fiyatlarının yükselmesi anlamına gelmektedir. İthalat fiyatlarının düşmesi de başka ülkelerle yapılan ticaret için ödenen dövizleri azaltırken ihracat fiyatlarını yükseltmesi döviz kazancını artıracaktır. Gümrük birliklerinde döviz rezervlerini artırmanın ikinci yolu da gümrük birliğinin birlik içi üretimi artırarak ithalatı azaltmasıdır¹²³.

2.3.2.4. Yatırımları Teşvik

Gümrük birliğindeki ülke ekonomilerinde yatırımların artması iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki, gümrük birliğinden dolayı milli gelirden ortaya çıkan

¹²⁰ Seyidoğlu, 234.

¹²¹ Eko-Dialog, A.g.m.

¹²² Temiz, 126.

¹²³ Dura ve Atik, 25.

artışın tasarrufları ve yatırımları artırmasıdır. İkincisi, GB'nin doğrudan yabancı yatırımların üzerinde etkili olmasıdır. GB nedeniyle dolaysız yabancı sermaye yatırımlarında ortaya çıkacak artışın genelde birlik dışında kalan ülkelerden gelmesi beklenir. GB dışında kalan ülkelerin birlik içinde olan ülkelere yatırım yapma nedenleri:

- Gümrük Birliği'nin birlik içindeki tarifelerin yeniden yükseltilmeyeceği konusunda yatırımcılara güvence vermesi,
- Gümrük Birliklerinin yol açtığı ticaret sapmasının, birlik üyelerinin dış dünyadan yaptıkları ithalatı azaltması,
- Birlik üyeleri arasındaki ticaret artışının birlik dışında kalan yatırımcıları cezbetmesi,
- Birlik içindeki ekonomik istikrarın ve verimliliğin artması, istihdamın, gelirin ve sermayenin marjinal etkinliğinin yükselmesiyle birlik içindeki üretim faktörlerini kullanma isteğinin yabancı yatırımcıları teşvik etmesidir¹²⁴.

¹²⁴ Yıldırım ve Dura, 146-147.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME ve DIŞ TİCARETİN UYGULAMALI ARAŞTIRMASI

Bu bölümde dış ticarete dayalı büyüme modelleri hakkında yazılmış tez ve makalelere yer verilmiştir. Bu çalışmaların bulguları özetlenerek uygulanan ampirik modellerin değerlendirilmesi yapılmış ve bu çalışma için en uygun ampirik çalışma yöntemi belirlenmeye çalışılmıştır.

3.1. LİTERATÜR TARAMASI

Dolar, 1992 yılında yaptığı çalışmasında 95 gelişmekte olan ülkeyi 1976-1985 yılları arasında analiz etmiştir¹²⁵. Dolar çalışmasında iki farklı endeks kullanmıştır. Bunlardan ilki Reel döviz kuru bozulma endeksidir. Dolar bu endeksi dış ticaret kısıtlamalarının ölçütü olarak kullanmıştır. Diğeri ise, Reel döviz kuru değişkenlik endeksidir. Bu endeks ülke ekonomisinin kararsızlığının ölçütü olarak kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda kullanılan her iki değişkenin de büyüme ile negatif bir ilişkisi olduğu saptanmıştır. Bu da esasında ticaret kısıtlamalarının ve ülke ekonomisindeki kararsızlıkların bir başka deyişle ticaret üzerindeki problemleri hususların ekonomik büyüme üzerinde etkisi olduğu varsayımını desteklemektedir.

Harrison ve vd. 1997 yılında yaptığı çalışmasında Türkiye'nin gümrük tarifelerini kaldırması ile karşılaşacağı gelir azalışını incelemiştir. Genel denge analizi kullanarak yaptıkları çalışmanın sonucunda Türkiye'nin Avrupa Birliği ile imzalayacağı Gümrük Birliği sonrasında uyguladığı tamamlayıcı politikalara göre, GSYİH'nda yıllık %1 ve %1.5 arasında değişen bir kazancı olacağı tahmin edilmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin vergideki gelir kaybının GSYİH'nin %1.4'ü olacağını ve bu kaybın telafi için KDV oranı %16.2 arttırılması gerektiği ifade edilmektedir.¹²⁶

Halıcıoğlu, 1997 yılında yapmış olduğu çalışmasında, Türkiye, Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerinde oluşturacağı statik ve dinamik etkileri, karşılaştırmalı kısmi denge analizini kullanarak incelemiştir. Aynı zamanda çalışmada

¹²⁵David Dollar, "Outward-Oriented Developing Economies Really do Grow More Rapidly: Evidence From 95 Idcs, 1976-1985", *Economic Development and Cultural Change*, 40(3), 1992, 23-44.

¹²⁶H. Glenn Warrison, Thomas F. Rutherford ve David G.Tarr, "Economic Implications for Turkey of a Custom Union with the European Union", *European Economic Review*, 41(3-5), 2007, 861-870.

Türkiye'nin Gümrük Birliği dışında başka bir ekonomik topluluğa üye olması durumunda gerçekleşecek statik etkiler incelenmiştir. Sonuç olarak Gümrük Birliği, serbest ticaret uygulamasından sonraki en iyi ticari topluluktur.¹²⁷

Franker ve Romer 1999 yılında yaptığı çalışmalarında milli gelir ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi incelemiştir¹²⁸. Kesit veri yöntemi uygulanarak yapılan bu çalışmada, ülkenin büyüklüğü de analize katılmıştır. Ve sonuç olarak dış ticaret ve milli gelir arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu çalışmayla birlikte sadece GSYİH'nın değil aynı zamanda tüm ülke vatandaşlarının gelirlerinin artışının dış ticaretin artmasıyla gerçekleştiğine dair de sonuçlar elde edilmiştir

Bakkalcı 2002 yılındaki çalışmasında, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile yaptığı Gümrük Birliği antlaşmasının Türkiye ekonomisine olan etkisini incelemiştir¹²⁹. Çalışmanın sonucunda, gümrük birliğine üye olmayan ülkelerde yapılan ticaretin ticaret yaratıcı fakat Avrupa Birliği ile yapılan ticaretin ticaret saptırıcı etkisi olduğunu saptamıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin Gümrük Birliğinden beklediği ekonomik refahın sağlanamadığı sonucuna varmıştır.

Bekmez, 2002 yılında yaptığı çalışmasında Gümrük Birliği'nin kamu kesiminin gelirlerinin ve GSYİH'nın azalmasına neden olacağı sonucuna varmıştır¹³⁰. Ancak çalışmasında Gümrük Birliği'nin özel sektörün yararına olacağını savunmaktadır.

Şimşek, 2003 yılında yapmış olduğu çalışmasında, 1960-2002 yılları arasında Türkiye ekonomisine ilişkin yıllık verileri kullanarak koentegrasyon, hata düzeltme modeli ve nedensellik testlerini uygulayarak çıktının büyümesi ve ihracatın büyümesi arasındaki ilişkiyi incelemeye çalışmıştır. Çalışmanın sonucunda elde edilenler, ihracat artışının çıktı artışına neden olmadığı hipotezinin kabul edildiğidir. Sonuç olarak

¹²⁷ Ferda Halıcıoğlu, "Türkiye-AB Gümrük Birliği ve Alternatiflerinin Statik Etkileri", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 1997, 61-72.

¹²⁸ Jeffrey A. Frankel ve David Romer, "Does trade cause growth?", *American Economic Association*, 89(3), 1999, 379-399.

¹²⁹ Can Ahmet Bakkalcı, "Avrupa Birliği ile Türkiye Arasında Gerçekleştirilen Gümrük Birliğinin Kaynak Dağılımı Üzerine Etkileri", *D.E.Ü.İ.B.F. Dergisi*, 17(2), 2002, 39-53.

¹³⁰ Selahattin Bekmez, "Sectoral Impacts of Turkish Accession to the European Union", *Eastern European Economics*, 40(2), 2002, 57-84.

çıktının büyümesinden ihracatın büyümesine doğru tek yönlü bir nedenselliğin bulunduğudır. Yani ihracat artışının çıktı artışına neden olmadığını ifade etmesidir.¹³¹

Demirhan, 2005 yılında yaptığı çalışmasında, ihracat ve büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmıştır. 1990 yılının ilk çeyreğinden 2004 yılının ilk çeyreği arasındaki dönemde yaptığı çalışmasında, nedensellik ilişkisinin tahmin edilmesi için, vektör hata düzeltme modeli ve koentegrasyon analizini kullanmıştır. Ampirik çalışmanın sonucunda ihracat ve büyüme arasında tek yönlü bir ilişkinin bulunduğu ve bununla ihracattan büyüme doğru olduğu bulunmuştur. Ayrıca koentegrasyon denklemi uzun dönemde ihracatın büyüme arttırdığı sonucunu vermiştir.¹³²

Savaş, 2006 yılında yaptığı çalışmasında 1923-2004 yılları arasında ihracat ile büyüme arasında uzun dönemde bir ilişki olup olmadığını ve karşılıklı bir nedenselliğin olup olmadığını analiz etmiştir¹³³. Sonuç olarak büyüme ve ihracat arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır. 1980 öncesi değişkenler arasında bir nedenselliğe rastlanmamakla birlikte, 1980 sonrası büyüme ve ihracat arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır.

Özkale ve Karaman'ın 2006 yılında yaptığı çalışmada Gümrük Birliğinin Türkiye'nin dış ticaretini nasıl etkilediği incelenmiştir¹³⁴. ve bu çalışma yapılırken Panel Veri Modeli kullanılmıştır. Gümrük Birliğinin statik etkileri, ilk olarak Türkiye'nin genel ithalat talebi için, daha sonrasında belirli bazı ithalat mal grupları açısından açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma sonucunda, Türkiye'nin ithalat talebinin gelire esnek olduğu fakat ithalat talebinin fiyat değişimlerinden etkilenmediği sonucuna ulaşılmıştır. GB'nin net ticaret yaratıcı veya ticaret saptırıcı etkisinin olmadığı bulgusu sektörel analizlerde farklılık göstermiştir. Gümrük Birliğinin sektörlere etkisinin farklı olduğu, bazı sektörlerde ticaret artırıcı etki yaratırken bazı sektörlerde ticaret saptırıcı etki yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte bazı mal grupları üzerinde bu iki etkinin de yaşanmadığı bulgularına ulaşılmıştır.

¹³¹ Muammer Şimşek, "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri ile Analizi, 1960-2002", *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 18(2), 2003, 43-63.

¹³² Erdal Demirhan, "Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği" *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60-4.

¹³³ E. Savaş, *Türkiye'nin İhracat Yapısındaki Değişme Ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon Ve Nedensellik Testi Uygulaması*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006.

¹³⁴ Lerzan Özkale, ve Nur, Fatma Karaman, "Static Effects of the EU-Turkey Customs Union", *Journal of International Trade and Diplomacy*, 1(4), 2006, 117-138.

Şen, 2007 yılında yaptığı çalışmasında 1980-2005 yıllarını kapsayan veri seti ve zaman serisi analiz teknikleri kullanılarak İhracata dayalı büyüme hipotezi'nin geçerliliği araştırılmıştır¹³⁵. Araştırmanın sonunda, İhracata dayalı büyüme hipotezi'nin Türkiye için geçerli olmadığı sonucuna varılmıştır.

Şentürk, 2007 yılında yaptığı çalışmasında, ihracata dayalı büyüme hipotezini test etmek amacıyla, Türkiye ve yedi gelişmekte olan ülke için dış ticaretle (ihracat ve ithalat) milli gelir arasındaki nedensellik ilişkisini Granger nedensellik analizi kullanılarak incelemiştir¹³⁶. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, incelenen sekiz ülkeden Arjantin, Brezilya ve Hindistan için test edilen hipotez desteklenmezken, Türkiye, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Çin örneklerinde ihracatla milli gelir arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmüştür.

Butkiewicz ve Yanıkkaya 2008 yılında yaptığı çalışmada özellikle gelişmekte olan ülkelerde sermaye hareketleri ile büyüme arasında ters yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır¹³⁷.

Türker 2009 yılında yaptığı çalışmasında, 93 gelişmekte olan ülke için panel veri analizi yöntemiyle serbest ticaret ve ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini test etmeye çalışmıştır. Bu ülkeler ticaret serbestliğine göre dört gruba ayrılmıştır¹³⁸. Tüm gruplar içinde serbest ticaret değişkeni anlamsız çıkmıştır. Yani gelişmekte olan ülkeler için serbest ticaretin ekonomik büyüme üzerinde etkisi bulunmamaktadır.

Kızıltan, Ersungur ve Polat 2008 yılında yaptıkları çalışmalarında, tüm ekonomik birimlerin sabit olduğu varsayımı altında Gölge Değişkenli ekonometrik model uygulayarak Türkiye'nin Avrupa Birliğine üye olan 12 ülke ile yaptığı dış ticaretin Gümrük Birliği antlaşması öncesi ve sonrası etkilerini incelemişlerdir¹³⁹. Tarım sektörünün Gümrük Birliği antlaşması dışında tutulmasına rağmen olası dolaylı

¹³⁵ Fulya Şen, *Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007.

¹³⁶ Canan Şentürk, *Dış Ticaret - Büyüme İlişkisi Üzerine Bir İnceleme: Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2007.

¹³⁷ James L. Butkiewicz ve Halit Yanıkkaya, "Capital Account Openness, International Trade and Economic Growth: A Cross-Country Empirical Investigation", *Emerging Markets Finance and Trade*, Cilt: 44, 2008, 15-38.

¹³⁸ Oğuzhan Türker, *Serbest Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2009.

¹³⁹ Alaattin Kızıltan, Mustafa Ersungur, ve Özgür Polat, "Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Avrupa Birliği ile İhracat ve İthalatına Etkisi", *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 2008.

etkilerinden dolayı analize dahil edilmiştir. Sonuç olarak da, Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin 12 Avrupa Birliği ülkeleri ile yaptığı ticareti arttırdığı bulunmuştur

Utkulu ve Seymen 2009 yılında, 1963-2002 yıllarını kapsayan çalışmasında Türk firmalarının AB pazarındaki fiyat rekabet gücünü incelemiştir¹⁴⁰. Çalışmanın sonucunda Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin ihracat talebini ve gelir esnekliklerini azalttığı bunun yanında ithalat talebinin gelir esnekliğinin yüksek kalmasına karşın, ithalat kapasitesi gölge değişkenlerin etkisiyle azaldığını belirtmiştir.

Bilgin ve Şahbaz 2009 yılında yaptıkları çalışmalarında, 1987-2007 dönemini baz alıp aylık veriler kullanarak Türkiye'de ihracat ile büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır¹⁴¹. Aylık bazda seriler kullandıkları için gayri safi yurt içi hasıla yerine sanayi üretim endeksi kullanmışlardır. İhracat, ithalat, dış ticaret hadleri ve sanayi üretim endeksi değişkenlerine uygulanan birim kök testi sonucunda değişkenlerin aynı dereceden bütünleşik oldukları tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi bulmak için Johansen eş-bütünleşme testi uygulanmış ve test edilen uzun dönemli ilişkinin varlığına bağlı olarak hata düzeltme modeli (VECM) tahmin edilmiştir. Ayrıca değişkenler arasındaki ilişkilerin yönünü belirlemek amacıyla hata düzeltme modeline bağlı Granger nedensellik testleri ve dönüştürülmüş Wald (MWALD) testleri uygulanmıştır. Bu yöntemle göre ihracata dayalı büyüme hipotezini destekleyecek bir şekilde, ihracattan sanayi üretim endeksine doğru tek yönlü Granger nedensellik olgusu gözlemlenmiştir. Bunun dışında, ihracat ile dış ticaret hadleri arasında çift nedensellik ilişkisi elde edilmiştir. Bu da göstermektedir ki dış ticarete entegrasyonun artmasıyla birlikte Türkiye'de sanayi sektörü desteklenmiş ve bu da ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki olarak değerlendirilmiştir.

Aktaş 2009 yılında yaptığı çalışmasında, 1996-2006 dönemindeki aylık verileri kullanarak ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Çalışmada değişkenlerin uzun dönemli ilişkisini incelemek için Eş-bütünleşme testi yapılmıştır. Eş-bütünleşme analizi sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur. Daha sonra nedenselliğin yönünü tespit etmek için

¹⁴⁰ Utku Utkulu ve Dilek Seymen, "Trade and Competitiveness Between Turkey and The EU: Time Series Evidence", *Turkish Economic Association Discussion Paper*, Cilt: 8, 2004, <http://www.tek.org.tr>.

¹⁴¹ C. Bilgin, ve A. Sahbaz, "Türkiye'de Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri (Causality Relations between Growth and Export in Turkey)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 2009, 177-198.

hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Öncelikle değişkenler arasında ikili nedensellik ilişkileri araştırılmıştır. ve bunun sonucunda kısa dönemde ithalat-ihracat, ithalat-GSYİH ve ihracat-GSYİH değişkenleri arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiş. Ancak uzun dönemde ihracattan-ithalata, ithalattan ihracata, büyümeden ihracata ve büyümeden ithalata doğru bir nedensellik ilişkisi olmasına rağmen, ihracattan ve ithalattan büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.¹⁴²

Çapan, 2009 yılında yaptığı çalışmasında 1987-2007 yılları arasında ihracat, ithalat ve GSYİH verileri kullanılarak, veriler arasında, nedenselliğe bağlı bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır¹⁴³. Verilerin durağanlık analizinin yapılması için verilere genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testi uygulanmıştır. Daha sonra, söz konusu değişkenler arasında Granger Nedensellik analizi ile değişkenlerin arasındaki nedensellik bağı incelenmiştir. Elde edilen bilgilere göre GSYİH'dan ihracata, ithalattan GSYİH'ya, ithalattan ihracata doğru tek taraflı nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Yani Türkiye'de üretim arttıkça ihracat artmaktadır. Bu doğrultuda üretimin artması hem yurt içi talebi karşılamakta; hem de yurtdışı talebe cevap vermektedir. Ayrıca, ihracatta dışa bağımlılık devam etmektedir.

Temiz, 2009 yılında yaptığı çalışmasında 1992:1-2007:3 dönemini baz almıştır¹⁴⁴. İlk etapta çalışmada kullanılan değişkenlere birim köke sahip olup olmadıklarını sınamak için Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron birim kök testleri uygulanmıştır. Ve değişkenlerin durağan olmadıkları ama birinci farklarında durağan hale geldikleri görülmüştür. Daha sonrasında ampirik modele, Gümrük Birliği'ne katıldığımız 1996 yılına kukla değişken konularak EKK yöntemi uygulanmış ve yapılan tahmini neticesi olarak Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin net ihracatını etkilediği sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak, Gümrük Birliğiyle birlikte ticaret hacminde bir artış yaşanmakla birlikte net ihracatta da bir düşüş görülmüştür. Bu da birliğin olası olumsuz etkilerinin Türkiye için de geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

¹⁴² Cengiz Aktaş, "Türkiye'nin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 2009, 35-47.

¹⁴³ Zekiye İnci Çapan, *Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi:1980 Sonrası Türkiye Örneği*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2009.

¹⁴⁴ Dilek Temiz, "Gümrük Birliği ile Birlikte Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişimler Oldu mu?", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 2009, 115-138.

Aycan, 2010 yılındaki çalışmasında, Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin dış ticaretine olan etkisini incelemiştir¹⁴⁵. Çalışmanın neticesinde, dış ticaretin Türkiye ve Avrupa birliği için pozitif bir etki yarattığı saptanmıştır. Özellikle Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girdiği 1996 yılından sonra Türkiye ve AB birliği arasında dış ticarete hızlı bir artış yaşanmıştır.

Nart, 2010 yılında Gümrük Birliğinin Türkiye'nin dış ticareti üzerine etkilerini incelediği çalışmasında panel veri analizi yardımıyla Gümrük Birliğinin Türkiye'nin dış ticaretini nasıl etkilediğini, ithalat ve ihracatın genel durumunu araştırmıştır¹⁴⁶. Çalışmanın sonucunda GB ile birlikte Türkiye'nin dış ticaret yapısında bazı değişiklikler meydana geldiği saptanmıştır. Bunlar, Türkiye'nin ticaret hacminde meydana gelen artış ve Gümrük Birliği'nin ilk yıllarında ithalatın ihracattan daha fazla artmasından dolayı net ihracatta meydana gelen azalıştır. Gümrük Birliği ticaret yaratıcı etki yapmış ve ticaretin Avrupa Birliği dışındaki ülkelere AB ülkelerine kaymasına neden olmuştur.

Güven (2011) çalışmasında ticarete açıklığın büyüme üzerindeki etkisini 19 OECD ülkesi için 1980-2008 yıllarını kapsayan dönemde panel eşbütünleşme analizini kullanarak yapmıştır¹⁴⁷. İki farklı açıklık göstergesi baz alınarak, büyüme ve açıklık arasındaki olası bir eş-bütünleşmenin varlığı Kao ve Chiang'ın DOLS denklemi temel alınarak araştırılmıştır. Buna göre, açıklık oranı için uzun dönemli ve pozitif bir ilişkinin varlığı bulgulanırken, kurumsal bir açıklık endeksi için aynı analiz tekrar incelendiğinde bir eşbütünleşme ilişkisi bulunamamıştır.

Aldan ve Üngör 2012 yılında yaptıkları çalışmalarında 1998-2010 dönemi için dış ticaret hadlerinde gözlenen değişimlerin reel gelir üzerindeki etkilerini Türkiye ekonomisi için incelemişlerdir. öncelikle, dış ticaret hadleri gelişmelerinden doğan kazanç/kayıplar, GSYH serisi, dış ticaret hadlerindeki değişimleri dikkate alan GSYG (Gayri Safi Yurtiçi Gelir) serisi ile karşılaştırılarak hesaplanmıştır. Nitekim GSYH'a GSYG'in aksine yurtdışı hadlerinden dolayı meydana gelen satınalma gücünü dikkate almamaktadır. Bir muhasebe yöntemi kullanılarak reel GSYG'nin yıllık büyüme oranı

¹⁴⁵ Furkan Aycan, "The Effects of Customs Union Over Turkey's Trade", *Department of Economics, Istanbul Technical University*, 2010, <http://www.slideshare.net/furkanaycan/the-effects-of-customs-union-over-turkeys-trade-furkan-aycan>.

¹⁴⁶Ela Çorpan Nart, "Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi", *Journey of University*, 17(5), 2010, 2874-2885.

¹⁴⁷ Ayda Güven, *Dış Ticaretin Serbestleşmesinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011.

reel GSYH büyümesi, dış ticaret dengesi ve dış ticaret hadleri etkisi olmak üzere ayrıştırılmıştır. Türkiye ekonomisinin kriz dönemlerinde, reel GSYH ve GSYG arasındaki farklar incelenmiş ve 2001 krizinin GSYH daha sert geçtiği, 1998-1999 ile 2008-2009 kriz dönemlerinin ise daha az sıkıntılı geçtiği gösterilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından, Avrupa Birliği adaylığı sürecinde Avrupa İstatistik Sistemi'ne uyumun gerçekleştirilebilmesi amacıyla, yapılan GSYH güncelleme çalışmaları kapsamında 1987 ve 1998 bazlı GSYH serileri arasındaki farklılıkları dikkate alan bir analiz de yapılmıştır. 1987 bazlı verilerin yayımlandığı 1987-2006 dönemi için reel gelir hesaplamaları tekrar yapılmış ve her iki serinin yayımlandığı 1998-2006 dönemi için sonuçlar karşılaştırılmıştır. 1998 bazlı GSYH serisinin tahmin ettiği milli geliri, 1987 bazlı seriye göre daha iyi tahmin ettiği gösterilmiştir. Çalışmadan elden edilen bulgular dış ticaret hadlerinin 1998-2010 döneminde reel gelir üzerine bir etkisi olmakla birlikte bu etkinin çok büyük olmadığını ortaya koymaktadır. Bu sonuç, dış ticaret hadlerinin daha önceki dönemlere göre daha az dalgalanmalar gösterdiği ve reel gelir üzerinde daha az etkili olduğu yönünde yorumlanmıştır¹⁴⁸.

Aysun, Öksüzler ve Yılgör 2012 yılında yaptıkları çalışmalarında Türkiye ve AB (15) ülkeleri arasındaki ticaret akımlarını veri olarak ele almışlardır¹⁴⁹. Modellerde ihracat ve ithalat için ayrı ayrı tahminlerde bulunulmuştur. Modelde, kukla değişken olarak; nüfus, ülkeler arasındaki uzaklık, gelir değişkenleri ve Gümrük Birliği antlaşması alınarak Gümrük Birliği'nin etkisi tahmin edilmeye çalışılmıştır. ve sonuç olarak Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin ihracatından çok ithalatına bir etkisinin olduğu bulunmuştur.

Aytaç ve Akduğan 2012 yılında yaptıkları çalışmalarında dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 2001Q1-2011Q3 dönemini baz aldıkları çalışmalarında üçer aylık veriler kullanarak GSYİH, ithalat ve ihracat değerleri arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik analizi ile test etmişlerdir¹⁵⁰. Daha sonra

¹⁴⁸ Altan Aldan ve Murat Üngör, "Milli gelir, yurtiçi hasıla ve dış ticaret hadleri üzerine bir inceleme", ODTÜ Gelişme Dergisi, 39 (Ağustos), 179-196, 2012.

¹⁴⁹ Ayça Aysun, Oktay Öksüzler ve Metehan Yılgör, "Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi: Panel Çekim Modeli Uygulaması", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 2012.

¹⁵⁰ Ayhan Aytaç ve Umut Akduğan, "Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Üzerine Bir Nedensellik Analizi: 2001-2011 Türkiye Örneği", *Trakya University Journal of Social Science*, 14(2), 2012.

değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemek için Johansen eşbütünleşme testi uygulanmıştır. ve VAR analizi yardımıyla uzun dönemli ilişkide nedensellik olduğu, ayrıca ihracattan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İthalattaki ve ihracattaki değişimlerin, GSYİH'daki değişimleri açıkladığı görülmüştür.

Kader 2012 yılında yaptığı çalışmasında 1990-2010 yılları arasında dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini koentegrasyon testi uygulayarak tespit etmeye çalışmıştır. Koentegrasyon sonucunda dışa açıklık ile GSMH arasında bir ilişki bulunmuştur. Buna göre dışa açıklık değişkenindeki %1'lik artış GSMH'yı %0.27 artırmaktadır.

Hüseyini 2012 yılında yaptığı çalışmasında, Türkiye'nin 1980-2000 yılı verilerini kullanarak ilgili dönemde Türkiye'de ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki eş bütünleşme ve nedensellik ilişkisini analiz etmiştir¹⁵¹. Yapılan birim kök testleri ile aynı seviyede durağan oldukları görülen seriler arasındaki uzun dönemli eş bütünleşme ilişkisi Engle Granger ve Johansen Eş bütünleşme testleri yardımıyla incelenmiştir. Test sonuçları Türkiye'de belirtilen tarihler arasında ihracat ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde bir eş bütünleşme varlığını ortaya koymuştur. Daha sonra Vektör Hata Düzeltme Modeli ile kısa ve uzun süreli nedenselliğin incelendiği seriler arasında uzun dönemde ihracata dayalı büyüme hipotezini onaylayan bulgulara ulaşılmıştır. Aynı zamanda model yardımıyla ihracatın kısa dönemde de ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Son olarak Granger nedensellik testi ile değişkenler arasında nedenselliğin yönü tespit edilmeye çalışılmış ve ihracatın ekonomik büyümenin nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Shahbaz 2012 yılında yaptığı çalışmasında dışa açıklığı ve ekonomik büyümeyi analiz etmiştir¹⁵². Ağırlıklı En Küçük Kareler Yönteminin kullanıldığı bu çalışmada 9 endeks kullanılmıştır. ve sonuç olarak dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgu ülke ekonomisinin dış ticarete ne kadar yüksek

¹⁵¹ İbrahim Hüseyini, *Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Analizi: Türkiye Örneği*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012.

¹⁵² Muhammad Shahbaz, "Does Trade Openness Affect Long Run Growth? Cointegration, Causality and Forecast Error Variance Decomposition Tests for Pakistan", *Economic Modelling*, 29(6), 2012, 2325-2339.

oranlarda entegre olursa ekonomik büyümenin o derece olumlu etkilendiğini ifade etmektedir.

Özcan ve Özçelebi 2013 yılında yaptıkları çalışmalarında, 2005(1) -2011(11) dönemlerini baz alarak Johansen - Eşbütünleşme Analizini kullanmışlardır¹⁵³. Yaptıkları çalışmalarında ithalat, ihracat, sanayi üretim endeksi ve reel döviz kuru arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Elde edilen sonuca göre; ihracata dayalı büyüme hipotezi desteklenmiştir.

Çamurdan 2013 yılında yaptığı çalışmasında 1999:2-2013:1 yılları arasındaki döneme ait çeyrek yıllık veriler kullanarak ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme oranı arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmıştır. Çalışmasında Johansen Eşbütünleşme Testi ve Granger Nedensellik Testi uygulamıştır. Araştırmasındaki ampirik bulgular Türkiye’de çalışmanın geçtiği dönemde ihracatın ithalata, büyümenin de ihracata dayalı olduğu sonucunu doğurmuştur.¹⁵⁴

Çevik 2013 yılında yaptığı çalışmasında, Türkiye verilerine dayalı olarak reel döviz kuru, ihracat ve ekonomik büyüme ilişkisini 2004:1-2012:2 dönemine ait reel efektif döviz kuru, ihracat birim değer endeksi ve ekonomik büyüme değişkenlerini ele alarak Türkiye’nin yakın geçmişte bu değişkenler arasındaki ilişkisini incelemiştir.¹⁵⁵. Çalışmanın amacı doğrultusunda VAR analizi yapılarak etki tepki fonksiyonları, varyans ayrıştırması ve Granger nedensellik testi incelenmiştir. Granger nedensellik analizinden elde edilen sonuçlara göre, Türkiye’de ihracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğu görülmüştür. İhracat artışının ülkede üretilen mal ve hizmet talebini artırarak daha fazla mal ve hizmet üretiminde artış sağladığı savunulmaktadır.

Korkmaz 2014 yılında yaptığı çalışmasında, Türkiye'nin yakın geçmişte toplam ihracat ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında bir nedensellik ilişkisi olup

¹⁵³ Burcu Özcan ve Oğuzhan Özçelebi, "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi Türkiye İçin Geçerli Mi?", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 20(1), 2013.

¹⁵⁴ Burak Çamurdan, "Türkiye’de 1999-2003 Dönemi İçin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi", *E-Journal of New World Sciences Academy, NWSA-Social Science*, 8(4), 183-195.

¹⁵⁵ Hatice Çevik, *Döviz Kuru, İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2013.

olmadığını araştırmaktadır¹⁵⁶. İncelenen dönem olarak 1998: 01 - 2013: 03 ait çeyrek yıllık veriler kullanılmıştır. Türkiye için yapılan analizde ihracattan büyüme doğru tek yönlü nedenselliğe rastlanılmıştır.

Aksu 2014 yılında yaptığı çalışmasında, 1960-2009 yılları arasındaki dönemde Türkiye ekonomisinde dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. Çalışmada GSMH, ithalat ve ihracat verileri kullanılmıştır. Granger nedensellik testi ve Toda-Yamamoto-Dolado-Lutkepohl (MWALD) nedensellik testleri ile uzun ve kısa dönem büyüme ilişkileri ortaya konulmuştur. Çalışma sonucunda; ihracattan iktisadi büyüme doğru pozitif, tek yönlü ve anlamlı bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Bununla birlikte ithalat ve iktisadi büyüme arasında kısa ve uzun dönemli nedensellik ilişkisinde çift yönlü ve pozitif bir ilişki bulunmuştur.¹⁵⁷

Uçan ve Koçak 2014 yılında yaptıkları çalışmalarında, 1990-2011 yılları arasında üçer aylık veri kullanarak dış ticaret ve büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir¹⁵⁸. Bu çalışmada Johansen Eş Bütünleşme testi ve Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır. Sonuç olarak da ithalat ve büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik bulunmakla birlikte ihracattan büyüme tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur.

Tablo 3.1. Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisini İnceleyen Çalışmalar

ARAŞTIRMACI(LAR)	MODEL/ÖRNEK/DÖNEM	SONUÇLAR
Dollar (1992)	95 gelişmekte olan ülke, 1976-1985	Dış ticaret ve büyüme arasındaki ilişki negatif olarak ölçülmüştür.
Harrison ve vd (1997)	Genel Denge Analizi	Gümrük Birliği sonrası uygulanan tamamlayıcı politikalarla GSYİH'nin artacağı sonucuna varmıştır.
Halıcıoğlu (1997)	Karşılaştırmalı Kısmi Denge Analizi	Gümrük Birliği'nin serbest ticaret uygulamasından sonraki en iyi ticari topluluk olduğu sonucuna varmıştır.
Frankel ve Romer (1999)	Kesit Veri Yöntemi	Dış Ticaret ve Milli Gelir arasında anlamlı bir ilişki vardır

¹⁵⁶ S. Korkmaz, "Türkiye Ekonomisinde İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi", *Business and Economics Research Journal*, 5(4), 2014, 119-128

¹⁵⁷ Levent Aksu, "Türkiye'de 1960-2009 Yıllarını Kapsayan Dış Ticaret Politikalarının İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkilerinin Ekonometrik Analizi" *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 2014, 363-408.

¹⁵⁸ Okyay Uçan ve Esra Koçak, "Türkiye'de Dış Ticaret Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), 2014, 51-60.

Tablo 3.1. (Devamı)

Bakkalcı (2002)	İncelemeler endeksleme yöntemiyle yapılmıştır.	Gümrük Birliğinden beklenen ekonomik refahın gerçekleşmediği sonucuna varılmıştır.
Bekmez (2002)	Genel Denge Modeli	Gümrük Birliğinin GSYİH'yı azaltacağı sonucuna varmıştır.
Şimşek (2003)	Granger- Nedensellik Analizi, Türkiye, 1960-2002	Çıktının büyümesinde ihracatın büyümesine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır
Demirhan(2005)	1987:01-2004:03, VECM (Vektör Hata Düzeltme Modeli) ve koentegrasyon analizi	İhracat ve büyüme arasında tek yönlü bir ilişki vardır. Ve bu tek yönlü ilişki ihracattan büyümeye doğrudur. ve uzun dönemde ihracatın büyümeyi arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.
Özkale ve Karaman (2006)	Panel veri modeli	Türkiye'nin ithalat talebinin gelire esnek olduğu fakat ithalat talebinin fiyat değişimlerinden etkilenmediği sonucuna ulaşılmıştır.
Savaş,(2006)	Nedensellik Analizi ve Koentegrasyon ,1923-2004	Büyümeden ihracata doğru bir nedensellik ilişkisi vardır
Şen,(2007)	Zaman Serisi,1980-2005	İhracata dayalı büyüme hipotezi'nin Türkiye için geçerli olmadığı sonucuna varılmıştır
Şentürk,(2007)	Granger -Nedensellik testi, Türkiye ve gelişmekte olan 7 ülke	İhracatla milli gelir arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır
Kızıltan,Ersungur ve Polat (2008)	Gölge değişkenli ekonometrik model- Avrupa Birliği'ne üye 12 ülke	Gümrük Birliği'nin, Türkiye'nin 12 Avrupa Birliği ülkeleri ile yaptığı ticareti artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.
Butkiewicz ve Yanıkkaya (2008)	Gelişmekte Olan Ülkeler	Büyüme ve Sermaye hareketlerine getirilen kısıtlamalar arasında ters yönlü bir ilişki var
Utkulu ve Seymen (2009)	Koentegrasyon,hata düzeltme ve nedensellik 1963-2002	Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin ihracat talebini ve gelir esnekliğini azalttığını ve ithalat talebinin gelir esnekliğinin yüksek kalmasına karşın ithalat kapasitesinin azaldığı sonucuna varmıştır.
Bilgin ve Şahbaz (2009)	Johansen Eşbütünleşme, Granger Nedensellik ve Dönüştürülmüş Wald testi 1987-2007	İhracattan sanayi üretim endeksine doğru tek yönlü nedensellik, ihracat ile dış ticaret hadleri arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur
Aktaş, (2009)	Nedensellik Analizi, Hata Düzeltme Modeli 1996-2006	Kısa dönemde, ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedensellik bulunmuştur. Uzun dönemde, ihracattan ithalata, ithalattan ihracata, büyümeden ihracata ve büyümeden ithalata doğru tek yönlü nedensellik
Çapan, (2009)	Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi, Granger Nedensellik Analizi, 1987-2007	GSYİH'dan ihracata, ithalattan GSYİH'ya, ithalattan ihracata doğru tek taraflı nedensellik ilişkisi saptanmıştır
Temiz, (2009)	Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron Birim kök testleri, En Küçük Kareler Yöntemi(EKK), 1992:1-2007:3	Gümrük Birliği sonrasında ticaret hacminde bir artış olmasının yanı sıra net ihracatta da bir düşüş yaşanmıştır
Aycan (2010)	VAR modeli, 1991-2008	Gümrük Birliği'nin Türkiye ve Avrupa Birliği için dış ticarete pozitif bir etki yarattığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 3.1. (Devamı)

Nart (2010)	Panel veri analizi	Gümrük Birliği'nin gerçekleştiği ilk yıllarda ithalat ihracattan daha fazla artış göstermiş ve Gümrük Birliği'nin ticaret yaratıcı etkisi ortaya çıkmıştır.
Güven, (2011)	Panel eş Eş Bütünleşme Analizi 19 OECD Ülkesi 1980-2008	Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisinin Ampirik olarak çok net ve açık olmadığı sonucuna varılmıştır
Aldan ve Üngör (2012)	Bir muhasebe yöntemi, 1998-2010	Dış ticaret hadlerinin 1998-2010 döneminde reel gelir üzerine bir etkisi olmakla birlikte bu etkinin çok büyük olmadığını ortaya koymaktadır.
Aysun ve Öksüzler ve Yılgör (2012)	Panel Çekim Modeli, 15 AB Ülkesi, 1980-2009	Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin ithalatından etkisinin daha fazla olduğu görülürken, ihracat üzerine etkisinin daha az olduğu sonucuna varılmıştır
Aytaç ve Akdoğan(2012)	Granger -Nedensellik analizi, Johansen Eşbütünleşme testi ve Var analizi 2001-2011	İhracattan ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır
Kader, (2012)	Standart Birim Kök Testi, Koentegrasyon Testi	İhracattaki artış hızıyla büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır
Hüseyini, (2012)	ADF Birim kök testi, Engle Granger ve Johansen eş bütünleşme testi, Vektör hata düzeltme modeli, Granger Nedensellik testi, Zaman seri serisi 1980-2010	Dış ticaretin ekonomik büyümenin motoru olduğu sonucuna varılmıştır
Shahbaz,(2012)	Ağırlıklı En Küçük Kareler Yöntemi	Dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur
Özcan ve Özçelebi (2013)	Johansen Eşbütünleşme Metodu, 2005(1)-2011(11)	İhracata dayalı büyüme hipotezi desteklenmiştir
Çamurdan (2013)	Johansen eşbütünleşme testi, Granger nedensellik analizi;1999:2-2013:1 dönemine ait çeyrek veriler kullanılmış	İhracatın ithalata, büyümenin de ihracata dayalı olduğu sonucuna ulaşılmıştır
Çevik, (2013)	Var analizi, Varyans Ayrıştırması ve Granger- Nedensellik testi 2004-2012	İhracattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi
Korkmaz, (2014)	Granger Nedensellik Testi, 1998: 01-2013: 3	İhracattan büyümeye doğru tek yönlü nedenselliğe rastlanmıştır
Aksu, (2014)	Granger Nedensellik Testleri, MWALD Nedensellik testi ve Zivot-Andrews Kırılma Testi 1960-2009	İhracattan iktisadi büyümeye doğru pozitif, tek yönlü ve anlamlı bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. İthalat ile iktisadi büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli nedensellik ilişkisinde çift yönlü ve pozitif bir ilişki saptanmıştır.
Uçan ve Koçak, (2014)	Eş bütünleşme ve Nedensellik Analizi, 1990-2011	İthalatla büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik varken, ihracattan büyümeye tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DIŞ TİCARET ve EKONOMİK BÜYÜMEYE DAİR EKONOMETRİK BİR UYGULAMA

Çalışmanın bu bölümünde dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amacıyla 1980-2014 dönemi yıllık verileri kullanılarak zaman serileri analizine ve sonuçlarına yer verilmiştir. Çalışmada bu dönemin seçilmiş olmasının nedeni verilere ulaşılabilirliğin olması nedeniyledir.

Bölümde ilk olarak değişkenlerin tanımlarına yer verilmiştir. Daha sonrasında araştırma yöntemine, zaman serileri analizine, durağanlık analizine, eş-bütünleşme testine ve ARDL sınır testi yaklaşımı hakkında teorik bilgilere ve son olarak da çalışmamızın uygulamasına yer verilmiştir.

4.1. VERİ ve METODOLOJİ

Çalışmada kullanılan veriler Türkiye ile Avrupa Birliği'ne üye ülkeler için 1980-2014 yıllarını kapsamaktadır. Çalışmayı oluşturan değişkenler hakkında bazı bilgiler şunlardır:

4.1.1. Çalışmaya Dahil Edilen Değişkenler

Çalışma, 1980-2014 dönemini kapsamaktadır. Yıllık veriler baz alınarak yapılan çalışma 35 gözlemden oluşmaktadır. Çalışmayı oluşturan değişkenler şunlardır:

- *Gayri Safi Yurt İçi Hasıla*: Dünya Bankasının sitesinden elde edilen veriler kullanılmıştır. Veriler Reel GDP olarak alınmıştır. (98 fiyatları ile GSYİH)
- *Sabit Sermaye Stoku*: 98 fiyatları ile sabit sermaye stoku (Tüsiat Şeref Saygılı çalışmasından yararlanılarak 1980 yılında %4.18 büyüdüğünden hareketle yıllık sabit sermaye oluşumları esas alınıp birikimli olarak hesaplandı.)
- *İşgücü*: Çalışma dönemindeki yıllık işgücü verileri kullanılmıştır.
- *AB ile yapılan ihracat ithalat toplamının Türkiye'nin ihracat ithalat toplamına oranı*: Bu değişken, Türkiye'nin dışa açıklığının veya dış ticaret

hacmi içerisinde AB ile olan ticaretteki gelişmenin büyüme üzerine etkisini vermesi bakımından önemlidir.

- X : AB ile olan ihracat toplamının Türkiye'nin ihracat toplamına oranı
- M : AB ile olan ithalat toplamının Türkiye'nin ithalat toplamına oranı

4.2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ ve MODELİ

Dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılmasında kullanılan değişkenler önce durağanlık analizi kullanılarak test edilmiş, ilişkinin var olup olmadığını anlamak için Sınır Testi Yaklaşımı uygulanmıştır. Aşağıda öncelikle uyguladığımız bu testler ve yöntemler hakkında teorik bilgilere yer verilmiştir.

4.2.1. Zaman Serilerinin Özellikleri

Zaman içerisinde tekrarlanan ölçümlerle elde edilen bir gözlem dizisine, zaman serisi denir¹⁵⁹. Zaman serisi herhangi bir olayla alakalı gözlem değerlerinin zamana bağlı olarak sıralanmasıyla oluşturulan diziler olarak da adlandırılır. Zaman serileri analizi ise, belirli zaman aralıklarında gözlenen herhangi bir olay hakkında, gözlenen serinin yapısını veren stokastik süreci modellemeyi ve geçmiş dönemlere ilişkin gözlem değerleri sayesinde geleceğe yönelik tahminler yapmayı amaçlayan bir yöntemdir. İşletme, ekonomi ve finans alanında yaygın olarak kullanılan zaman serileri analiziyle gerçekleştirilen tahminler, gerek ülke ekonomisi gerekse işletmeler açısından geleceğe yönelik planlama çalışmaları yönünden oldukça önem taşımaktadır¹⁶⁰.

Zaman serilerinin, geleceği tahmin etmekte kullanılacak bir araç ve kaynak olarak kullanılmasında dikkat edilmesi gereken en önemli durum, bunun bir sebep-sonuçtan ziyade serinin geleceğe yönelik, güvenilir bir devamlılığının olmasıdır. İktisadi zaman serileri, trend, mevsim, konjonktür ve düzensiz hareketlerin etkisi altındadır. Yani zaman serileri bu bileşenleri kapsamaktadır¹⁶¹. Trend, zaman serilerinin uzun dönemdeki sistemli olan hareketlerini ifade eder. Zaman serisinin uzun dönemde

¹⁵⁹Sevkan Uzel, *Zaman Serisi Analizi Yöntemi Üzerine Bir Uygulama*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2008, 3.

¹⁶⁰Oğuz Kaynar ve Serkan Taştan, "Zaman Serisi Analizinde MLP Yapay Sinir Ağları ve Arıma Modelinin Karşılaştırılması", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(6), 2009, 162.

¹⁶¹Recep Tarı, *Ekonometri*, Umutepe Yayınları, Kocaeli 2014, 374.

gösterdiği azalış ya da artış şeklindeki genel eğilimdir. Mevsimsel dalgalanmalar, zaman serilerinin mevsimlere göre değişimini gösterir ve belirli sistematik hareketler gösterir. Çevrimsel hareketler olarak da ifade edilen konjonktürel hareketler, düzensiz dönemsel değişimleri içerir. Konjonktürel dalgalanmalar toplam ekonomik etkinliklerde meydana gelen, yenilenen ama periyodik olmayan düzensiz genişleme ve daralma hareketleridir. Bahsedilen bu hareketler, bütün makroekonomik değişkenlerde meydana gelirler ve neredeyse aynı yön ve zamanda, fakat farklı oranlarda hareket ederler. Ekonomideki kısa dönemde gerçekleşen durgunluk ve ekonomik gelişme dönemleri bu çerçevede değerlendirilir¹⁶².

Zaman serisi özellikleri genel itibariyle deterministik ve stokastik olarak incelenir. Determinist süreç bütün zaman birimleri için sabit ve determinist olarak değişir. Yani zaman serisinin eğilimi bütünüyle kestirilebiliyorsa ve değişken değilse determinist olmaktadır. Stokastik süreç ise, rastgele seçilen değişkenlerin reel değerlerini kapsayan bir veri topluluğudur¹⁶³.

4.2.1.1. Durağanlık Analizi

Zaman serilerinin en önemli özelliklerinden biri, bu serilerin durağan ya da durağan olmamalarıdır¹⁶⁴. Durağanlık, değişkenlerin zaman içerisinde belirli bir değere doğru yaklaşılması olarak tanımlanabilir. Zaman serisi kullanılan araştırmalarda serilerde olması gereken bir özelliktir. Durağanlık, zaman serisi öngörü modellerinde, aranan en önemli özellik iken, yapısal ekonometrik modellerde de sahte regresyon tuzağına düşmemek için gereklidir. Durağan olmayan değişkenler bir veya daha fazla sayıda fark alınarak durağan duruma getirilirler. ve durağan olmak için alındıkları fark kadar bütünleşik olurlar. Serilerin bütünleşme dereceleri birim kök veya durağanlık sınamaları olarak adlandırılan sınamalar yardımıyla saptanır. Bilgisayar teknolojisindeki

¹⁶² Evin Akgün, *Makroekonomik Göstergeler Işığında Ulusal ve Uluslararası Krizler: Karşılaştırmalı Türkiye Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Karaman 2014.

¹⁶³ Jale Kozalı, *Dış Borç Sorunu ve Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007.

¹⁶⁴ Tarı, 374.

ve yazılımda gerçekleşen gelişmeler zaman serilerinin durağan dışılığı sorununu önemli ölçüde gidermiştir¹⁶⁵.

4.2.1.2. Birim Kök Testi

Zaman serilerinde ortaya çıkan sahte regresyon problemi durağan ve durağan olmayan süreçleri ayırmayı gerekli kılar. Bir değişken birim kök içeriyorsa durağan değildir ve diğer durağan olmayan değişkenlerle eş-bütünleşme kuruluncaya kadar doğru bir iktisadi ilişki gerçekleşmeyecektir¹⁶⁶. Bu çalışmada serilerin durağanlık analizleri KPSS ve Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testleriyle incelemiştir.

4.2.1.2.1. KPSS (Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin) Testi

Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (1992) tarafından önerilen birim kök testinde hata terimlerinin uzun dönem varyansının nonparametrik tahmincisine dayanmaktadır ve modelin eşitliği aşağıdaki gibi yazılabilmektedir.¹⁶⁷

$$y_t = x_t' \delta + u_t \quad (1)$$

Eşitlik (1) x_t sabit ve sabitli-trendli modelde deterministik bileşenleri ifade etmektedir. Eşitlik (1)'in tahmin edilmesiyle elde edilecek hata terimleri ile LM istatistiği elde edilmektedir ve KPSS (1992)'den elde edilen kritik değerler ile karşılaştırılmaktadır¹⁶⁸

KPSS birim kök testinde serilerin birim kök içerip içermediğinin araştırılması için gereken hipotezler aşağıdaki gibidir:

$$H_0 = \text{Seri durağandır};$$

$$H_A = \text{Seri durağan değildir}.$$

¹⁶⁵ Muzaffer Akıncı, *Zaman Serilerinde Durağanlık Analizi ve İhracatın GSMH İçindeki Payı Üzerine Bir Uygulama*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2008, 2.

¹⁶⁶ Richard I. Harris, *Using Cointegration Analysis in Econometric Modelling*, University of Portsmouth, Prentice Hall 1995.

¹⁶⁷ Ebru Çağlayan ve İrem Saçaklı, "Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Sıfır Frekansta Spektrum Tahmincisine Dayanan Birim Kök Testleri ile İncelenmesi", *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 2006, 124.

¹⁶⁸ Çağlayan ve Saçaklı, 123.

Elde edilen LM istatistiği tablo kritik değeri ile karşılaştırılarak yukarıdaki hipotezler reddedilir veya kabul edilir. Test istatistiği tablo kritik değerinden küçükse boş hipotez reddedilememekte ve serilerin durağan olduğu ifade edilmektedir. Aksi durumda, boş hipotez reddedilmekte ve serilerin durağan olmadığı sonucu elde edilmektedir.

4.2.1.2.2. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Zaman serilerinin durağanlığının araştırılmasında çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi bu testlerin içinde en çok kullanılan yöntemlerden biridir.

Dickey ve Fuller (1981) tarafından geliştirilen Genişletilmiş Dickey-Fuller aşağıdaki eşitlikler vasıtasıyla test edilmektedir.

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{t-1} + \alpha_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \alpha_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Eşitlik (2) ve (3) sırasıyla sabitli ve sabitli-trendli modeli göstermektedir. Eşitliklerde bağımlı değişkenin birinci farkının gecikmelerinin eklenmesi ile kurulan modelin otokorelasyon problemi içermemesini sağlamaktadır. Modelde optimal gecikme uzunluğu Akaike ve Schwart bilgi kriterlerince belirlenmektedir. Sabitli model için eşitlik (2)'nin EKK yöntemiyle tahmin edilmesinden sonra Y_{t-1} değişkenin katsayısı olan δ 'nın t istatistik değeri MacKinnon tablo kritik değeri ile karşılaştırılmaktadır. Elde edilen test istatistiği tablo kritik değerinden mutlak değer olarak büyükse boş hipotez ($H_0 = \text{Seri durağan değildir}$) reddedilmekte ve alternatif hipotez ($H_a = \text{Seri durağandır}$) kabul edilmektedir. Aksi durumda, boş hipotez kabul edilerek serinin durağan olmadığı sonucu tespit edilmektedir.

4.2.2. Eş-bütünleşme Testi

Zaman serileri analizinde değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olup olmadığının analizi için eş-bütünleşme testi yapılmaktadır. Serilerde uzun dönemde ilişkinin tespit edilmesi için literatürde birkaç farklı yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemlerden bazıları Engle-Granger (1987), Johansen (1988), Johansen ve Juselius

(1990) ve Pesaran vd.(2001) 'dir. Biz eşbütünleşme testi için bu çalışmada ARDL sınır modeli analizini kullanacağız.

4.2.2.1. Sınır Testi Yaklaşımı

Bu çalışmada seriler arasındaki eş-bütünleşme ilişkisinin tespit edilmesi için Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından önerilen ARDL sınır testi kullanılmıştır. Eş-bütünleşme ilişkisi tahmin edildikten sonra kısa ve uzun dönem ilişkileri Hata Düzeltme Modeli kullanılarak incelenmiştir.

Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından önerilen Sınır Testi farklı düzeyde durağan olan seriler arasındaki eş-bütünleşik ilişkiyi ortaya koymaktadır. Pesaran sınır testinin uygulanabilmesi için 3 temel koşul bulunmaktadır. İlki serilerin I(2) ve daha seviyede durağan olmamasıdır. İkinci koşul olarak oluşturulan modellerde uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Kurulan modeller için gecikme uzunlukları Schwarz bilgi kriterleri kullanılarak belirlenmiştir. Üçüncü koşul ise gecikme değerleri ile kurulan regresyon modelinin hata terimlerinin ardışık bağımlılık sorunu olmamasıdır. Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından önerilen Sınır Testi yaklaşımı özellikle de küçük örneklerde daha iyi sonuçlar verdiği için tercih edilmiştir.

Coob-Douglas tipi bir üretim fonksiyonu ile işe başlıyoruz :

$$Y_t = A_t K_t^{\alpha} L_t^{(1-\alpha)}$$

Burada K kullanılan sermaye miktarını, L işgücü miktarını, Y çıktıyı, A ise teknolojik gelişmeyi gösterir. Alfa (α) ise gelirden sermayeye ödenen pay, (1- α) ise gelirden işgücüne ödenen paydır. Üretim fonksiyonunu işçi başına çıktı ($y_t = Y_t / L_t$) ve işçi başına sermaye ($k_t = K_t / L_t$) cinsinden: $y_t = A_t k_t^{\alpha}$ eşitliğini yazıyoruz.

Araştırmanın amacı doğrultusunda bu eşitliğe her seferinde $Z_t = (DA_t, \dot{H}_t, \dot{I}_t)$ değişkenlerinden birisini, DUM, DUM96, DUM01 gölge değişkenlerini ve trend değişkenini dönüşümlü olarak ekliyoruz.

Bu çalışmada temel hipotez olan Türkiye'nin AB ile olan dış ticaretinin ekonomik büyümeye etkisi için kullanılan ARDL modeli aşağıdaki eşitlik (4)'teki gibidir:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \alpha_2 SS_{t-1} + \alpha_3 LDA_{t-1} + \alpha_4 Dum_{kr} + \alpha_5 Dum_{01} + \alpha_6 Dum_{96} + \sum_{i=1}^m \alpha_{7i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{8i} \Delta SS_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{9i} \Delta LDA_{t-i} + e_t \quad (4)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \alpha_2 SS_{t-1} + \alpha_3 LiH_{t-1} + \alpha_4 Dum_{kr} + \alpha_5 Dum_{01} + \alpha_6 Dum_{96} + \sum_{i=1}^m \alpha_{7i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{8i} \Delta SS_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{9i} \Delta LiH_{t-i} + e_t \quad (5)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \alpha_2 SS_{t-1} + \alpha_3 LiT_{t-1} + \alpha_4 Dum_{kr} + \alpha_5 Dum_{01} + \alpha_6 Dum_{96} + \sum_{i=1}^m \alpha_{7i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{8i} \Delta SS_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{9i} \Delta LiT_{t-i} + e_t \quad (6)$$

Eşitlik (5) ve (6)'da ise Türkiye'nin AB ile olan ihracat ve ithalatının ekonomik büyüme üzerindeki ilişkisini test etmek için kurulan hipotezler verilmiştir.

Eşitlik (4), (5) ve (6)'daki değişkenlere ait tanımlamalar aşağıdaki gibidir:

Y_t : 98 fiyatları ile GSYİH

SS_t : 98 fiyatları ile Sabit sermaye stoku (TÜSİAD Şeref Saygılı çalışmasından yararlanarak 1980 yılında % 4.18 büyüdüğünden hareketle yıllık sabit sermaye oluşumları esas alınıp birikimli olarak hesaplanmıştır.

DA_t : AB ile olan ithalat ihracat toplamının Türkiye'nin ithalat ihracat toplamına oranıdır. Bu değişken, Türkiye'nin dışa açıklığının veya dış ticaret hacmi içerisinde AB ile olan ticaretteki gelişmenin büyüme üzerine etkisini vermesi bakımından önemlidir. Aşağıda tanımlanan değişkenlerde ayrı ayrı ihracat ve ithalattaki AB payının büyüme üzerine etkisini ayrı ayrı ortaya koymak için modellere dahil edilmiştir.

Lih_t : AB ne olan ihracat toplamının Türkiye'nin ihracat toplamına oranı.

Lit_t : AB den olan ithalat toplamının Türkiye'nin ithalat toplamına oranı.

Dum_{kr} : Kriz değişkeni, 1994, 1999, 2001 ve 2009 yılları için "1" diğer dönemler için "0" değeri almıştır.

Dum_{96} : Gümrük birliği anlaşması. 1980- 1996 dönemi için "0", 97 ve sonrası için "1" değeri almıştır.

Dum_{01} : Hem gümrük birliği anlaşmasının hazırlıklarının tamamlandığı hem esnek döviz kuruna geçiş hem de tek parti iktidarının olduğu dönem. 1980-2001 dönemi için “0” ve 2001 sonrası için “1” değeri almıştır.

Eşitlik (4), (5) ve (6)’da bilgi kriterlerince belirlenen ve Lagrange Çarpanı (LM) testi sonucunda oto-korelasyon problemi olmayan uygun modellerde $H_0: a_1 = a_2 = a_3 = 0$ hipotezleri test edilmektedir. Elde edilen test istatistiği Pesaran, Shin ve Smith (2001)’den elde edilen tablo kritik değerlerinden (I(1) büyükse seriler arasında eş-bütünleşik ilişki olduğu ifade edilmektedir. Aksi takdirde, seriler arasında eş-bütünleşik ilişki olmadığı söylenmektedir.

4.2.3. Birim Kök Analizi Sonuçları

Tablo 4.1. Birim Kök Testleri Sonuçları

	ADF		KPSS	
	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli-Trendli
Y	-1.14(0)	-3.56(0)**	0.69(5)**	0.08(2)
Ss	-1.24(0)	-0.40(0)	0.67(5)**	0.16(4)**
Lit	-1.70(0)	-1.69(0)	0.20(4)	0.20(4)**
Lih	-1.65(0)	-0.81(2)	0.20(4)	0.17(4)**
Da	-1.47(0)	-1.35(0)	0.20(4)	0.20(4)**
Δy	-7.34(0)*	-7.31(0)*	0.10(3)	0.05(4)
Δss	-5.34(0)*	-5.56(0)*	0.24(4)	0.14(3)
Δlit	-7.53(0)*	-7.97(0)*	0.33(4)	0.06(3)
Δlih	-7.12(1)*	-8.48(1)*	0.08(1)	0.07(1)
Δda	-6.85(0)*	-5.45(2)*	0.17(0)	0.11(5)

Not: *, ** sırasıyla %1 ve %5 seviyelerinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir. Parantez içindeki değerler KPSS birim kök testinde Newey West’e göre belirlenen uygun gecikme uzunluğu; ADF kök testlerindeki Schwarz Bilgi Kriteri ile belirlenen uygun gecikme uzunluklarıdır. Δ sembolü değişkenleri fark düzeyleri ifade etmektedir.

Tablo 4.1’de değişkenlere ait birim kök testi sonuçları görülebilmektedir. Genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testi sonucunda, ekonomik büyüme (Y), sabit sermaye stoku (SS), ihracat (Lit), ithalat (Lit) ve açıklık oranı (da) seviyelerinde sabitli modelde test istatistikleri %1, %5 ve %10 tablo kritik değerlerinden az olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ADF birim kök testine göre seriler I(0)’da durağan değildir. Fakat

ekonomik büyüme (Y) serisi sabitli-trendli modelde %5 anlamlılık seviyesinde durağan olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan KPSS birim kök testinde ihracat, ithalat ve dış açıklık değişkenlerini gösteren serilerin seviye değerlerinde sabitli modelde durağan olduğu tespit edilmiştir. Birim kök testlerinden elde edilen ampirik bulgulara göre, ekonomik büyüme, sabit sermaye stoku I(1) seviyesinde, ihracat, ithalat ve dış açıklık serileri ise I(0) seviyesinde durağan olduğu tespit edilmiştir. Sonuçlar Tablo 4.2’de de görülebilmektedir. Değişkenlerin durağanlık düzeylerinin farklı olması nedeniyle ARDL eş-bütünleşme analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4.2. Değişkenlerin ADF Durağanlık Düzeyleri

	Y	SS	LDA	Lih	Lit
Durağanlık Düzeyi	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)

Not: I(0) düzeyi, I(1) birinci farkı ifade etmektedir.

4.2.4. Sınır Testi (Eş-bütünleşme Testi) ve Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Serilere ait birim kök testleri sonuçları bir önceki bölümde incelemiştir. Elde edilen bulgular sonucunda serilerin farklı düzeylerde durağan olduğu tespit edilmiştir. Bu bölümde ARDL Sınır testi, uzun dönem katsayıları ve Hata Düzeltme modeli sonuçları ele alınmıştır. Çalışmanın hipotezleri için kurulan modeller aşağıdaki eşitlikler gibidir:

$$Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 SS + \alpha_2 LDA + e_t \quad (7)$$

$$Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 SS + \alpha_2 LİH + e_t \quad (8)$$

$$Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 SS + \alpha_2 LİT + e_t \quad (9)$$

Eşitlik (7), (8) ve (9) çalışmanın hipotezleri görülebilmektir. Çalışmanın bu bölümünde ana hipotez konusu olan Türkiye’nin AB ile dış ticaretinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen sonuçlara yer verilmiştir. Tablo 4.3’te ARDL sınır testi sonuçları verilmiştir. Ayrıca optimal olarak seçilen ARDL modelinin geçerli olup olmadığı bir takım tanısal testler yardımıyla incelemiş ve Tablo 4.3’de verilmiştir.

Tablo 4.3. ARDL Sınır Testi Sonuçları

Değişken	Kat Sayı	Std. Hata	Olasılık
<i>C</i>	-1.757773	1.113018	0.1338
<i>y_{t-1}</i>	-0.378465	0.096361	0.0012
<i>ss_{t-1}</i>	0.534663	0.125768	0.0006
<i>da_{t-1}</i>	-0.155928	0.071729	0.0451
<i>Δy_{t-1}</i>	0.064136	0.144832	0.6638
<i>Δy_{t-2}</i>	0.310707	0.119181	0.0191
<i>Δss</i>	1.565816	0.178951	0.0000
<i>Δss_{t-1}</i>	-0.410813	0.262196	0.1367
<i>Δss_{t-2}</i>	-0.562594	0.285835	0.0666
<i>Δda_t</i>	0.078113	0.053568	0.1641
<i>Δda_{t-1}</i>	0.287380	0.077490	0.0019
<i>Δda_{t-2}</i>	0.088606	0.059139	0.1535
<i>dum₀₁</i>	0.030804	0.014421	0.0485
<i>dum_{kr}</i>	-0.041625	0.012845	0.0051
<i>dum₉₆</i>	-0.028715	0.016489	0.1008
<i>Trend</i>	-0.005686	0.003883	0.1625
$R^2 = 0.9610$ $AIC = -5.1605$ $SC = -4.4276$ Düz. $R^2 = 0.9244$ $t_{BDM} = -4.1111^*$ $F_{PSS} = 9.1963^*$ $\chi^2_{SC(1)} = 0.63(0.43)$ $\chi^2_{SC(2)} = 1.94(0.18)$ $\chi^2_{BGD} = 8.52(0.90)$ $\chi^2_{JB} = 9.13(0.01)$			

Not: *,** sırasıyla %1 ve %5 seviyelerinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Parantez içindekiler olasılık değerleridir.

Tablo 4.3'te ARDL modeli sonuçları görülmektedir. Schwarz bilgi kriterine göre belirlenen gecikme uzunluğunda ARDL (3,3) modeli optimal model olarak seçilmiştir. Seriler arasındaki eş-bütünleşme testi için serilerin bir yıl gecikmesini gösteren parametrelere F testi uygulanmıştır. F-testi sonucunda F-istatistiği 9.1963 olarak tespit edilmiştir. Elde edilen test istatistiği Pesaran (2001)'den alınan % 1 üst sınır kritik değerinden büyük olduğu için eş-bütünleşme olmadığını gösteren boş hipotez reddedilmektedir. Bu da uzun dönemde zaman serileri arasında ilişki olduğunu göstermektedir. Elde edilen ARDL modelinde oto-korelasyon ve değişen varyans

sorunu olup olmadığı sırasıyla LM ve Breusch-Pagan-Goldfrey testleriyle incelemiştir. Yapılan testler sonucunda kurulan ARDL modelinin oto-korelasyon ve değişen varyans sorunu içermediği tespit edilmiştir. Ayrıca hata terimlerinin normal dağılıma sahip olup olmadığı Jargue-Bera testi ile incelenmiştir. Tablo 4.4'te ARDL modeli sonucunda elde edilen uzun dönem katsayıları görülebilmektedir.

Tablo 4.4. Uzun Dönem Katsayıları

Değişken	Kat Sayı	Std. Hata	Olasılık
<i>C</i>	-4.6444	3.5240	0.2061
<i>ss_t</i>	1.4127	0.4055	0.0031
<i>da_t</i>	-0.4120	0.1988	0.0548
<i>dum₀₁</i>	0.0813	0.0436	0.0809
<i>dum_{kr}</i>	-0.1099	0.0481	0.0364
<i>dum₉₆</i>	-0.0758	0.0440	0.1040
<i>Trend</i>	-0.0150	0.0122	0.2389

Tablo 4.4'te görülebileceği üzere sermaye birikiminin uzun dönem katsayısı beklentilere uygun olarak pozitif ve istatistiki olarak anlamlı tespit edilmiştir. Buna göre sermaye birikiminde meydana gelecek %1'lik bir değişme ekonomik büyümeyi uzun dönemde %1.41 oranında artırmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye'nin AB ile olan dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatif ve istatistiki olarak anlamlı tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonucuna göre dış ticarete meydana gelecek %1'lik bir artış uzun dönemde ekonomik büyüme %0.4 azaltmaktadır. Ayrıca kriz değişkeni ekonomik beklentiler dahilinde negatif ve istatistiki olarak anlamlı olduğu ortaya koyulmuştur.

Seriler arasında eş-bütünleşik ilişki mevcut olduğu durumda kısa ve uzun dönem ilişkileri Hata Düzeltme Modeli yardımıyla tespit edilebilmektedir. Tablo 4.5'te Hata Düzeltme Modeli sonuçları görülebilmektedir.

Tablo 4.5. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Değişken	Kat Sayı	Std. Hata	Olasılık
Δy_{t-1}	0.314980	0.144832	0.6638
Δy_{t-2}	0.310707	0.119181	0.0191
Δss	1.565816	0.178951	0.0000
Δss_{t-1}	0.151781	0.441891	0.7357
Δss_{t-2}	-0.56259	0.285835	0.0666
Δda_t	0.078113	0.053568	0.1641
Δda_{t-1}	0.198774	0.054381	0.0021
Δda_{t-2}	0.088606	0.059139	0.1535
dum_{01}	0.030804	0.014421	0.0485
dum_{kr}	-0.04162	0.012845	0.0051
dum_{96}	-0.02871	0.016489	0.1008
Trend	-0.00568	0.003883	0.1625
ECT	-0.37846	0.096361	0.0012
$R^2 = 0.9610$		F(P)= 30.34 (0.0000)	
$\bar{R}^2 = 0.9244$		DW= 2.308	

Not: Parantez içindekiler olasılık değerleridir.

Tablo 4.5'ten görüldüğü üzere uzun dönem ilişkisini gösteren ECM (Error Correction Term) -0.37 olarak bulunmuştur. Bu sonuç bağımsız değişkenlerde meydana gelecek şokları ertesi yıl % 37 oranında dengeye yaklaştığını ifade etmektedir. Diğer taraftan, Türkiye'nin AB ile olan dış ticaretin kısa dönemde ekonomik büyüme ile pozitif ilişkili olduğu tablo 4.5'ten görülebilmektedir. Elde edilen sonuç AB ile olan dış ticaretimizin kısa dönem ekonomik büyümeyi artırdığı fakat uzun dönemde ise ekonomik büyüme azaltıcı bir nitelik kazandığı ifade edilebilmektedir.

Diğer iki modelinde tablo hali şöyledir:

Tablo 4.6. ARDL Model Sonuçları (İthalat Modeli)

ARDL (Bağımsız Değişken: Δy_t)				HDM (Bağımsız Değişken: Δy_t)			
Değişken	Kat Sayı	Std. Hata	Olasılık	Değişken	Kat Sayı	Std.Hata	Olasılık
C	-0.61970	1.029637	0.5540	Δss	1.450072	0.192926	0.0000
y_{t-1}	-0.42425	0.085419	0.0001	Δlit	0.019228	0.051058	0.7104
ss_{t-1}	0.437208	0.124947	0.0023	Δlit_{t-1}	0.113779	0.051444	0.0388
lit_{t-1}	-0.18523	0.062649	0.0078	Δlit_{t-2}	0.107695	0.051889	0.0511
Δss	1.45007	0.192926	0.0000	dum_{01}	0.031623	0.016359	0.0675
Δlit	0.019228	0.051058	0.7104	dum_{kr}	-0.05886	0.014483	0.0006
Δlit_{t-1}	0.221474	0.062777	0.0021	dum_{96}	0.013399	0.016001	0.4123
Δlit_{t-2}	0.107695	0.051889	0.0511	$trend$	0.003625	0.003595	0.3253
dum_{01}	0.031623	0.016359	0.0675	ECT	-0.42425	0.08541	0.0001
dum_{kr}	-0.05886	0.014483	0.0006	Uzun Dönem Katsayılar (Bağımsız Değ.: y_t)			
dum_{96}	0.013399	0.016001	0.4123	C	-1.4606	2.5069	0.5666
$Trend$	0.003625	0.003595	0.3253	ss_t	1.0305	0.2866	0.0018
$R^2 = 0.9265$ Düz. $R^2 = 0.8862$ $AIC = -4.7775$ $SC = -4.2278$ $t_{BDM} = -5.5302^*$ $F_{PSS} = 9.2583^*$ $\chi^2_{SC(1)} = 0.37(0.54)$ $\chi^2_{SC(2)} = 0.38(0.68)$ $\chi^2_{BGD} = 10.54(0.48)$ $\chi^2_{JB} = 0.17(0.91)$				it_t	-0.4366	0.1487	0.0082
				dum_{01}	0.0745	0.0428	0.0971
				dum_{kr}	-0.1387	0.0481	0.0092
				dum_{96}	0.0315	0.0389	0.4274
				$Trend$	-0.0085	0.0090	0.3545

Tablo 4.6’da ARDL modeli sonuçları görülmektedir. Schwarz bilgi kriterine göre belirlenen gecikme uzunluğu ARDL (1,3) Modeli optimal olarak seçilmiştir. Seriler arasındaki eş-bütünleşme testi için serilerin bir yıl gecikmesini gösteren parametrelere F testi uygulanmıştır. F-testi sonucunda F-istatistiği 9.2583 olarak bulunmuştur. Elde edilen test istatistiği Pesaran (2001)’den alınan % 1 üst sınır kritik değerinden büyük

olduğu için eş-bütünleşme olmadığını gösteren boş hipotez reddedilmektedir. Bu da uzun dönemde zaman serileri arasındaki ilişki olduğunu göstermektedir.

Tablo 4.6’da görüleceği gibi sermaye birikiminin uzun dönem katsayısı beklentilere uygun olarak pozitif ve istatistiki olarak anlamlı tespit edilmiştir. Buna göre sermaye birikiminde meydana gelecek %1’lik bir değişme ekonomik büyümeyi uzun dönemde % 1.03 oranında artırmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye’nin AB ile olan ithalatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatif ve istatistiki olarak anlamlı tespit edilmiştir. Elde edilen sonuca göre ithalatta meydana gelecek %1’lik bir artış uzun dönemde ekonomik büyüme’yi %0.4 azaltmaktadır.

Seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisi varsa serilerin uzun dönem ilişkileri hata düzeltme modeliyle tespit edilmektedir. Tablo 4.6’da serilere hata düzeltme modeli uygulanmıştır. Hata düzeltme modeli uygulanmadan önce hata düzeltme parametresinin elde edilmesi gerekmektedir. Yapılan analizler sonucunda ss_t , it_t , dum_{01} , dum_{kr} , ve dum_{96} uzun dönem katsayıları sırasıyla 1.03, -0.43, 0.07, -0.13 ve 0.03 olarak tespit edilmiştir.

Hata düzeltme modelinde elde edilen sonuçlara göre ECM (Error Correction Term) -0.42 olarak bulunmuştur. Bu sonuç bağımsız değişkenlerde meydana gelecek şokları ertesi yıl % 42 oranında dengeye yaklaştığını ifade etmektedir.

Tablo 4.7. ARDL Model Sonuçları (İhracat Modeli)

ARDL (Bağımsız Değişken: Δy_t)				HDM (Bağımsız Değişken: Δy_t)			
Değişken	Kat Sayı	Std. Hata	Olasılık	Değişken	Kat Sayı	Std.Hata	Olasılık
C	-1.179430	1.128269	0.3105	Δy_{t-1}	0.094591	0.147627	0.5302
y_{t-1}	-0.304666	0.102661	0.0086	Δy_{t-2}	0.329026	0.133762	0.0249
ss_{t-1}	0.410140	0.103234	0.0010	Δss	1.424788	0.186036	0.0000
lih_{t-1}	-0.056539	0.058667	0.3487	Δss_{t-1}	0.073830	0.453971	0.8727
Δy_{t-1}	0.094591	0.147627	0.5302	Δss_{t-2}	-0.67934	0.305494	0.0400
Δy_{t-2}	0.329026	0.133762	0.0249	Δlih	0.081324	0.055071	0.1580
Δss	1.424788	0.186036	0.0000	Δlih_{t-1}	0.180628	0.058299	0.0065
Δss_{t-1}	-0.605517	0.260065	0.0325	dum_{01}	0.023040	0.015883	0.1651
Δss_{t-2}	-0.679347	0.305494	0.0400	dum_{kr}	-0.04160	0.013830	0.0079
Δlih	0.180628	0.058299	0.0065	dum_{96}	-0.03606	0.017513	0.0551
Δlih_{t-1}	0.287380	0.077490	0.0051	$trend$	-0.00349	0.003956	0.3899
dum_{01}	0.023040	0.015883	0.1651	ECT	-0.30466	0.102661	0.0086
dum_{kr}	-0.041606	0.013830	0.0079	Uzun Dönem Katsayılar (Bağımsız Değ.: y_t)			
dum_{96}	-0.036066	0.017513	0.0551	C	-3.8712	4.6212	0.4138
$Trend$	-0.003491	0.003956	0.3899	ss_t	1.3461	0.5386	0.0230
$R^2 = 0.9541$ Düz. $R^2 = 0.9163$ $AIC = -5.0597$ $SC = -4.3727$ $t_{BDM} = -3.046^*$ $F_{PSS} = 7.7918^*$ $\chi^2_{SC(1)} = 0.02(0.88)$ $\chi^2_{SC(2)} = 2.18(0.14)$ $\chi^2_{BGD} = 10.48(0.72)$ $\chi^2_{JB} = 1.98(0.38)$				ih_t	-0.1855	0.2126	0.3949
				dum_{01}	0.0756	0.0609	0.2317
				dum_{kr}	-0.1365	0.0705	0.0697
				dum_{96}	-0.1183	0.0649	0.0682
				$trend$	-0.0114	0.0157	0.4773

Tablo 4.7’de ARDL modeli sonuçları verilmiştir. Schwarz bilgi kriterine göre belirlenen gecikme uzunluğunda ARDL (3,3) modeli optimal olarak seçilmiştir. Seriler arasındaki eş-bütünleşme testi için serilerin bir yıl gecikmesini gösteren parametrelere F testi uygulanmıştır. F testi sonucunda F-istatistiği 7.7918 olarak bulunmuştur. Elde edilen test istatistiği Pesaran (2001)’den alınan %1 üst sınır kritik değerinden büyük

olduğu için eş-bütünleşme olmadığını gösteren boş hipotez reddedilmektedir. Bu da uzun dönemde zaman serileri arasında ilişki olduğunu göstermektedir.

Tablo 4.7’de görülebileceği gibi sermaye birikiminin uzun dönem katsayısı beklentilere uygun olarak pozitif ve anlamlı tespit edilmiştir. Buna göre sermaye birikiminde meydana gelecek %1’lik bir artış ekonomik büyümeyi %1.34 oranında artırmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye’nin AB ile olan ihracatın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatif ve istatistiki olarak anlamlı tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuca göre ihracatta meydana gelecek bu %1’lik artış uzun dönemde ekonomik büyümeyi %0.1 azaltmaktadır. Ayrıca kriz değişkeni ekonomik beklentiler dahilinde negatif ve istatistiki olarak anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır.

Seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisi varsa serilerin uzun dönem ve kısa dönem ilişkileri hata düzeltme modeliyle tespit edilmektedir. Tablo 4.7’de serilere hata düzeltme modeli uygulanmıştır. Hata düzeltme modeli uygulanmadan önce hata düzeltme parametresinin elde edilmesi gerekmektedir. Yapılan analizle sonucunda ss_t , ih_t , dum_{01} , dum_{kr} ve $dum_{96\ uzun}$ dönem katsayıları sırası ile 1.03, -0.43, 0.07, -0.13 ve 0.03 olarak tespit edilmiştir.

Hata düzeltme modelinde elde edilen sonuçlara göre ECM (Error Correction Term) -0.30 olarak bulunmuştur. Bu sonuç bağımsız değişkenlerde meydana gelecek şokları ertesi yıl %30 oranında dengeye yaklaştığını ifade etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada birim kök testleri sonucunda tüm değişkenlerin aynı seviyede durağan olmadığı tespit edilmiş olup eş-bütünleşme analizi için ARDL sınır testi modeli uygulanmıştır. ARDL modeli analiz sonuçlarına göre kısa dönemde, dışa açıklık olarak ölçülen AB ticaretinin toplam ticaret içerisindeki payında meydana gelen artış ekonomik büyümeyi olumlu etkilerken uzun dönemde olumsuz etkilemektedir. AB ile yaptığımız ihracatın toplam ihracat içindeki payında ve AB ile yaptığımız toplam ithalat içindeki Türkiye'nin payında meydana gelen artışta Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerinde kısa dönemde olumlu etki yapmış, Fakat aynı etki uzun dönemde gerçekleşmemiştir. Uzun dönemde, AB ile ticaretimizin ekonomik büyümeyi azaltıcı etkisi olduğu görülmüştür. Bununun temel nedeni, üçüncü ülkelerle yapılan ticarete, ticaret yaratıcı etki görülürken, Avrupa Birliği ile yapılan ticarete ticaret saptırıcı etkinin ortaya çıkmasıdır. Bu durum Bakkalcının (2002)'de yaptığı çalışmasını destekler niteliktedir. Bunun yanı sıra sermaye stokunun ise ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğu belirlenmiştir.

Ayrıca, krizlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi olumsuz olarak tespit edilmiş olup, 2001 sonrası ekonomik istikrarın Türkiye ekonomisi üzerinde olumlu etkisi olduğuna dair sonuçlar elde edilmiştir. Sermaye stokunun ise ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğu belirlenmiştir.

Şokların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ise uzun dönemde dengeye geldiği Hata Düzeltme Modeli analizi ile belirlenmiş olup bu da uzun vadede şokların etkisinin kalıcı olmadığı bulgusunu ortaya koymaktadır.

Özetle, bu çalışmanın temel araştırma konusu olan Gümrük Birliği çerçevesinde AB ticaretinin Türkiye ekonomisinin büyümesi üzerine olumsuz bir etkisi olduğu bulgusu elde edilmiştir. Bununun temel nedeni olarakta Avrupa Birliği'ne üye olmadan Gümrük Birliği'ne üye olan ülkemizin statü olarak karar alma mekanizmalarına katılmaması gösterilebilir. Ayrıca Gümrük Birliği'nin Türk ekonomisinin rekabet gücünün henüz rakipleri karşısında düşük olduğu bir zamanda tamamlanmış olması ve bu antlaşmanın Türkiye'nin birliğe üye olmayan ülkelerle dış ticaretinde kısıtlamalar getirmesi nedeniyle ülke ekonomisi açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Bu çalışmada ise literatürdeki Gümrük Birliği ve AB ile olan ticarete dair süregelen belirsizlik kapsamında farklı bir ekonometrik analiz gerçekleştirilmiş ve Gümrük Birliği çerçevesinde AB ile olan ticaretin Türkiye ekonomisini nasıl etkilediğine dair analiz yürütülmüştür. Çalışmanın bulguları göstermektedir ki Gümrük Birliğinin Türkiye ekonomisinin büyüme oranları üzerinde olumsuz bir etkisi vardır. En önemlisi de AB ile olan ticaretin tüm ticari faaliyetlerin büyüklüğü içerisindeki oranın uzun dönemde Türkiye ekonomisi üzerinde negatif etkisi olduğu görülmektedir. Bu da esasında Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerinde yaratacağı olumlu etkinin sorgulanmasına neden olup literatürdeki Gümrük Birliği'nin olumsuz etkisini öngören çalışmaların (Aysun, Öksüzler ve Yılgör) sonuçlarının geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmanın kapsamı ve bulguları dahilinde şu öneriler geliştirilmiştir:

- AB ile ticarete geleneksel ihraç ürünlerinden çok katma değeri yüksek sektörlerle yer verilmeli ve ihraç ürünleri içerisinde bunların payı artırılmalıdır.
- Bulguların ışığında Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi için hem uzun hem de kısa dönemde olumsuz bir etkisi olduğu saptanmış olup buna bağlı olarak Türkiye ekonomisinin Gümrük Birliği'nin ötesinde ticari ortaklık ve işbirlikleri geliştirilmesi ve bu yönde çalışmalar yapılması gerektiği önerilmektedir.
- Aynı zamanda AB ile olan ticaretin tüm ticarete oranının uzun vadede Türkiye'nin ekonomik büyüme oranları üzerinde anlamlı ve olumsuz etkisi olduğu tespit edilmiş olup buna bağlı olarak Türkiye'nin AB ile olan ticaretini gözden geçirmesi gerektiği ve dünyanın geri kalanıyla olan ticaretin geliştirilmesi için teşviklerin düzenlenmesi tavsiye edilmektedir.
- 1990'lardan itibaren gerçekleşen krizlerin ise uzun vadede de Türkiye ekonomisi üzerinde olumsuz etkisi olduğu tespit edilmiş olup buna bağlı olarak krizlerin önüne geçilmesi için gerekli önlemlerin alınması ve kur, faiz oranları ve aynı zamanda cari açık gibi krize neden olabilecek göstergelere dikkat edilmesi gerektiği önerilmektedir.
- Sermaye stokundaki artışın ise Türkiye ekonomisinin büyümesi üzerindeki anlamlı ve pozitif etkisine dair bulgu dikkate alınarak tasarrufların teşvik edilmesi ve sermaye stokunun artırılarak uzun dönemli büyümenin desteklenmesi tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adenauer, I., Vagassky, L., "Aid and the Real Exchange Rate: Dutch Disease Effects in African Countries", *Intereconomics: Review of European Economic Policy*, 33(4), 1998, 177.
- Ağayev, S., Yamak, N., "Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinde Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2009, 23(4), 200.
- Akgün, E., *Makroekonomik Göstergeler Işığında Ulusal ve Uluslararası Krizler: Karşılaştırmalı Türkiye Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Karaman 2014.
- Akıncı, M., *Zaman Serilerinde Durağanlık Analizi ve İhracatın GSMH İçindeki Payı Üzerine Bir Uygulama*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2008.
- Aksu, L., "Türkiye'de 1960-2009 Yıllarını Kapsayan Dış Ticaret Politikalarının İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkilerinin Ekonometrik Analizi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 2004, 363-408.
- Aktaş, C., "Türkiye'nin ihracat, ithalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 2009, 35-47.
- Aldan, A. ve Üngör, M. "Milli gelir, yurtiçi hasıla ve dış ticaret hadleri üzerine bir inceleme", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 39 (Ağustos), 2012, 179-196.
- Ansal, H., "Geçmiş ve Gelecekte Ekonomik Gelişmede Teknolojinin Rolü", *Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği*, 2004, <http://www.tmmob.org.tr>.
- Antalya Avrupa Birliği Merkezi, *Gümrük Birliği'nin Türk Ekonomisine Etkileri*, Erişim Tarihi: (23 Nisan 2015), 2010, 5-6, http://kisi.deu.edu.tr/utku.utkulu/antalya_ab_merkezi.pdf.
- Arif Ö., "Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği", *KMU İ.İ.B.F. Dergisi*, (14), Haziran-2008.

- Atamtürk, B., "Büyüme Teorileri ve IMF Politikaları", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 12(1), 2007.
- Awokuse, T. O., "Causality Between Exports, Imports, and Economic Growth: Evidence From Transition Economies", *Economics Letters*, 2007, 389-395.
- Aycan, F., "The Effects of Customs Union Over Turkey's Trade", *Department of Economics, Istanbul Technical University*, 2010, <http://www.slideshare.net/furkanaycan/the-effects-of-customs-union-over-turkeys-trade-furkan-aycan>.
- Aysun, A., Öksüzler, O. ve Yılgör, M., "Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi: Panel Çekim Modeli Uygulaması", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 2012.
- Aytaç, A. ve Akduğan, U., "Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Üzerine Bir Nedensellik Analizi: 2001-2011 Türkiye Örneği", *Trakya University Journal of Social Science*, 14(2), 2012.
- Bahçekapılı, B., *Gümrük Birliği Teorisi ve Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisine Etkileri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, 2006.
- Bakkalcı, C. A., "Avrupa Birliği ile Türkiye Arasında Gerçekleştirilen Gümrük Birliğinin Kaynak Dağılımı Üzerine Etkileri", *D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 17(2), 2002, 39-53.
- Başol, K., *Türkiye Ekonomisi*, Türkmen Kitapevi, İstanbul 2012.
- Becker, G. S., Murphy, K. M. ve Tamura, R., "Human Capital, Fertility and Economic Growth", *Journal of Political Economy*, 98(5), 1990, 12-37.
- Bekmez, S., "Sectoral Impacts of Turkish Accession to the European Union", *Eastern European Economics*, 40(2), 2002, 57-84.
- Bilgin, C. ve Sahbaz, A., "Türkiye'de Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri (Causality Relations Between Growth and Export in Turkey)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 2009, 177-198.
- Bilici, N., *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Seçkin, Ankara 2010.
- Bocutoğlu, E., *Genel İktisada Giriş*, Ekin Yayınevi, Bursa 2014.

- Bulut, M., *Avrupa Birliği Rehberi*, İstanbul Ticaret Odası, Sayı: 2006-1. İstanbul 2006.
- Butkiewicz, J. L. ve Yanikkaya, H., "Capital Account Openness, International Trade, and Economic Growth: A Cross-Country Empirical Investigation", *Emerging Markets Finance and Trade*, 44, 2008, 15-38.
- Çak, M. ve Çak, D., *Gümrük Birliği'nin Getirdikleri ve Götürdükleri: Dış Ticaret Vergileri ve İhracat Gelirleri Analizi*, İstanbul Ticaret Odası, (2007-68), İstanbul 2007.
- Çamurdan, B., "Türkiye'de 1999-2013 Dönemi İçin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi" [Elektronik Sürüm], *E-Journal of New World Sciences Academy –Social Sciences*, 8,(4), 2013, 183-195.
- Çapan, Z. İ., *Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1980 Sonrası Türkiye Örneği*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2009.
- Çağlayan, E. ve Saçaklı, İ., "Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Sıfır Frekansta Spektrum Tahmincisine Dayanan Birim Kök Testleri ile İncelenmesi", *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 1(20), 2006.
- Çevik, H., "Döviz Kuru, İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği", (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2013.
- Demirbulak, S. *Avrupa Birliği Hukuku ve Ekonomi Politikası Çerçevesinde Müzakereler*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2011.
- Demirhan, E., "Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(4), 2005.
- Dinler, Z., *İktisada Giriş*, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa 2003.
- Dickey, A. D. ve Fuller, W. A., "Likelihood Radio Statistics for Autoregressive Time Series With A Unit Root", *Econometrica*, 49(4), 1981.
- Dollar, D., "Outward-Oriented Developing Economies Really do Grow More Rapidly: Evidence From 95 Idcs, 1976-1985, *Economic Development and Cultural Change*, 40(3), 1992, 23-44.

- Dura, C. ve Atik, H., *Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye*, Nobel Yayınevi, Kayseri 2006, 488.
- Edwards, S., "Openness, Productivity and Growth : What Do We Really Know?", *International Finance and Macroeconomics and International Trade and Investment*, 1998.
- Eko-Diyalog, (t.y.). *Kalkınma Ekonomisi*, Erişim (13 Mart 2015), http://www.ekodialog.com/kalkinma_ekonomisi/kalkinma_dis_ticaret.html.
- Eko-Diyalog, (t.y.), <http://www.ekodialog.com/Konular/ekonomik-buyume-modelleri-teorileri.htm>
- Elster, J. ,*Explaining Technical Change*, Cambridge University Press, 1983.
- Engel, R. F., "Co-integration and Error Correction Representation, Estimation and Testing". *Econometrica*, 55(2), 1987, 251-276.
- Ergüt, Ö., *Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısındaki Değişmeler*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.
- Ersungur, Ş., ve Doru, Ö., "Türkiye'de Dış Ticaret ve Ekonomik Kalkınma İlişkinin Ekonometrik Analizi:1980-2010", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 2014.
- EUROPA, (t.y.). *Avrupa Birliği Kurumları*, Erişim (23 Nisan 2015), <http://avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi/ab-nasil-calisir/avrupa-birligi-kurumlari.html>.
- Frankel, J., ve Romer, D., "Does Trade Cause Growth?", *American Economic Association*, 89(3), 1999, 379-399.
- Gül, E. ve Kamacı, A., "Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkileri: Bir Panel Veri Analizi", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(3), 2012, 81-91.
- Gül, E., Kamacı, A. ve Konya, S., "Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkileri: Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye Örneği", *Akademik Bakış Dergisi*, (35), 2013.

- Gülmez, A., *Endojen Büyüme Teorileri Kapsamında Türkiye ve Güney Kore'de Ekonomik Büyümenin Karşılaştırmalı Analizi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adapazarı 2006.
- Güngör, K., *İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantilizmden Günümüze İktisadi Düşünceler*, Erişim (10 Mart 2015), www.makalem.com, 2012.
- Gürak, H., *Ekonomik Büyüme ve Küresel Ekonomi*, Ekin Kitapevi, Bursa 2006.
- Güven, A., *Dış Ticaretin Serbestleşmesinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011.
- Harris, R. I. *Using Cointegration Analysis in Econometric Modelling* University of Portsmouth, Prentice Hall, 1995.
- Halıcıoğlu, F., "Türkiye-AB Gümrük Birliği ve Alternatiflerinin Statik Etkileri", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 1997, 61-72.
- Harrison, G. W., Rutherford, T. F. ve Tarr, D. G., "Economic Implications for Turkey of a Custom Union with the European Union", *European Economic Review*, 41(3-5), 2007, 861-870.
- Hatıplı, M., "Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması ve Antlaşmanın Türkiye Ekonomisine Etkileri", *Akademik Bakış Dergisi*, (29), 2012.
- Hiç, M., "Ricardo'nun Büyüme Teorisi ve Az Gelişmiş Memleketler", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 22(2), 1960, 25-36.
- Hüseyini, İ., *Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Analizi: Türkiye örneği*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012.
- İgde, E., *Yapısal Değişiklikler Altında Birim Kök Testleri ve Bazı Makro İktisadi Değişkenler Üzerine Uygulamalar*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2012.
- İktisadi Kalkınma Vakfı, (t.y.). *AB Genişleme*, Erişim (24 Nisan 2015), <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=281>.

- İncekara, A. ve Tatoğlu, F. Y., *Türkiye Ekonomisinde Son Yıllarda Yaşanan Yüksek Oranlı Büyüme Rakamlarının İç Piyasa Üzerindeki Etkileri*, İstanbul Ticaret Odası Türkiye Ekonomi Yayınları, (56), 2008.
- Johansen, S., "Statistical Analysis of Cointegration Vectors". *Journal of Economic Dynamics and Control*, vol.12, No.2/3, 1988, 231-254.
- Johansen, S., Juselius, K., "Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration –With Application to the Demand For Maoney". *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, vol.52, No.2, 1990, 169-210.
- Frankel, J. "The Natural Resource Curse: A survey of Diagnoses and Some Prescriptions", *Faculty Research Working Paper Series*, 2011.
- İyibozkurt, E., *Uluslararası İktisat*, Ezgi Kitapevi, Bursa 2001, 1-171.
- Kabal, A. K., *1980-2005 Yılları Arasında Uygulanan Ekonomik Politikalar ve Bunların Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2007.
- Kader, Ö., *Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2013.
- Kar, G. ve Taban, S., "Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(3), 2003, 148.
- Karagül, M., "Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyüme İle İlişkisi ve Etkin Kullanımı", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 5(2003), 2003, 79-90.
- Karakaya, E., *Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye*, Beta Yayınları, İstanbul 2003.
- Karluk, R., *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Beta, İstanbul 2002, 41-42.
- Karluk, R., *Uluslararası Ekonomi: Teori-Politika*, Beta Yayınevi, İstanbul 2013.
- Kaynar, O. ve Taştan, S., "Zaman Serisi Analizinde MLP Yapay Sinir Ağları ve Arıma Modelinin Karşılaştırılması", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(6), 2009, 161-172.
- Kılıç, R., *Türkiye-AB ve Gümrük Birliği*, Siyasal Kitapevi, Ankara 2005.

- Kızıltan, A., Ersungur, M., ve Polat, Ö., "Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Avrupa Birliği ile İhracat ve İthalatına Etkisi", *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 2008.
- Kibritçioğlu, A., "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri", *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1998.
- Koray B., *Türkiye Ekonomisi*, Türkmen Kitapevi, İstanbul 2012.
- Korkmaz, S., "Türkiye Ekonomisinde İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi", *Business and Economics Research Journal*, 5(4), 2014, 119-128.
- Kozalı, J., *Dış Borç Sorunu ve Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007.
- Lucas, R. E. Jr., "On the Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 1998, 3-42.
- Mehmet K., "Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyüme İle İlişkisi ve Etkin Kullanımı", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 5, 2003, 79-90.
- Nart, E. Ç., "Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi", *Journay of University*, 17(5), 2010, 2874-2885.
- Oktay, N., *Dış Ticarete Giriş*, TC. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayını, Sayı: 848, Eskişehir 2005, 120.
- Özcan, B. ve Özçelebi, O., "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi Türkiye İçin Geçerli Mi?", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 20(1), 2013.
- Özkale, L. ve Karaman, N. F. "Static Effects of the EU-Turkey Customs Union", *Journal of International Trade and Diplomacy*, 1(4), 2006, 117-138.
- Özsağır, A., "Dünden Bugüne Büyümenin Dinamiği", *KMU İİBF Dergisi*, 14(6), 2008.
- Parasız, İ., *Büyüme Teorileri*, Ezgi Kitapevi, Bursa 2008.
- Parasız, İ., *Makro Ekonomi ve Teori Politika*, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa 2003.

- Pesaran, M. H., Shin, Y. ve Smith, R. J. "Bound Testing Approaches To The Analysis of Level Relationships", *Journal of Applied Econometrics*, Cilt: 16, 2001, 289-326.
- Romer, P. M., "Increasing Returns and Long-Run Growth", *Journal of Political Economy*, 94(5), 1986, 1003-1037.
- Romer, P. M., "Capital accumulation in the theory of long-run growth", *Modern Business Cycle Theory*, Basil Blackwell Publishing, Oxford 1989.
- Romer, P. M., "Endogenous Technological Change", *Journal of Political Economy*, 98(5), 1990, 71-102.
- Savaş, E., *Türkiye'nin İhracat Yapısındaki Değişme ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006.
- Saygılı, Ş., Cihan, C. ve Yurtoğlu, H., "Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi, Verimlilik ve Büyüme (1972-2003)", *TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi*, 413(12), 2005.
- Seyidoğlu, H., *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul 2007.
- Seymen, D. A., *Dış Ticarete Yeni Korumacı Eğilimler ve Türk Dış Ticareti Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2000.
- Seymen, D., "Gümrük Birliği, Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Ticaretinde Ülke Yoğunlaşmasını Değiştirdi mi?", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 2009.
- Shahbaz, M., "Does trade openness affect long run growth? Cointegration, Causality and Forecast Error Variance Decomposition Tests for Pakistan", *Economic Modelling*, 29(6), 2012, 2325-2339.
- Şahin, H., *İktisada Giriş*, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa 2010.
- Şen, F., *Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2007.

- Şentürk, C., *Dış Ticaret - Büyüme ilişkisi üzerine bir inceleme: Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2007.
- Şimşek, M. ve Kadılar, C., "Türkiye'nin İhracat Talebi Fonksiyonunun Sınır Testi Yönetimi İle Eş-bütünleşme Analizi", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(1), 2005, 144-152.
- Şimşek, M., "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri ile Analizi, 1960-2002", *D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 18(2), 2003, 43-63.
- T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, *Avrupa Komisyonu*, Erişim (23 Nisan 2015), <http://ab.gov.tr/index.php?p=45629&l=1>, 2011.
- T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, *Gümrük Birliği*, Erişim (1 Şubat 2015), <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=46234>, 2011.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, (t.y.). *Türkiye AB Gümrük Birliği*, Erişim (1 Şubat 2015), <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-gumruk-birliigi.tr.mfa>.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı (t.y.). Erişim (16 Mart 2015), http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disiliskiler/ab/turkiye-ab-ortaklik?_afLoop=276876716652414&_afWindowMode=0&_afWindowId=inn aunmpe_594#!%.
- Tarı, R., *Ekonometri*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli 2014, 374.
- Tecer, M., *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2007.
- Temiz, D., "Gümrük Birliği ile Birlikte Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişimler Oldu mu?", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 2009, 115-138.
- TÜİK, (t.y.), http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046.
- Türker, O., *Serbest Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2009.
- Uçan, O. ve Koçak, E., "Türkiye'de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), 2014, 51-60.

- Utkulu, U. ve Seymen, D., "Trade and Competitiveness Between Turkey and The EU: Time Series Evidence", *Turkish Economic Association Discussion Paper*, 8, 2004, <http://www.tek.org.tr>.
- Uyar, S., *Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi ve Antalya Sanayi Üzerine Etkileri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000.
- Uysal, C., "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (1), 2001, 140-153.
- Uzel, S., *Zaman Serisi Analizi Yöntemi Üzerine Bir Uygulama*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2008.
- Ünsal, E., *İktisadi Büyüme*, İmaj Yayıncılık, Ankara 2007.
- Ünsal, E., *Makro İktisat*, İmaj Yayıncılık, Ankara 2011.
- Viner, J., *The Customs Union Issue*, Carnegie Endowment for International Peace, New York 2005.
- Warrison, H. Glenn, Rutherford, Thomas F. ve David G.Tarr, "Economic I Implications for Turkey of a Custom Union with the European U Union", *European Economic Rewiev*, 41(3-5), 2007, 861-870.
- World Trade Organization, *World Trade Report 2010: Trade in Natural Resources*, 2010.
- Yardımcı, P., "İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri", *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(9), 2006.
- Yıldırım, E. ve Dura, C., "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1), 2007, 141-177.
- Yücel, F., "Dış Ticaretin Belirleyicileri Üzerine Teorik Bir Yaklaşım", *Sosyo-Ekonomi*, 2(2), 2006.
- Zeynel, D., *İktisada Giriş*, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa 2003.

EKLER

EK 1. Türkiye'nin Toplam Dış Ticareti (Bin \$)

YIL	İhracat	Değ. (%)	İthalat	Değ. (%)	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı karşılama a oranı
1993	15,345,067	4.3	29,428,370	28.7	44,773,436	52.1
1994	18,105,872	18.0	23,270,019	-20.9	41,375,891	77.8
1995	21,637,041	19.5	35,709,011	53.5	57,346,052	60.6
1996	23,224,465	7.3	43,626,642	22.2	66,851,107	53.2
1997	26,261,072	13.1	48,558,721	11.3	74,819,792	54.1
1998	26,973,952	2.7	45,921,392	-5.4	72,895,344	58.7
1999	26,587,225	-1.4	40,671,272	-11.4	67,258,497	65.0
2000	27,774,906	4.5	54,502,821	34.0	82,277,727	51.0
2001	31,334,216	12.8	41,399,083	-24.0	72,733,299	75.7
2002	36,059,089	15.1	51,553,797	24.5	87,612,886	69.9
2003	47,252,836	31.0	69,339,692	34.5	116,592,528	68.1
2004	63,167,153	33.7	97,539,766	40.7	160,706,919	64.8
2005	73,476,408	16.3	116,774,151	19.7	190,250,559	62.9
2006	85,534,676	16.4	139,576,174	19.5	225,110,850	61.3
2007	107,271,750	25.4	170,062,715	21.8	277,334,464	63.1
2008	132,027,196	23.1	201,963,574	18.8	333,990,770	65.4
2009	102,142,613	-22.6	140,928,421	-30.2	243,071,034	72.5
2010	113,883,219	11.5	185,544,332	31.7	299,427,551	61.4
2011	134,906,869	18.5	240,841,676	29.8	375,748,545	56.0
2012	152,461,737	13.0	236,545,141	-1.8	389,006,877	64.5
2013	151,802,637	-0.4	251,661,250	6.4	403,463,887	60.3
2014	157,642,154	3.8	214,182,754	-3.8	399,824,908	65.1

Kaynak: TÜİK, Erişim Tarihi:17.03.2015. (TÜİK ve Antalya Avrupa Birliği Bilgi Merkezi)

EK 2. Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Olan Dış Ticareti

	İHRACAT	İTHALAT	İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI	TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNDE AB PAYI (%)
1995	11,078,654	16,760,064	% 66	% 53
1996	12,590,475	24,349,181	% 49	% 55
1997	13,470,875	26,127,526	% 49	% 53
1998	14,837,062	25,296,961	% 56	% 55
1999	15,454,135	22,537,831	% 66	% 56
2000	15,688,009	28,552,276	% 54	% 54
2001	17,575,678	19,840,787	% 88	% 51
2002	20,457,907	25,698,221	% 79	% 53
2003	27,479,360	35,156,836	% 77	% 54
2004	36,698,919	48,130,900	% 75	% 53
2005	41,532,953	52,781,362	% 78	% 49
2006	48,148,628	59,447,587	% 80	% 48
2007	60,754,022	68,472,309	% 88	% 46
2008	63,719,097	74,513,444	%85	% 41
2009	47,228,119	56,616,302	%83	% 43
2010	52,934,452	72,391,053	%73	% 42
2011	62,589,257	91,439,406	%68	% 41
2012	59,398,377	87,657,462	%68	% 38
2013	63,039,810	92,457,992	%68	% 38
2014	68,563,960	88,783,665	%77	% 39

Kaynak: TÜİK ve Antalya Avrupa Birliği Bilgi Merkezi.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Çiğdem GÜNEŞ
Doğum Yeri ve Tarihi	Kağızman/12.10.1988
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
İş Deneyimi	
İletişim	
E-Posta Adresi	cigdemgunes0@gmail.com
Tarih	